Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غزني شابهار

او د باختر د بودايي هنر سرچينه

ليکوال : ارواښاد استاد احمد علي کهزاد
ژباړن : محمد داود وفا

د استاد کهزاد له ژوندليک، کتابښود، لمنو، نښلونو او ويپانګې سره

PROPERTY OF ARIC Established 1989
PROPERTY OF ACKU 8220

۱۳۷۸ ل

دانش خپرندویه ټولنه
☎: ۲۵۶۴۵۱۳-۹۱-۹۲+

نوم : د غزني شابهار او د باختر د بودايي هنر سرچينه
ليکوال : استاد احمد علي کهزاد
ژباړن : محمد داود وفا
د چاپ زيار : عبدالغفور لېوال
خپرندوی : دانش خپرندويه ټولنه
چاپ شمېر : ۵۰۰ ټوکه
نېټه : وږی ۱۳۷۸ ل - اګست ۱۹۹۹
کمپوزر : وحيد الله وردګ
چاپخی : دانش کتابتون قصه خوانی پېښور فون ۲۵۶۴۵۱۳

د خپرندوی یادښت

افغانستان د کولتورونو او تهذیبو د نړۍ والې څلور لارې په توګه پېژندل شوی، چې په ټوله نړۍ کې له تاریخي ارزښتونو برخمن هېواد ګڼل کېږي. په ځانګړې توګه د دغه هېواد لرغوني هنرونه د نړۍ په تاریخ کې ساری نه لري.

خپرندویې فرهنګي ټولنې بنایي د خپل هېواد د لرغونیو هنرونو د تاریخ په اړه لیکل شوې لیکنې او کتابونه خپاره کړي او خپل تاریخ د نړۍ پر مخ وځلوي.

دانش خپرندویه ټولنه پر همدغه پار د هېواد د نامتو تاریخپوه او لرغونپوه اروانباد استاد احمد علي کهزاد د دوو لیکلیو کوچنیو کتابونو: د غزني شابهار د لرغوني مزدك (معبد) او په کوندوز کې تر سر شوې لرغونپلټنې - چې زموږ د هېواد پر لرغوني هنر و تاریخ رڼا اچوي - د ښاغلي محمد داود وفا په قلم پښتو ژباړه د ده له ژوندلیك او کتابښود سره یوځای خپروي.

هیله ده، د هېواد د لرغوني تاریخ و هنر مینه وال یې له لوستنې خوند واخلي او تاریخپوهان یې په خپلو څېړنو کې ګټه پورته کړي.

په درناوي

دانش خپرندویه ټولنه

وږی ۱۳۷۸ هـ ل پېښور

لیکلر

ګڼه	مخګڼه
۱. د استاد محمد پرویش شاهین سریزه	الف
۲. د ژباړن خبرې	و
لومړۍ برخه:	
۳. د استاد کهزاد سریزه	ی
۴. شابهار یا شاویهاره په غزني کې د بودايي واکمنۍ مزدك	۱
۵. د شابهار په دښته کې د غزنوي لښکرو د رسم ګذشت ډګر	۱۵
۶. "تغاره خانه" او شابهار ډګر	۲۱
دویمه برخه:	
۷. د باختر بودايي هنر (د پښتو ټولنې سریزه)	۲۴
۸. کوندوز: جغرافیایي او تاریخي لنډیز	۲۵
۹. د باختر بودايي هنر او د ګریك و بودیك هنر سرچینه	۲۸
۱۰. د انځورنو لیکلړ او څېړنه	۳۸
دریيمه برخه:	
۱۱. اروابناد استاد احمد علي کهزاد د افغاني فرهنګ ځلنده ستوری	۴۰
۱۲. د استاد احمد علي کهزاد خپاره شوي کتابونه او لیکنې	۴۹
الف: کتابونه	//
ب: ژباړې	۶۷
۱۳. په بهرنیو ژبو د استاد کهزاد خپاره شوي کتابونه	۷۱
۱۴. د استاد کهزاد ناخپاره شوي کتابونه	۷۴
۱۵. په خپرونو کې د استاد کهزاد لیکنې	۷۷
۱۶. اخځونه او پایلیکونه	۸۱
۱۷. وییپانګه	۸۲
۱۸. د کتاب انګرېزي پېژندنه	1

سریزه

داد پښتو ژبې او ادب لویه نېکمرغي ده، چې له قهرمان خوشال-خان خټك نه وروسته ورته څو داسې پوهان په لاس ورغلي، چې که د خوشال بابا تر پوړه رسېدلي نه دي؛ نو د خپلې پوهې، زيار او کړاو له امله يې پښتو ژبې، پښتو فرهنگ او پښتو ادبياتو ته دومره څه وربښلي، چې نن پرې پښتانه وياړي. دخوشال بابا اوننني پېر ترمنځ چې کومه خلا را منځته شوې وه، هغه زموږ دغه پوهانو په داسې کوتلي ډول ډکه کړې چې پښتو ادب پرې دسيالۍ په ځای کې خپله شمله هسکولی شي.

زموږ د ژبې او ادب دا پوهان د ګوتوپه شمار دي، خو درې تنه په کې سرلاري دي:

اروابناد علامه پوهاند عبدالحی حبیبي، اروابناد استاد احمدعلی-کهزاد اواروابناد دوست محمد خان کامل.

اروابناد ډاکټر احمدعلي کهزاد، سره له دې چې په خټه پښتون نه و، خو افغان و او د افغانستان په خاوره کې پيدا شوی، لوی شوی اوپالل شوی او د خپلې پوهې او رښتينولۍ په زيار يې د لويې پښتونخواد تاريخي نښو او حقايقو د رابرسېره کولو لپاره په داسې بې پرې توګه څېړنې کړې دي، چې نن پرې تمامه لره اوبره پښتونخوا وياړي. ځکه نو پښتانه هرهغه څوك خپل ګڼي چې په ريښتيني توګه يې تاريخي پلټنې بشپړې کړې وي.

استاد کهزاد زموږ د هېواد لوی مورخ، ژبپوه، لرغونپوه، نژاد پوه او لوی دانشور و، ده زموږ د هېواد زوړ او ننني تاريخ داسې سره نښلولی چې د خپلې ريښتينې څېړنې او زيار په ترڅ کې يې نن کار ټولو کورنيو او

پرېږو څېړونکيو ته پوه سندي او باوري کار کړېدلی دی

د ګران هېواد افغانستان او ان د دې ټولې سيمې په تاريخ پوهانو کې يوکمې دا دی، چې زيات شمېر يې د خپلو عينکو او سترګيو تر کتنې لاندې پلټنې تر سره کوي. چې په ترڅ کې يې تعصب، ضديت، جهل، انا، بې ځايه بې ثبوته خبرې د ريښتينولۍ پرځای تينګې نيسي او بيا که تر سره هم وي، له خپلو خبرو نه اوړي. هرڅو که د نويو پلټنو په ترڅ کې ريښتينې نتيجه هم تر لاسه شي.

تر کومه ځايه چې ما د ارواښاد استاد کهزاد آثار او افکار لوستي، نه يوازې دا چې د ده په ليکنو کې د پوره خبرو څرک نه شته بلکې څېړنې يې دومره پخې، مستندې او مدللې دي، چې زما په اند ورسره د مخالفت رابرسېره کېدنې هډو سوال نه پيدا کېږي که د ده آثار په ځيرلې بڼه ولوستل شي، د افغانستان اود سيمې د ريښتينې تاريخ دښمنان اومخالفين به په خپله د ده د نظرونو منښته وکړي.

استاد کهزاد خپلې ټولې څېړنې په دري ژبه بشپړې کړي او خپرې کړې دي او يوه ډېره لږه برخه يې په پښتو ژباړل شوې. اوس دا ضرورت رامنځته دی، چې د ده ټولې ليکنې په پښتو وژباړل شي او ګټه يې ټولو پښتنو ته ورسېږي.

اوس چې نړۍ ساينټيفيکه شوې او د پرمختګ په حال کې ده، پښتانه بايد نور لاس تر زنې کښېني او د دوی د قوم ژبې او توکم په اړه ورکړل شوي نظرونه او ليکل شوې پېښې خپلې ژبې ته راواړوي او خپل خلک پرې خبر کړي. په پښتو کې د ژباړې برخه ډېره لږه ده په تېره بيا د بهرنيو ژبو. د افغانستان په تاريخ او فرهنګ- چې ننۍ پښتونخوا هم ورسره ګډه ده- په بهرنۍ نړۍ کې په ټوليز ډول په هرو دريوورځو کې لس ليکنې کېږي، چې يا د کتاب ياد رسالې اويا هم د يوې کوچنۍ ليکنې په بڼه وي، په دغو ليکنو کې ډېرې داسې هم وي، چې زموږ له اصيل تاريخ او فرهنګ سره سر نه خوري او څېړونکي او ليکونکي په ناسمو لارو سر شوي وي، خو په پښتونخوا او پښتنو کې داسې څوک شته چې د هغوی دې نظرونو ته ځواب ووايي؟دا د پښتنو بدمرغي ده!!

نورې نړۍ والې ژبې خوړېږد. په ايران کې هره ورځ په لسګونو ټوکه داسې کتابونه خپرېږي، چې پښتو ژباړه يې پر موږه فرض او قرض وي. دري ژبه زموږ د پښتو خور ده او ويونکي يې له موږ سره ګډ فرهنګي او کولتوري اړيکي لري. له دې امله له دري ژبې نه پښتو کونه زموږ د ادبياتوپه پرمختلګ کې يو اهم ضرورت دی.

ستاسې په لاس کې کتاب د اروابناد استاد کهزاد په دري ژبه د دوو داسې ليکليو کتابونو ژباړه ده، چې پښتو کول يې پښتني فرهنګ ته سراسر ګټه ده.

داکتاب په اصل کې درې کتابونه دي. يو يې د غزني په شابهار کې تر سره شوې تاريخي پلټنې. دويم يې په کوندوز کې ترسره شوې لرغونپلټنې او دريم يې د دغه دوو کتابونو د ليکوال ژوند ليك او آثار درپيژني.

لومړنی کتاب د استاد کهزاد ليکنه ده او په متن کې به يې تاسې ولولئ، چې د افغانستان په يوه تاريخي سيمه کې د دغه ځای د پخوانيو استوګنو فرهنګ، ژبه اودود ودستور څه ډول وو. هلته د خلکو ګروهيزو اړيکو څه ډول درلود؟ دا تاريخي پلټنې د استاد کهزاد د خپلو سترګو ليدلی حال دی، چې په خوږه او ادبي ژبه ليکل شوې او بناغلي ژباړن پښتو کړی دی.

دويم کتاب له فرانسوي ژبې نه استاد کهزاد ژباړلی او داهغه ګزارش دی چې بناغلی پروفيسر موسيوهاکن په کوندوز کې لرغون پلټنې کړي او د دغه پلټنو په ترڅ کې په لاس ورغلي حقايق او پېښې يې په کې ليکلي .په دغه کتاب کې تاريخي پېښو ته يوازې اشارې شوي دي چې اوږدو څېړنو ته اړتيا لري.

دا دواړه کتابو نه ګزارشي بڼه لرې، خو اخباري ګزارشونه نه دي، بلکې تاريخي او لرغوني ګزارشونه. د دې کتاب دريمه برخه په خپله ځانله يو کتاب دی. چې بناغلی ژباړن د اروابناد کهزاد په اندو ژوند او ليکليو کتابونو بنکلې کړې ده.

دا کتاب د محمد داود وفا خپله ليکنه ده چې لومړی د استاد

کیزاد اوبیایي د ده آثار په کې را پېژندلي دي. چې یوه کتوره څېړنه ده
د استاد کهزاد د ژوند او آثارو په اړه ما دوه درې ځایه لیکنې لوستي، یو څو هغه ټولې په دري ژبه وې او پښتو کې یې هم لیکل ضرورت و او بل دا چې دا راته تر نورو لړه بشپړه ښکاره شوه او داځکه چې ښاغلي محقق حسین نایل، چې لیکنه یې ترنورو لړه بشپړه ښکاري، د استاد کهزاد آثار راپېژندلي له هغو پرته د استاد کهزاد په لیکنو کې نور ډېر داسې څه موندل شول چې هلته یې هډو یادښت راغلی نه دی، لکه په انګلیسي ژبه داستاد کیزاد لیکلی کتاب(د کابل تاریخي لاربنود) چې (۷۰۰) مخونه لري او یا په ننګرهار(پخواني اتحاد مشرقي)کې دتاریخي څېړنو په اړه داستاد کهزاد په پښتو ژبه پرله پسې خپرې شوې مقالې، همدا ډول ډېر داسې کتابونه چې ښاغلي نایل یې هسې یو یادښت کړی، ده موږ ته پوره راپېژندلي دي.
همدارنګه دښاغلي نایل په کتاب کې د استاد کهزاد له آثارو سره د تعصب په قلم چال چلند تر سره شوی، چې له ورا څرګندېږي او دا خو حتمي خبره ده چې د یوه متعصب په لاس لیکل شوې سوانح به سمې وي او که د یوه بې تعصبه په قلم. دا اندازه تاسې په خپله ولګوئ.
د استاد کهزاد د سوانحو د لیکلو بله ګټه دا ده چې دلرې پښتونخوا استوګن خو نه انګرېزان شول او نه پښتانه، نه یې انګرېزي داسې یاده کړه چې بهرنیانو ته پرې خپل فرهنګ وخلوي اونه یې خپله پښتو په اصیله بڼه پرېښوده. له همدې امله یې دخپلې پښتو ژبې خور (دري ژبه)نه زده او هډو پروایې نه ورځي، تیارې ته ناست دي. که څا ورته پښتو ولیکل وبه یې لولي، کنې غوږ پرې نه ګروي. نودا دوی ته هم یوه ګټه شوه، چې د خپل لرغوني فرهنګ له یوې څنډې نه خبر شي.
د ښاغلي وفا :ا ټول کتاب (ژباړه ا لیکنه) په نسبتاً سوچه او کره پښتو لیکل شوې، سره له دې چې زه په خپله دومره کره لیکوونکی نه یم، خو کیدای شي دایوازې زماستونزه وي. زه په خپله تر ډېره د دې کاربلوی

يم. پرېږده چې نور هر څه خپل ولرو. که څوک بیاهم په دې اړه له ستونزو سره مخ وي، وېيپانګې ته مراجعه کولی شي.

د ښاغلی وفا دا کټور کار په ډېرو ستاینو ارزي، خو که زه دا کار وکړم، ګرانو لوستونکیو ته به څه پاتې نه شي، پرېږده چې تاسې هم په کې يو څه ووایاست.

زه په خپله د ښاغلي وفا استعداد ته خوشاله یم او په ګانده (آینده) کې ترې د خپلو ملي ویاړونو د لا خلونې به تمه یم، خدای دې نور پښتانه ځوانان هم پر داسې لار ورسم کړي.

په درناوي
محمد پرویش شاهین
نورستان.ننګلور.سوات
دمارچ دویمه ۱۹۹۹

دژباړن خبرې

اروانباد استاد احمدعلي کهزاد دافغانستان نامتو تاریخ لیکونکی اولیکوال دی. دی یوازې دافغانستان دلرغوني تاریخ نه، بلکې دافغانستان داوسمهالي (معاصر)تاریخ لیکونکی اواستاد هم و.ده په ډېره خوږه ادبي ژبه په بې پرې توګه دافغانستان پروني اوننني (لرغوني-معاصر)تاریخ سره نښلولی او د دغه لرغونې تاریخي خاورې د تاریخ اوفرهنګ په څلونه کې یې نه ستړې کېدونکې هڅې کړې دي.

د اروانباد کهزاد مورنی ژبه دري وه، خو ورسره یې په خپله بله ملي ژبه (پښتو) هم لیکنې کړي اوخپرې کړي. خو استاد یو سر و او په یوه سر د دومره ډېرو لکنو کول او بیا د هغو ژباړل څه اسانه خبره نه ده. له همدې امله ده همدومره کړي چې په دري ژبه- چې ده ته اسانه وه- یې د افغانستان د تاریخ تیاره او تت ګوتونه رڼا کړي او د خپلو لیکنو ژباړه اوخپرونه یې نورو ته پرابښې ده.

دافغانستان په تاریخپوهانو کې دوه تنه:اروانباد علامه پوهاند عبدالحی-حبیبی او اروانباد استاد احمد علي کهزاد هغه پوهان دي، چې په بې پرې توګه اود تعصب له زاوېې پرته یې دخپل لرغوني مدنیت په څلونه کې ځانونه تر مرګه ښه ستړي کړي او د خپل هېواد دفرهنګ په تاریخ کې یې داسې کتابونه او نښې پرایښې، چې تر هغې افغانستان ژوندی وی، د دوی نومونه به ورسره ژوندي وي.

اوس نو داد ځوانو لیکوالو او څېړونکیو دنده ده، چې د خپلې وياړلې خاورې اومدنیت په اړه دا ډول لیکنې اوخپرونې راواخلي وې لولي، وې ژباړي او خپرې یې کړي.

اروانباد استاد کهزاد لکه د اروانباد پوهاند حبیبي په څېر پر موږ دا حق لري، چې لیکنې یې وژباړو او په یوځل نه په ځوځو ځل یې خپرې کړو، که موږ دا کار ونه کړو د خپلې خاورې او فرهنګ حق به مو نه وي تر سره کړی.

ستاسو په لاس کې کتاب د اروانباد استاد کهزاد د دوو کوچنیو کتابونو ژباړه ده، چې په همدغه پار ژباړل شوې او ده د خپلو پلټنو، کروبېړنو او د سترګو

تبدلي حال په توګه، د افغانستان د لرغوني تاريخ يوه څانګه په کې څېړلې ده.

لومړی کتاب په غزني کې پر ۱۳۳۸ ل کال ديوه موندل شوي بودايي مزدک (معبد) په اړه چې "شابهار" يا "شاوبهاره" نوميږي موږ ته څرګندوني کوي.

دغزني د دغه مزدک د سپړنو او څېړنو په اړه ديادشوي کال په دوبي کې دافغانستان دوخت لرغونپوهنې څانګې د ايټاليې له يوه رابلل شوي لرغونپوه پلاوي سره يو پرېکړه ليك لاسليك کړی و، چې د همدې پر بنسټ هغوی کار پيل کړ او استاد کهزاد له دغه پلاوي سره د افغاني استازي په توګه ملګری و.

پخوا د دغه مزدك په اړه څوك په څه نه پوهېدل اود "شابهار" نوم يوازې د يوې دښتې په توګه يادېده، خو چې استاد کهزاد له ايټالوي لرغونپوه پلاوي سره اوږه پر اوږه پرله پسې (۶) کاله څېړنه وکړه، نو څرګنده يې کړه چې دلته د کوشاني لړۍ د نامتو پاچا "هوويشکا"- چې د "کنښکا" په څای ناستو کې تر ټولو پياوړی واکمن و- په لاس يو جوړ شوی مزدك چې د دويمې زېږدي پېړۍ له پای د اتمې زېږدې پېړۍ تر پايه د لمانځې يو لوی منځي و، تر خاورو لاندې دی.

د څېړنې په ترځ کې په دغه مزدك کې ډول ډول ډبرليکونه، د کاروني لوښي، د راهبانو د استوګنې خونې، دېرې اوسپکې ترلاسه شوې، چې د افغانستان د بودايي ګروهې ديو بل منځي په زياتون د افغانستان د لرغوني تاريخ يوه ورکه پاڼه وموندل شوه.

د هېښندې وړ خو دا ده، چې همدا بودايي لوی منځی د غزنوي پېر د لوی واکمن "سلطان محمود غزنوي" پلازمېنه هم وه، خو تر ده له مخه د دويمې لېږدې (هجري) پېړۍ پر اوومه لسيزه د يحي د زوی فضل په امر- چې د عباسي واکمن هارون الرشيد له خوا د افغانستان سيمه ايز واکمن ټاکل شوی و- د جبرائل د زوی ابراهيم په لاس ويجاړ کړای شوی و.

غزنوي لوی واکمن محمود پر همدغه شابهار غونډۍ، چې سيمه ايز خلك يې نغاره او سردار غونډۍ هم بولي، خپله پلازمېنه جوړه کړې وه او هغه مهال چې په هند ته له لښکر سره ووت، دلته به يې خپل لوی سلطنتي تجير ودراوه او په ليکو (صفونو) کې به يې د سپرو پيلانو او پليو لښکرو ننداره کوله. وروسته به د تلك د چمتوالي نغاره ډنګېده او بيا به دا نغاره په غزني ښار کې د ټولو خلکو د خبروني لپاره هم وهل کېده او په دې توګه به ده له شابهار غونډۍ خپل تلك پيل کړ.

غزنوي محمود هند د تلك په لاره او همهلته په هند کې ډېرې بوت خانې (بودايي منځی) ويجاړې کړې، خو دا پته ورته نه وه چې دی چې په خپله

پلازمېنه کې پر کوم پلاز ناست دی. دهمدې تر پښو لاندې روغ جوړ بودايي مزدک ښخ دی. دغه مزدک ته د ده د واکمنۍ تر پايه پام شوی نه دی او روغ ترې پاتې شوی دی.

د استاد کهزاد په دغه کوچني کتابګوټي کې دا او ددې په شاوخوا کې نورې خبرې شوې دي او د څېړنې په ترڅ کې يې څرګنده کړې ده. چې د پېريو په پوړيو کې په دغه سيمه کې د خلکو اند ژوند څه ډول وو؟

په دې اړه به لږ په غځېدلې بڼه تاسو د دغه کتاب په منځپانګه کې څرګندونې ولولئ!

پر دې سربېره به تاسې ته دا هم څرګنده شي چې استاد په څومره څېړلې بڼه د افغانستان لرغوني تاريخ څېړي.

دويم کتاب په باختر کې د بودايي هنربېلا بېلې خواوې څېړي، چې دا کتاب هم له کوندوز نه د تر لاسه شويو تاريخي نښو په اړه موږ ته څرګندونې کوي.

دا کتاب لومړی ځل ښاغلي موسيوهاکن په فرانسوي ليکلی ——

اواستاد کهزاد پر ۱۳۱٦ل کال په کابل کې په دري ژباړلی اوله فرانسوي آرمنځپانګې سره يې يوځای خپور کړی، چې دلته ورسره فرانسوي متن نه دی يوځای شوی.

پردغه دواړو کتابونو استاد کهزادسريزې کښلې چې ورسره په دويم کتاب کې د پښتو ټولنې سريزه هم مله ده- په پښتو ژباړه کې دا دواړه په خپل خپل ځای کې راوړل شوي دي.

د دې لپاره چې د استاد کهزاد د شخصيت او کړي کار ياد مو تاند ساتلی وي، د کتاب په پای کې د استاد کهزاد لنډه پېژندګلوي او هم د ده د څرګندو چاپ او ناچاپو کتابونو لنډه يادونه او د ده څو عکسونه مو ورسره يو ځای کړل.

هيله ده د اړتيا په مهال ترې ګټه واخيستل شي.

په پای کې ښايي د پښتو ژبې د خوږژبي او اورژبي شاعر او تاند ليکوال زړه ته راتېر عبدالغفور لېوال د مينې هم درناوی وشي چې.د ده په هڅو دا کتاب د خپراوي جوګه شو.

په درناوي

محمد داود وفا

۱۳۷۷ دمرغومې / ۲٦ مه

کامه - ننګرهار

سریزه

"شاویهاره" په لرغوني پېرکې د بودايي واکمنی دمزدك او "شابهار" د غزنوي لښکرو د رسم ګذشت د ډګر په توګه سرسري شهرت درلود.

د ایټالوي لرغونپوه پلاوي دپلټنو په وياړه چې په "سردارپته" کې يې تر سره کړې وې دغزني د دغه مزدك. آرځای اولرغونيو فوکلوري نومونو په باب ما د تاريخي او ادبي لاسوندونو او ولسي رواياتو په باور يوه اوږده ليکنه وليکله. چې د ۱۳۳۷ ل کال د تلې مياشتې پر لومړيو د اصلاح ورځپاڼې په شپږو ګڼو کې خپره شوه.

د لوستونکيو دهرکلي له امله د کتاب چاپولو مؤسسې ديوه کتابګوټي په څېر د دغه ليکنې د بيا خپرونې تکل وکړ. دوه نورې وړې ليکنې چې پر ۱۳۳۷-۱۳۳۸ ل کلونو د ژوندون په مجله کې- په کابل راډيو کې تر اورولو وروسته- خپرې شوې وې، مې هم ورسره يوځای کړې او دا رساله ترې جوړه شوه.

سره له دې چې د لرغونپېژندنې پلټنې پای ته نه دي رسېدلي اوکېدای شي چې په راتلونکيو کلونو کې هم رواني وي، بياهم هېله من يم چې په دغه څو مخونو کې د بودايي ګروهي د يوه ښکلي پرتمين مزدك په اړه - چې دغزني داوسني ښار په شاوخوا کنډوالو کې دی - لوستونکيو ته نوې څرګندونې روښانه شي.

احمد علي کوهزاد

د تلې ۲۵مه ۱۳۴٦ لمريز

ګذرګاه ، کابل

PROPERTY OF ACKU 8220

"شابهار"
یا
"شاویهاره" په غزني کې د بودايي واکمنی مزدک

لکه چې په راډيو کې مو اورېدلي او په ورځپاڼو کې مو لوستي له دوو اوونيو راهيسې ايټالوي لرغونپوه پلاوی غزني ته تللی او د کيندنو په زيار ايستنه يې پيل کړی. د دې لپاره چې مينه وال د دغه زيار له آرېمو خې (اصلي هدف)، د کيندلو له ځای او څېړنو نه خبر شي په لاندې څو مخونو کې څرګندونې کېږي:

پر ۱۳۳۶ لمريز کال درسمي دندې له مخې دايټاليې دختيځ پېژندنې ټولنې او د ايټاليې لرغونپوه پلاوي له مشر پروفيسر توچې سره د غزني ښارته د سپړل کېدونکيو ځايونو دټاکنې لپاره لاړم.

تر ډېرو ګرځېدو او پلټنې وروسته، چې د زاړه ښار کنډرې مو وکتې، دوه ځايونه د ډېرې پاملرنې وړ وو. يو د دريېم مسعود د ځلي په شاوخواکې د سلطان ابراهيم د زيارت خو او شاه او بل د غزني د بالاحصار سهيل ختيز لوری، چې که د روضې له کلي يې وګڼو، نو د سلطان محمود غزنوی د زيارت سهيل لويديځ لورته درې کيلومتره لرې د پراخې دښتې په منځ کې و.

دا دوه ځايونه له دې امله وټاکل شول، چې يو ځای دغزنويانو پرېپېر او بل تر اسلام وړاندې پېر پورې اړه درلوده او زموږ خوښه دا وه، چې

د دغه دواړو پېرونو نښې تر لاسه کړو.

پر ۱۳۳۷ ل کال یو ځل بیاله پروفیسر توچي سره غزني ته لاړم او ښه مې په یاد دی، چې د سلطان ابراهیم د زیارت ختیز لوري ته د سلو مترو په شاوخواکې مو د سپېڅلو ځای وتاکه. چې دایتالوي پلاوي دوه پوهانو(شراتو)او(بمباچي) پرې کار پیل کړ.

سره له دې چې په دغه ځای کې لا کار پای ته نه دی رسېدلی او کېدای شي، چې څوکاله به نور هم روان وي، دیوې لویې ودانۍ پایڅوړ را څرگند شو، چې ایتالویانو دا وداني د دربیم مسعود ماڼۍ وبلله. زه په دې گروهه یم چې په دغه ځای کې موږ له یو ښوونځي (مدرسې) سره مخ شو. په هره توگه د دغه سپېڅلو او ډبرلیکونو بشپړه څېړنه اوړدې لیکنې او پنډو کتابونو لیکلو ته اړتیا لري. چې یادښتونه یې ایتالویانو وخت پروخت لیکلي او د کار پایله به د یوه کتاب په ترڅ کې راوباسي، له دغه ځایه د غزني د اسلامي موزیم نښې رامنځته شوي دي. دا موزیم په روضه کلي کې هماغه د سلطان عبدالرزاق د موزیم پا یځوړ دی، چې له بیا جوړونې وروسته پر موزیم اوښتی او موندل شوې نښې په کې د ننداري لپاره ایښوول شوي دي.

د دغه لیکنې بنسټیزه موخه دا ده، چې دویمه نومره سپېڅلې وڅېړو د دغه سپېڅلو ځای هغه دی، چې د ولسی خلکو په وینا په "سردارتپه" ، "نغاره تپه" او "بوت خونه" یادیږي. دغه سپېڅلو تر اسلام وړاندې دغزني تاریخ راڅرگند کړ.

د دغه غونډۍ کیندنې چې د ولسي خلکو له خوا فوکلوري نومونې به یې له آرو تاریخي نومونو سره وروسته وڅېړو، د ۱۳۳۸ ل کال په دوبي کې د ایتالیې له نامتو لرغونپوه (ادامستیانو) له لوري پیل شوې(نوموړي د سپېڅلونوپه دواړو ځایونو کې یو ډول کار کړی) چې پرله پسې څلور کاله روانې وې- وروسته دوه کاله ودرېدې او دادی سږ کال بیا دا سپېڅلې پیل شوې.

پر ۱۳۳۸ ل کال کیندل شوي ځایونه ما دوه ځله وکتل. لومړی ځل د وږې میاشتې پر ۲۸-۲۹ مه او دویم ځل د تلې میاشتې پر ۲۴ مه او ۲۵ مه.

د ښېرنې او پلټنې په پایله کې مې دغزني د ویجاړو کنډرو هوایي عکسونه او دهغو چاپیریال داسې وموندل چې:
دغزني دغه ویجاړې کنډرې یوازې د غزنوي پر دوه سوه کلن پېرارۍ نه مومي، تر تاریخ وړاندې پېرونو ان تر د بربریانو یاګورګانیانو د وروستیو واکمنیو چې یوناني، کوشاني، کوشانو ساساني، یفتلي، زاولي، د بودایي ګروهې نښې، جیني، شیوایي، زوني(یالمرلمانځنه) د منځنیو اسلامي پېړیو پایڅوړ، صفاري، غزنوي، غوري، تیموري، ګورګاني، او ارغوني په کې را اټاله دي، دټولو پېرونو نښې دلته لیدل کیدای شي.
پر ۱۳۳۸ ل کال چې مې پرسر دار غونډۍ دسپرنو لړۍ کتله، پر شمال لویدیزې خوا مې په دښته کې د غزني دعسکرى قطعاتو پوځي تمرینونه لیدل. د غزنوي پېر د پوځي تمرینونو او رسم ګذشت د ډګر "شابهارا"ځای ټاکنې ته ځیر شوم. په دې کې مې ناڅاپه د خپلې ځانګړې کتابچې په پاڼوکې د امیر فرخي پر هغه بولله سترګې ولګیدې، چې ځینې جغرافیایي نښې په کې ښوول شوي، د دغه بوللې دا بیتونه مې همغلته- ایټالویانوته واورول: ۱
ژباړه:
له ماسره په شه بهار کې یوه غرمه داسې سپوږمۍ مل وه. چې ځوارلسمې سپوږمۍ ورسره حسد درلود، وې ویل چې دومره لویه او پراخه دښته د څه لپاره ده!
ورته مې وویل چې دا دیوه داسې پاچا د راټولیدلو ځای دی، چې بې شماره لښکرې لري. وې ویل چې د دې خپلواك پاچا نوم څه دی؟ ورته مې وویل "یمین دولت محمود دین پناه"

بامن به شه بهار بهم بود چاشتگاه
ماه من آنکه رشك بروزد دو هفته ماه
گفت این فراخ پهنادشت گشاده چیست؟
گفتم که عرصه گاه شهٔ بی عدد سپاه
گفتا چه خوانم این شه آزاده را به نام
گفتم یمین دولت محمود دین پناه

۱۹ کاله مخکې همداسې له يو بلې پېښې سره مخ شوم، چې هغه د ۱۳۲۷ ل کال د ورې پر ۲٦ مه اوتر دې يوه اوونۍ وروسته د هېرمند او د بست کلا د کنډرو په خوا کې د غزنويانو د لښکر ګاه د موندنې پر مهال رامنځته شوه.

پر ياد شوي مهال د هيرمند د کږو لارو په کنډرو کې د "لښکرې- بازار" په نامه يو ځای د کندهار د هغه مهال د نايب الحکومه ښاغلی محمد يونس خان له خوا ماته راوپېژندل شو، چې له ښاغلی موسيو شلوم- برژه او خليل الله خان خليلي سره يو ځای مو دغه ځايونه وکتل. خو په بېرته راستنېدوکې د استاد ابوالفضل بيهقي يادښتونه، په ځانګړې توګه د امير فرخي د بوللې ديوې برخې يادښت راپه زړه شو چې وايي: ۱ ژباړه:

"په دې فکر کې وم، چې د بست د ښار له اړخه د هېرمند د اوبو غږ مې ناڅاپه غوږ ته راغی. د پاچا عليشانه څېره د ستر دېوال له سره راښکاره شوه او دپاچا ماڼۍ دلکان له دښتې څخه راڅرګنده شوه"

پوره باوري شوم، چې د هيرمند تر څنګ چې د لښکري بازار په نامه ما کوم ځای وليد دا د غزنويانو مشهوره لښکرګاه ده. سملاسې مې په انيس ورځپاڼه او آريانا مجله کې يوه اوږده ليکنه خپره کړه.

استاد خليلی بيا د امير عنصرى يوه بله بولله را واستوله، چې زما خبرې يې لا باورې کړې. د دغه بوللې دوه بيته دا دي: ۲

۱-

اندرين انديشه بودم کز کنار شهر بست
بانگ اب هيرمند آمد بگوشم ناگهان
منظر عالى شۀ بنمود از بالاى دژ
کاخ سلطان پديدار آمد از دشت لکان

۲-

بفرقصر تو شد خوب همچو عقد به در
هواى بست ولب هيرمند ودشت لکان ٥

ژباړه:

«ستا د ماڼۍ د شان او شوکت د لوړتیا لپاره په دروازه وتړل شوه دبست هوا او د هیرمند د سیند غاړه او د لکان دښته. که نعمان ستاښکلې انګړ لیدلی وای، نو د ډېرو لویو انګړونو دروازې به یې پرایښې وای.»

په دې ډول د غزنویانو د واکمنۍ مشهورې ماڼۍ د بست د کنډرو تر څنګ په لښکر ګاه کې وموندل شوې. دفرانسې لرغونپوه پلاوی غړیو دا الواك (نظر) باوري کړ او ویې مانه چې تفصیل یې په لښکرګاه کتاب کې راغلی دی.

(دا کتاب د افغانستان دتاریخ ټولنې له خوا پر ۱۳۳۲ ل کال خپور شوی دی)

البته په لښکرګاه کې لومړی مالرلید وړاندې کړ او بهرنیو لرغونپلایو ومانه او په غزني کې لومړی پر سردار غونډۍ کار پیل شو او وروسته د "شابهار دښتې" په ټاکنه کې د پوځي رسم ګذشت د ډګر په موندنه بریالی شو، چې څېړنه به یې راشي دا "شابهار" له آره په بنستېزه توګه بودایي مزدك و.

په دې اړه ما "د شابهار په دښته کې دغزنویانو د پوځي لښکرو د رسم ګذشت ډګر" په نامه پر ۱۳۳۸ ل کال په ژوندون مجله کې یو لیکنه خپره کړه. او همدارنګه مې یو شمیر نورې لیکنې پر همدغه کال کابل راډیو ته واستولې، چې اوس د "افغانستان دتاریخ په رڼاکې "کتاب په ډول تر چاپ لاندې دي، په هغو کې هم په دې اړه څېړنه شوې ده.

موږ ټولو "شابهار" د غزنوی لښکرو د رسم ګذشت د ډګر په توګه اوریدلی. د استاد ابوالفضل بیهقي او د غزنوی دربار دنورو شاعرانو امیر فرخي او امیر عنصري له یادښتونو هم داځرګندیږي، چې "شابهار دښته" دغزني ښارتر څنګ وه او دا پراخه اوغځېدلې دښته د غزنویانو په دو ـــوه

→اګربدیدی نعمان سرای فرخ تو
رهٔ شدید و خورنق نکوفتی نعمان

کلن پېر کې د پوځي تمرینونو پرڅنګ د سربېره دخوښۍ، اخترونو، او مذهبي ورځو، د اخترونو د لمانځه د سدې دجشن[1] دلمانځنې شپو، ډګر هم و.

په ادبي نړۍ کې دا ډول خبرې تولو اوریدلي، خو په څرګنده توګه دا نه وه معلومه چې" شابهار دښته" (دغزنوی لښکرو د پوځي تمرینونو منځی)چېرته وه؟

لکه چې پر ۱۳۳۸ کال چې مې ویلی او دا دی د دویم ځل لپاره یې هم وایم: شابهار یوه پراخه او غځېدلې دښته ده، چې د غزني د بالاحصار سهیل ختیز او دروضې کلي سهیل رانغاړي، ختیزې برخې ته یې کوچنۍ غونډۍ او تر شايې اسمانڅك غرونه را چاپېر دي د کوچي قبیلو لاره ده،سردار یا نغاره غونډۍ چې ولسي خلك یې بت خونه بولي، نژدې د دغه دښتې په منځ کې پرته ده.

سردار غونډۍ د دزي کیلومترۍ په برید د سلطان محمو د زیارت سهیل لویدیځ ته د دښتې پر سر پرته ده.دا داسې غونډۍ ده چې له بېلابېلو ګډووډو تیږو چې "شیت" ډبرې هم په کې دي، جوړه ده: پرمخ یې کلکه ختهه اواره ده، چې د مزدك او ستوپو له ورانیو رامنځته شوې ده.

ځایي خلك وایي چې دا غونډۍ له هغه مهاله په سردارغونډۍ ونومول شوه، چې اعلیحضرت امیر حبیب الله خان غزني ته راغلي و او پر دغه غونډۍ یې یوه خیمه او شاهي تجیر ودرولی و.

دا چې "نغاره"غونډۍ ولې ورته وایي، لامل یې دادی چې دځایي خلکو په وینا:سلطان محمود غزنوي او دغزني نورو واکمنو به چې هر سهار

---

[1] "سده" له "صد" ویي جوړ شوی، چې "ه" یې اوستربل دی، سلکلن پېر (دورې) ته وایي، پېرۍ هم بلل کېږي، سلو ورځو ته هم وایي، همدارنګه د هغه جشن نوم هم دی، چې لرغونیو اریایانو به د ورې میاشتې پر لسمه جوړاوه، چې پر لومړۍ شپه به په کې اور پورته کېده او د اور ترڅنګ به د خوښۍ اتنونه جوړ وو، څرنګه چې "۵۰" شپې او "۵۰"ورځې و، ځکه یې نو "سده" باله داسې هم وایي چې له ژمي د "۱۰۰" ورځو تر تېرېدو وروسته دا جشن جوړېده، ځکه "سده" بلل کېږي.

ژباړن"

د خپلو لښکر و تمرينات دلته کتل، نو لويه شاهي خېمه(تجير) به دلته ودرول کېده او هر وخت به چې غزنوي لښکرو له خپلو پيلانو سره هندوستان ياداوه او هلته به د غزا په نيت روانېدل، لومړنۍ نغاره به همدلته وهل کېده. او تر دې وروسته به بيا غزنوي بريالي لښکر تګ ته چمتو و، بيا به کاله پر کاله نغاره وهل کېده او په دې ډول به غزنوي لښکر د هندوستان تر مرکزه رسېده.

د ولسي خلکو په اند د دغه غونډۍ درېيم نوم بوتخانه (بوت خونه)دی، چې د لاسته راغليو پايلو اوزيار په اړه دانوم ډېرغوره دی-دا نوم دا څرګندوي، چې د ولسي خلکو ذهنونه تل رېښتني وي.

(مانا دا چې دلته په رېښتيني توګه بوتان موجود وو.)(ژباړن)

د دغه بوت خونې څلورم نوم، چې د دغه ځای آر(اصل) نوم دی، په اټکلي ډول تر اسلام وړاندې د کوشاني واکمن"شاويهار" له خوا د دغه غونډۍ له بنسټ سره يو ځای اېښوول شوی و.

د دغه ويي(کلمې) لومړنی توری "شاه"دی چې د دويمې زېږدې پېړۍ له دويمې نيمايي راهيسې د بغلان د کنېشکا له ډبرليکه تر نن ورځې په ټاکلې او ټينګه مانا زموږ په ټولو ژبو کې منل شوی. او دويم توری "ويهار" يا "ويهاره" د بودايي ادب په سانسکرېټ او پراګرېټ لهجو کې د (بودايي مزدك) په مانا کارول شوی، چې د دري ژبې په ادبياتو کې د (بهار) په ډول راغلی دی.

د زرو کلو په ترځ کې په افغانستان کې د بودايي ګروهې دسراسري دود او د چيني ګرځندويانو په غوڅو څېړنو دغلته په سلګونو څه، چې په زرګونو بودايي مزدکونه په بېلابېلو سيمو لکه هډه، نجراو، کابل، باګرام، غزني، غوربند، باميان، سمنګان، بلخ، کندوز، بغلان، فرخار او نورو کې ودان وو. چې په ځينو عربي او فارسي اخځونو کې دغه يا دښتونو هم اغېز ښندلی، لکه د بلخ د(نوبهار)چې په ناسمه بڼه اورتون (اتشکده) ګڼل کېده په داسې حال کې چې دا نامتو بودايي مزدك و.

د سانسکرېټ او پراګرېټ په ادبياتو کې د دغه مزدك ارنوم (نو-اويهاره) يا (نو أويهارا) و چې داهم يو ګډ (ترکيبي) نوم دی، چې له (نوا)يانې(نوي) او (ويهاره)يانې(ويهار) نه جوړ شوی، چې د نوی مزدك مانا

دبودايي ادب په اخځونو کې له اړنګ پرته يو بل ويي هم لرو چې "سنګهارمه" دی او په (دير بودايي) (بودايي مزدك) ژباړل شوی. سنګهار چې په ټولېز ډول مزدك او "دير بودايي" د راهبانو د استوګنو له خونو او ستهو په يا ستهوپو سره يوځای مزدك بلل کېده.

له اړنګ پرته چې واکمنو د مزدکونو او ستهوپو په ودانېوکې لويه برخه لرله.

چيني ګرځندويانو په ډېرو ځايونو لکه: کوندوز،بلخ، باميان، باګرام، هډه او غزني کې شاهي بودايي مزدکونه يا"شابهار" ياد کړی دی او د عربي متنونو او اسلامي اخځونو په لاسوند په لومړيو سپوږميزو (هجری) کلونوکې "شابهار" د ځانګړې نومونې په توګه پرځای‌پاتې وو.

(۱۹)کاله له مخه مې د "باګرام" کتاب په ۸٦ مخ کې(دا کتاب دتاريخ ټولنې د خپرونو په ۳ \ ۱٦۱ مه نومره خپور شوی دی) د چيني ګرځندوی هيوان څانګ په وينا ليکلي چې:

د پلازمېنې"کاپيسا" يانی بګرام په شمال لويديځ کې يو مزدك و، چې د يوه لرغوني واکمن ودانې وه اوهغه ته يې "شاه مزدك" ويلې.

همدارنګه شل کاله مخکې دافغانستان د پخواني تاريخ د دويم ټوك په ۵۴۳-۵۵۴ مخونو کې(دا کتاب پر ۱۳۲۵ل کال د افغانستان د تاريخ ټولنې له خوا خپور شوی دی) د يوې اوږدې څېړنې په ترځ کې يادونه شوې، چې پر ۱۷٦ سپوږميز(۳-۷۹۲ ز) کال د شابهار په نامه يو بودايي مزدك د ابراهيم د جبريل زوی په لاس د يحی د زوی فضل په امر، چې د عباسي واکمن هارون الرشيد له‌خواد خراسان والی ټاکل شوی و_وران شوی و.

دا وران شوی شابهار بېل شابهار دی، چې بايد د باګرام يا کاپيسي شابهار وګڼل شي، نه دا د غزني شابهار، چې د هغې ځای د ګلبهار د غرونو په بېخ د غوربند درې په خواوشاه او يا که په غوڅه تو ګه ووايو دچاريکار تر ښنګ په توپ دره کې و.

د دغه شابهار ځای ښوونه په دې وروستی ځای کې غوره ده. د دغه مزدك ستهوپې په ټول افغانستان کې تر اوسه يوازينی هغه دي، چې تر

ټولو لوړې دي، مانا دا چې د چاریکار تر څنګ د توپ درې د وران شوي مزدك له ستړو نوري لوړې په ټول افغانستان کې نه شته.

سربېره پر دې د دغه مزدك په شا وخواکې کوشاني سیکې هم ډېرې موندل کېږي. لکه چې د باګرام په کتاب کې څېړل شوی دا مزدك په باګرام کې د چینی ګرځندوی هیوان څانګ د اوریدلې کیسې پر بنسټ په ډېر اټکل د(کنېشکا) کوشانی واکمن ودانې وه او د شابهار د نومونې لامل په دغه ځای کې تاریخي سمون راښیي.

د غزني"شابهار" د غزني لوی او نامتو بودایي مزدك دی، لکه چې وڅېړل شول د ایټالوی ختیځ پوه پروفیسرتوچي تر لارښوونې لاندې د ایټالې دغه لرغونپوه پلاوی له۱۳۳۸ کال راهیسې د سردار غونډۍ په کنډرو کې زیار باسي او کیندنې کوي، دوه کاله دا کار ونه شو او دادی دا دوه اوونی کېږي، چې اوس بیا د لرغون پېژندنې چارې پیل شویدي.

د سردار غونډۍ پر سر بودایي مزدك" شابهار" په درېو پوړیو کې د سړي پاملرنه را اړوي:

د ټېړو دغه غونډۍ له سهیل نه شمال ته یا که په خیرلي توګه یې ووایو له سهیل ختیځ نه شمال لویدیځ ته غځېدلې ده.

لکه چې پورته مو نغوته ورته وکړه له درې ګونو پوړیو، لومړۍ او دویمه هغه یې د بودایي راهبانو د پرو او حجرو نېولې او درېیمه پوړۍ چې دغونډۍ لوړه برخه ده، "شاویهاره" مزدك پرې ودان شوی. د لومړنیو دوو کلنو د پلټنو په پایله کې د مزدك د ډوالو اوپراخ غولی دلوېې منځنۍ ستوپې له څو نورو وړوستوپو او پایځوړ سره یو ځای وموندل شوې، چې ټولې ځای پرځای شته.

بنسټیزه(اساسي) پوړۍ له لویدیځ لوري نه د منځنۍ ستوپې پرلوري او له هغه ځایه بیانورو ستوپو ته غځېدلې وه. منځنۍ ستوپې او په ختیزلوریکي نوري وړې ستوپې په یوه ډول دسړي پاملرنه ځانته راړوي.

د ودانۍ د جوړښت ډول د لویو کوشانیانو د پېر ځانګړی کلاسیك ډول سړي ته ورپه یادوي، د ډیوالو په دننه مخونوکې د ټېړو لویې ټوټې د نازکو نریو ټېړو د ټوټو په منځ کې نیول شوی- دا ډول هم کلکې شوي او هم ښکلا لري.

ستنې چې د دېوال په پرتله لاکلکې دي، تولې له نريو توږل شويو تېږو نه جوړې شوي اويايې د ديوالو پر مخ د پلستر او ان د سرې رنګونې نښې هم ښکاري. دا رنګونه ډېر ژوره ده، چې په ځينو ځايونو کې يې اغېز له پلستر نه هم تېر شوی او د دېوالونو په تېږو کې هم ځای پر ځای ښکاري.

د مزدك په بهرنيو اړخونو کې" تنديسونه" يانې بودايي لوی بتان، چې له ۱۰-۱۲ مترو پورې يې لوړ والی لارۀ، لګېدلي وو، کېدای شي لږ ترلږه له دغو پژيو(مجسمو) نه يې يوه پر شمال ختيز خوا د خاورې پر مخ پاتې وه، چې د سپږنو تر پايه په سملاسي توګه په اخېږ پوښل شوې وه.

شابهار مزدك پر يوې لوي غونډۍ له لوړو ستوپو او پرتمينو بودايي پژيو سره د بهار دښتې په منځ کې ځانګړی برم وپرتم لارۀ.

پرتمينه ګومبزه، ستوپه او د پژيو پر مخونو طلايي رنګ يې د غزني ښار له ليروليرو ځايو هم ښکارېده.

پر لومړي او دويم ځل سپږنو له ختو جوړې وړې پژۍاو د ونو پر پوټکيو ليکل شوې توتې تر لاسه شوې، څومره چې زه خبر يم د وروستيو څو ورځو د هڅو په ترڅ کې څو نورې ليکل شوې توتې هم تر لاسه شوي، دا ليکنې په براهمي ليکدود دي، چې پر درېيمې او څلورمې زېږدې پېړۍ اړه مومي او په منځنۍ آسيا کې له خپلو سيالو ليکنو سره بېلا بيل نېژدېتوب لري.

لکه چې لوړ ياد شول، د مزدك په ختيزه خوا کې څو کوچنۍ ستوپې ودانې شوې وې، چې تر اوسه يې د ويجاړ تيا نښې ښې نه ښکاري، داستوپې څلور واړو خواو ته پوړۍ لري، دا پوړۍ پريوې بودايي"اسطورې" اړه لري چې په لنډه توګه دلته ليکل کېږي:

په بودايي اسطورو(لرغونيو کيسو) کې داسې راغلي و چې:

هغه مهال چې بودا د خپلې مور د کتنې لپاره له"جوهوا" نه تېرېده د بنارس تر څنګ په (سالکاشا) کې راښکته شو. د غزني بودايي راهبانو دا بودايي اسطورې داسې ګڼلې وې، چې بودا لکه چې په کيسه کې راغلي د خپلې مور تر ليدو وروسته دغزني له"جوهوا" نه په شابهار مزدك کې کوز شوی و.

د ستهوپو دپوړیو څټ ړې دارابنوود، چې بودا له تحیلي اسطورو سره سم د ستهوپې د یادې شوې پوړۍ له لوړونه د مزدك غولي ته راکوز شوی و.

خو د دغه خیالي کیسې منل هسې یو خیال دی،آره موخه یې دا وه چې راهبان خلکو ته د دغه مزدك د لا سپېڅلتیا په ښوولو سره ډېرې پیسې تر لاسه کړي.

❀❀❀

لکه چې پورته یاده شوه د سلګونو او زرګونو مزدکونو په منځ کې ویهاره او سنګهارمه، چې د افغانستان په نیمه ختیزو بېلابېلو سیموکې(د-بلخ و کندهار پرلیکه) موجود وو. له دغه ډلې ځېنې یې"دشاویهاره" یا "شاویهار" په نامه یادېدل. ځینې یې د "بهارها" او "شابهارها"په نامه د هند د موری واکمن"آشوکا" نښې(یادګارونه) وو. او هم ځینې یې د کوشاني واکمنو کنېشکا او هوویشکا او نورو په امر جوړ شوي وو.

د بګرام شمال لویدیځ ته"شابهار" مو- لکه چې چیني ګرځندوی هیوان څانګ پر ۶۳۲ زیږدی کال په بګرام کې د بودایي کیسو په ترڅ کې اوریدلی- دکوشاني واکمن"کېنشکا" وګڼه.

د غزني شابهار هم ارو مرو د کوشاني پېر ودانیز یادګار دی، چې د زیږدې پېر پر لومړیو دوه نیمو پېړیو ودان و.

د غزني د شابهار مزدك د جوړوونکې واکمن د پېژندنې په اړه تر اوسه کوم باوري لاسوند نه لرو، خو څرنګه چې د وردګو دخوات په لوی مزدك کې د(هوویشکا)په نامه یو ډېرلیك لرو، اټکلوم او په ډېر غوره اټکل دا ویلای شم، چې د غزني شابهار به هم د کوشاني پېر د همدغه لوی واکمن په لاسوجوړ شوی وي. لوی واکمن مې ځکه ورته وویلې چې هوویشکا د کنېشکاد ځای ناستو په منځ کې تر ټولو ډېر پېژندوی دی او د ودانولوډېر مینه وال و. ده د هند د ډیلي سهیل خواته په ماتورا کې هم د یو لوی مزدك بنس... ایښی و. څرنګه چې د وردګو خوات له غزني نه دومره ډیر لرې نه دی.ډېراټکل همداسې کېږي چې د غزني شابهار به د همده په امر اوغوښتنه جوړ شوی وي. او له همدې امله د"شاویهار" یاني"شاهي بوتخونه" یا شابهار په نامه پېژندل شوی دی.

په دې څو وروستيو ورځوکې مې د فرانسوي لرغونپوه پلاوي د مشر ښاغلی"موسيوبرنارد" له خولې هم واورېدل چې په دې وروستيو کې د فرانسې د څمکپوهنې يو تن پوهاند د غزني سهيل لويديځ ته ۱۵۰ کيلو- متره ليرې د ناور په دښته کې په هېښنده ډول(۴۲۰۰) متره يوه لوړه تيږه موندلې چې په منځپانګه کې يې په کوشاني ليکدوديانې يوناني خروشتی،دوه درې ځايه ليکنې شوي دي.

دا څمکپوه(آندره بودتير) نوميږي، چې له درې کالو راهيسې په افغانستان کې پر څېړنه بوخت دی. نو موړی د دغه لويې تيږې له موندلو وروسته ما(کهزاد)ته راغی او د دغه ډبرليك عکسونه يې را وښوول. د دغه عکس يوه کاپي وروسته په پاريس کې نامتو لرغونپوه او ژبپوه د"کولژ- دوفرانس" استاد پروفيسر"بن و نيست"ته واستول شوه، چې تر څېړنې لاندې ده.

زما ډېر اټکل دا دی، چې دا ډبرليك هم په"هوويشکا"اړه لري دا اټکل زمادا خبره لاباوری کوي، چې شاهي بودايي مزدك هم د همدغه لوی کوشاني پاچا- چې د دويمې زېږدې پېړۍ په پای کې ژوندی واکمن و- نښه ده.

د دغه شابهار ويجاړتيا لکه د کاپيسا د شابهار په څېر هم چې مخکې ووېل شول د ليږدي(هجری)څلورمې پېړۍ د پېنځمې لسيزې په واکمن هارون الرشيد او د يحی پر زوی فضل او د جبريل پر زوی ابراهيم، اړه لري. په دې توګه ويلای شو، چې د غزني شابهار د دويمې زېږدې پېړۍ له وروستيو د اتمې زېږدې پېړۍ تر پايه لږ تر لږه اووه پېړۍ په بشپړ ډول جوړ او پېژندوی و.

هيون څانګ د غزني سيمه د(ستو، کو، چه) يا(تسو، کو، ته) په نامه ياده کړې او جوړښت يې د يوه ايالت په توګه(۷۰۰۰) لي اټکل کړی، چې هر چيني لي نژدې نيم کيلو متر کېږي چې په دې ډول د غزني ولايت سيمه(۳۵۰۰) مربع کيلومتره اټکلېږي.

چيني ګرځندوی په دغه ولايت کې چې دلته يې بايد"زاول" وبولو، دوه ښاره يادوی، يو د (هوسينا) او بل د (هوسالا) په نامه. دا دواړه پلازمېنې ګڼي چې د هر يو لوی والی(۳۰)لي اټکلوي. نوموړي سکهارمونه

يا بودايي مزدکونه څو سوه اتکلوي او د بودايي راهبانو شمېر د "۱۰۰۰" په شاوخوا کې ښيي. طبعاً دومره شمېر مزدکونه او دومره راهبان د غزني يازابل ولايت په ټولوشاوخواسيمه کې ويشل شوي وو.

د ده په ګروهه د ابوت لمانځونکي د خلاصون د لويې لارې "مهايانه" ملاتړي وو.

نوموړی چيني ګرځندوی څرګندوي، چې د دغه سيمې واکمن اوږده لرې لري،چې ټولويې واکمني کړې او د دغه ځای اوسنی واکمن ډېر ديندار دی، چې له مذهبي چارو سره ډېره مينه لري. په دغه سيمه کې د آشوکا له لوري(۱۰)ستوپې جوړې شوي- لمرلمانځونکي يا د(زون)=(سون) ملاتړي هم څو مزدکونه لري.

دلته د چيني ګرځندوي(هيوان څانګ) له بېلابېلو يادښتونو سره کارنه لرو، څرنګه چې دليکنې سرليک شابهار يانې په غزني کې بودايي شاهي مزدك دی، غواړم چې د چيني ګرځندوی د يادښتونو په لاسوند تابه (استناد) ووايم چې د هندوکوش په دغه سهيلي سيمه کې بودايي ګروهه له هغې تر کابل، کاپيسا، غزني او ان تر کندهاره د موريا واکمن(آشوکا) پر مهال خپره شوې وه.

(د همدغه واکمن پر مهال او د همده په امر بودايي مبلغان افغانستان ته راغلل او د ده څو ډبريز فرمانونه په درونته او کندهار کې لاسته راغلي دی.) او د ده په امر ستوپې هم د "زاول" په ولايت کې ودانې شوې وې.

د دوو ښارونو يا پلازمېنو ياکنه چې نوموړی چيني ګرځندوی په زاول ولايت کې يادکړي،خېرنه اوڅېړنه غواړي.لويديځ پوهانو (هوسينا) ښار غزني ګڼلی، خو ليرې نه بريښي چې دا شوکاله(۱۰) ستوپو لړترلړه يوه په غزني کې هم وګڼو. څرنګه چې هيوان څانګ په زاول کې خپل هممهالی پاچا د واکمنو له اوږدې لړې يو پاتې تن بولي، نو دا تکل له مخې د(شابهار) جوړونه د دوی په هر يوه پوړې اړه پيدا کولای شي. څرنګه چې د کوشاني واکمنو له يو تن"هوويشکا" يو ډبرليك د وردګو په خوات کې موندل شوی او د وردګ سيمه له غزني دومره ليرې هم نه ده، نو د ډېر اتکل له مخې د غزني دا شابهار هم د ده اړوند ګڼلای شو.

ځکه څومره لاسوندونه چې له ښېړنو تر لاسه شوي، د دويمې زېږدي پېړۍ له وروستيو اود درېيمې زېږدې [illegible] تر لومړيو مخکې نه دي. باور لرم چې په راتلونکيو لاسته راوړونو کې به زما دا ټکل لابنه څرګند شي.

دلته چې څومره ښېړنې وشوې دايې راوښووه، چې د غزني شاهي بودايي مزدك "شاويهاره" يا "شابهار" پر همدغه غونډۍ جوړ شوی و.او"شابهاره" له آره د همدغه بودايي شاهي مزدك نوم و. او دا هم له اټکل نه لېرې نه ده چې پرتر اسلام وراندې پېر د مزدك تر شاوخوا لويه دښته پر همدغه" شاه بهار" نامه نومول شوي وي. په اسلامي-په ځانګړې توګه دغزنويانو-پر پېر د بودايي مزدك موخه او مانا له ياده ووته او دا دښته د شابهار په نامه د لښکرو د پوځي تمرينونو، رسم ګذشت، د خوښی د ډګراو د اخترونو د ورځو د مراسمو د لمانځلو ډګر شو.

کټ مټ همداډول کار په بغلان کې هم شوی. بغلان يا"بغلانګ" يا"بغه لانګو" چې له اره يې د"اورتون" (اتشکدې) مانا لرله د کوشاني مزدك او اورتون ځانګړی نوم و. چې جوړ وونکی يې پخپله کوشاني امپراتور او واکمن"کنښکا" دی، "هوويشکا" هماغلته بياجوړونه او ترميم کړی دی او ډبرليك يې ودرولی، چې د شابهار په څېر د تېرو د غونډۍ له لوړونه د بغلان پر ټوله هواره ځمکه واکمن و. په اسلامي پېرکې اورتون مزدك او ويجاړيو مانا او موخه له منځه تللې، خو نوم يې تر اوسه يوه لويې سراسري هواري ځمکې ته ويل کېږي، چې بغلان دی.

مخکې مو وويل چې ولسي خلك سردار غونډۍ چې پر سر يې "شابهار" مزدك موندل شوی، د نغاره خانې يانغاره غونډۍ په نامه هم يادوی. د دغه نامه فوکلوري نومونه مو هم وڅېړله. عام خلك ورته غزني وايي چې سلطان محمود غزنوي همدغلته په يوه لويه خيمه کې پر همدغه غونډۍ پر تخت کېناسته او د هند پر لوريې د لښکرو د يانه (حرکت) ننداره کوله او وروسته ورسره پخپله هم روانېده. نوموړی څو ځل هند ته تللی او بودتونونه يې وران کړي، خو پخپله له دې نه و خبر، چې په کوم ځای کې چې د ده سلطنتي دربار دی او دی پر پلازکيني، د همده د پلاز تر پښو لاندې يو لوي شاهي مزدك چې له بوتانو بشپړ ډك دی. نن دی

د شابهار په دښته کې د غزنوي لښکرو
د رسم گذشت ډگر

د افغانستان د اسلامي پېرونو په تاریخ کې غزني او غزنویان یوه لویه او پرتمینه برخه ده.
د دغه ښار او واکمنی د کورنی پېژندنه او ارزښت د هنر، کلتور، ادب، سیاست او د هیواد په چارو کې د هغوی پوهه د افغانستان له بریدونو او ښتې او گاونډیو سیمو ته تر لیرې خپره وه.
غزنویانو په خپله دوه سوه کلنه واکمنی کې، په خپل هېواد کې پرتمینې او نامتو ودانی جوړې کړې، چې د هر یوې پېژندنه ځانگړې څېړنه غواړي. د غزني ټولواکو واکمنو چې په پراختیا غوښتنه پېژندوی وو،کلک پوځ او لښکر درلود. چې پرله پسې روښانه بریالیتوبونه یې په ټولو خواوو کې د نامتو شاعرانو د شعر د بوللو ښکلا او ځلا وه.
لکه چې د غزنویي دربار د تاریخي لیکنو له منځپانگو، پرله پسې څېړنو او د شاعرانو له وینا دا څرگندېږي، چې د غزني ښار په چاپیریال کې یو لوی ډگر، وچې دپوځي لښکرو ننداري یا رسم گذشت او تمرینونو او د لیکو تېرېدنه وخت پر وخت دلته تر سره کېدل، چې دغه ځای ته یې"د شابهار دښته" ویله.
شابهار دښته یوازې د رسم گذشت او د عسکرو د تېرېدو لپاره نه وه، بلکې زیات مهال د جشنونو، اخترونو او لیرې ځایونو ته د واکمن د تگ پر مهال د غونډو او د خوښیو د نورو ورځو لپاره وه، چې د ښار

استوګن وکړي به همدلته راغونديدل.

د غزنوي دربار شاعران او تاريخ ليکونکي لکه استاد ابوالفضل بيهقي، امير فرخی، امير عنصری او نور چې په سفر او حضر کې به له پاچا سره يو ځای وو، ټوټو ځله د دغه ځای يادونه کړې ده. د دوی له ليکنو دا څرګنديږي چې شابهار دښته د ښار ودانيو تر څنګ پرته وه، چې يو پراخه ډګرو او د غزنويانو د دوه سوه کلني واکمنۍ ټولې ميلې غونډې، د اخترونو ورځې، ځيني مهال د اخترونو لمونځونه اورويشتنه اودسدې دجشنونو ټاکلې شپې هم دلته تر سره کېدې.

د"دښت" له ويي دا څرګنديږي، چې دا ډګر په خپلې پنځيزې جولې(طبعي شکل) وحشي ګلونو او وښو پوښلی و. او د کال په ډېرو ورځو کې به شين و.

شابهار د غزنوی بريالي پوځي لښکرو د تمرينونو ډګر و، له همدې امله په تاريخې متونونو(منځپانګو) کې د(عرصه ګاه) په نامه هم يادشوی. او د لښکرو د تګ او بلوا سر چينه همدا پراخه دښته وه.

فرخي په خپلو ښکليو بوللو کې، چې د محمود په ستا ينه کې ويل شوي د شابهار د ډګر د چتر، بيرغ او خدمتګارانو په اړه خبرې کوي داسې په ځېرنه خبرې کوي لکه قلم په لاس انځورګر.

سلطان محمود غزنوي ته د پوځ، پيلانو او پوځي ټولګيو حال داسې انځور وي.

ژباړه:

له ما سره په شه بهارکې يوه غرمه داسې سپوږمۍ مل وه، چې د ځوارلسمې سپوږمۍ ورسره حسد درلود.

وې ويل چې دومره لويه او پراخه دښته د څه لپاره ده؟

ومې ويل دا ديوه داسې پاچا د راټولېدو ځای دی چې بې شماره لښکرې لري. دې ويل چې د دې خپلواک پاچا نوم څه دی؟ ورته مې وويل چې يمين دوله محمود دين پناه. وې ويل چې د رسول د شريعت پناه ده او د دين تکيه ده، ورته مې وويل هو او دهغه دنده د الله(ج) لمانځنه ده.

وې ويل چې اوس چېرې دی، راوې ښيه؟ ورته مې وويل چې دهغه

لوی لښکر تر بیرغ لاندې دي. وې ویل چې هغه د لښکر په لومړی کتار چې ولاړ دی همغه دی؟ ورته مې وویل، چې د لوړو لومړنیو کسانو ځای په لومړي کتار کې وي، وې وویل چې له هیبت څخه وېرېږم، ورته مې وویل، چې دهغه له هیبت څخه، د غره په شان زړه د وښو(بوسو) په شان کېږي.

وې وویل چې هغه یوزر و اووه سوه غرونه څه شی دی؟ ورته مې وویل چې یوزر اووه سوه د پاچا پیلان دي. وې ویل چې دا یې تول د هندوانو د لښکر له لومړي کتار څخه تر لاسه کړي؟ ومې ویل چې هو او په مېړانه یې ساتلي دي. وې ویل، هغه زغرې، غښتلي اندامونه او کمندونه وګوره. ماویل هو دا هېواد پال او تکړه ځوانان دي. وې ویل چې سر او صورت یې څنګه ښکلی ښکارېږي!؟

ومې ویل لکه سروې چې کمربند تړلی او سپوږمۍ خولۍ اغوستي وي.

وې ویل چې د پاچا لښکر ځای همدا دښته ده؟ ومې ویل چې هو او بل داسې لښکر ځای نه شته. وې ویل چې داسې بل پاچا په نړۍ کې شته. ومې ویل چې له ماڅخه پوښتنه مه کوه ورشه شاهنامه وګوره. وې ویل چې شاهنامه ټوله دروغ ده. ومې ویل چې ته رښتیا وګڼه او دروغ له منځه یوسه. وې ویل چې دا پاچا له نورو پاچاهانو څخه څه شی اخلي؟

ومې ویل بیرغ و لښکر و ګنج و تاج او ځای. وې ویل چې ولې یې دروم خواته نه بیايي، ومې ویل چې اوس وخت رارسېدلی دی، ښايي بویې ځي.

وې ویل چې دهغوی له لاسه به د روم ښارونه څه ډول شي، ومې ویل لکه د غره په سر کې چې ځاګانې جوړې شي.(۱)

۱

با من بشه بهار بهم بود چاشتگاه
ماه من آنکه رشك برو زد دو هفته ماه
گفت این فراخ پهنا دشت کشاده چیست؟
گفتم که عرصه گاه شهٔ بی عدد سپاه

په دغه ټوټه شعر کې چې د یوه ډیالوګ په څېر ویل شوی مقتدر شاعر د غزني له پرتمینو ورځو، یوه هغه په داسې حال کې یادوي، چې ابوالقاسم یمین الدوله محمود پخپله د شابهار دښتې ته راغلی او په هغه ډګر کې چې د فرخي په وینایې بیلکه نه موندل کېده، تر چتر او بیرغ لاندې ناست و.

گفتا چه خوانم این شهٔ آزاده رابنام
گفتم یمین دولت محمود دین پناه
گفتا پناه شرع رسولست و پشت دین
گفتم بلی وپیشه او طاعت اله
گفتا کنون کجاست مراده نشان ازو
گفتم که زیر سایهٔ آن رایت سیاه
گفت آنکه پیش عرصه گهش ایستاده اوست؟
گفتم به پیشگاه بود جای پیشگاه
گفتاز هیبتش بهر اسد همی دلم
گفتم ز هیبتش دل چون که شود چوکاه
گفت آن هزارو هفصدو الدکوه چیست؟
گفتم هزارو هفصدو ا ند پیل شاه
گفت آنهمه زپیشرو هندوان ستد
گفتم بلی و داشت بمردانگی نگاه
گفت آن زره وران زبر هر یکی کمند
گفتم بتان مملکت آرای رزمخواه
گفتا که سر و خانمشان یامهٔ تمام
گفتم که سرو باکمرو مه با کلاه
گفتا که عرصه گاه شه این دشت خرم است
گفتم بلی ونسیت چنین عرصه گاه
گفتا چنون گربجهان هیچ شه بود
گفتم زمن مپرس به شهنامه کن نگاه
گفتا که شهنامه دروغ است سربسر
گفتم تو راست گیرو دروغ از میان بگاه
گفتا ملك همی چه ستاند زخسروان؟
گفتم رایت وسپه وگنج وتاج و گاه
گفتا چرا همی نبرد شان بسوی روم
گفتم کنون بر دکه کنون، آمده است گاه
گفتا چگونه گردد ازیشان بلادروم
گفتم چنانکه کوه کمر دارد چاه، چاه

غزنوي واکمنو تور چتر لاره او داسکالو(موضوع) د فرخي له دغه بیته څرګندیږي:

ژباړه:

ځواب راکړه که "توروالی" غوره نه وي. د ځمکې د واکمن چتر به هم تور نه و.

له دغو نغوتو دا څرګندیږي، چې د غزنوي لښکرو د جنګ بیرغ تور و(۱). لکه چې د پورتني بوللې په یوه بیت کې مو ولیدل، چې پاچا پر یادې شوې ورځ د تور بیرغ تر سیوري لاندې ناست و او د ده پروړاندې په بل اړخ کې په شابهار دښته کې(۱۷) سوه پیلان او څونور سلطنتي پیلان چې هر یو یې د غره په څېر و، په لیکو کې ولاړ وو. فرخي د محمود رسی لرونکیو او لوړ تنو ځښتنو عسکرو د تنو ننداره په لوړوالي کې له "سبرونو" او په ښکلا کې له بوت او سپوږمۍ سره برابره ګڼلې ده.

د لښکرګاه د دربار له تالار نه د محمود سلطنتي ګارډ د عسکرو د انځورونو موندنه، د محمودي لښکریانو د کالیو او سلا ښکلا راښیي. دغه عسکرو په تولیز ډول وریښمین او د اوبش د رنګ په څېر کالي اغوستل او ګروزنه یې زرین او سمیني رنګ درلود. ځکه نو فرخي د سلطان محمود غزنوي د لښکرو په ستاینه کې مبالغه نه ده کړې. محمود غزنوي دوه زرو شاوخوا جنګي پیلان درلودل، دلته شاعر څه د پاسه ۱۷ سوه یاد کړي، خو په بل ځای کې بیادا شمېر(۲۰۰۰) ته داسې رسوي:

ژباړه:

ای پاچا! پاڅېږه چې د هرکال په څېر عرض ته راغلي دي، ستا مانۍ له شاه او ستا له بڼ څخه دوه زره پیلان دي.

د همدغه پوخي شمېر له مخې په څرګنده توګه ویلای شو، چې د شابهار ډګر چې هلته به د رسم ګذشت په ورځو کې(۱۷۰۰) پیلان و عسکر راغونډېدل، یو ډېر لوی او پرتمین ډګر و. چې د پیلانو او د غزنوي لښکرو

---

۱ جواب ده که اګر نیستی سیاهی نید
سیه نبودی چتر حذایګان زمین

بېلابېلو قطعو په راغونډېدو به لا ځانګړې پرتمين کېده. ټوله دښته به په وسپنه او پولادو کې ډوبه وه او د بوق او سورني غږونو به د پيلانو له نڅا سره ټول غزني ښار لړزاوه.

تر هغې چې د ادبي او تاريخي سر چينو له منځپانګو څرګنديږي:

د شابهار ډګر د غزني د نامتو ځليو پر سهيل لويديځ لوري په هغه ځای کې و، چې نن ورځ يې هم په يوه ځنډه کې عسکر ي تمرين کيږي.

طبعاً د دغه ډګر لمنې د غزنوي پر پرتمين پېر پراخه وې او هغه وړې غونډۍ چې مخامخ ورته پرتې دي، هم په کې را اټاله وې. ان چې نن ورځ هم د غزني خلك دا دعوه کوي چې هغه کوچنی غر(غونډۍ) چې ختيځ لوري ته ښکاري د رسم ګذشت په ورځو کې د سلطان محمود غزنوي بيرغ او چتر همدلته لګول کېده او دا الواك هم بې باوره نه شي ګڼل کېدای، ځکه د عسکرو د ليدنې لپاره ښه وړلوړ ځای و.

❀❀❀

"نغاره خانه" او شابهار ډګر

د ناصر د اولادې د واکمنۍ پېر د خپلې امپراتورۍ په ټولو ځايونو په ځانګړې توګه په پلازمېنه ښکلي غزني کې يادښتونه پرايښې، چې يو شمېر يې تاريخونو، يو شمېر ادبي سرچينو او يو شمېريې هم فوکلوري داستانونو مونږ ته را رسولي دي.

غزنوي واکمن لکه څرنګه چې د دوی د پراخې امپراتورۍ له اداري سره ورو، له پو ځي اړخه بشپړ کلك واك درلود، چې په ختيځ او لويديځ کې د دوی نېونې او پاڅونونه داخبره باور وي.

هغه چې د پوځي لښکرو په رسم ګذشت، د ليکو په جوړولو او د هند نيمې وچې ته د لښکر په تګ پورې اړه مومي، دوه ځايو نه دي، چې له ادبي يادښتونو او فوکلورې کيسو سره نژدې اړيکي لري. يوه "نغاره خانه" او بل "شابهار ډګر" .

نغاره خانه د غزني د،ننيوولسي خلکو په پېژندنه هغه غونډۍ ده، چې اوس يې په(سردار غونډۍ) خلك ښه پېژني. او همدا رنګه د خلکو په ذهنونو کې په بت خانه(بوتخونه) هم پېژندل کېږي.

سردار غونډۍ يا"بوت خونه" د درې کيلو مترۍ په بريد د سلطان محمود د زيارت سهيل لويديځ لوري ته په پراخه دښته کې ده، چې پر دې وروستيو کلونو د لرغون پلټنې سپړنې د دغه ځای په منځ کې تر سره شوې او پټ رازونه يې راښکاره شول. ولسي خلکو د"بوت خانې" په نامه د دغه ځای په يادولو کې زياتی نه دی کړی، خو داچې نښې يې په خاورو کې پټې وې ريښتينوالی يې څرګندنه و؛ چې د کيندونو په ترڅ کې راڅرګند شو او

د بوتخاني پايځوړ وموندل شو. چې کېداى شي تر اسلام وړاندې د غزني د پرتمينتوب بېلګه نه وي ليدل شوې.

"نغاره خانه" د دغه غونډۍ بلنوم دى، چې د خلکو په ذهنونو کې ساتل شوى او وايي چې په محمودي پېر کې، چې د هند پر لوري د غزاګانو لړۍ هر کال روانه وه، سلطان چې له خپل پوځ سره د هندوستان پر لور يون پيل کا وه، سلطنتي نغاره به لومړى ځل له همدغه غونډۍ نه وهل کېده او په دې ډول به د سلطان محمود غزنوي لښکر د هند پرلوري خوځېده.

نغاره غونډۍ د جوړښت له پلوه د شابهار دښتې شمال لويديځ لوري ته پرته ده. سره له دې چې د دغه غونډۍ زيات شمېر لرې او نژدې وداني له منځه تللي او دغه ځاى اوس د يوې دښتې جوله خپله کړې، نغاره غونډۍ د پراخې دښتې په منځ کې ښکاري چې په ټوليز ډول ښايي دغه ټول ځاى ته شابهار دښته ووايو.

خو که د محمود د واکمنۍ ودانۍ، باغونه او هغې نور اړوند ځايونه په نظر کې نيسو، نو اړيو چې دشاه بهار پراخه دښته د نغاره غونډۍ سهيل ختيځ لوري ته وګڼو. دا ځايونه له اره د پراخې دښتې په لمنو کې شمال، سويل او ختيځ لورته د غرونو پر لوري غځېدلي دي او که د محمودي پېر د لښکرو د پيلانو،او سپرو پوځونو ځاى په نظر کې نيسو، نو د شابهار د لويې او پراخې دښتې ډګر د هغوى ځاى و.

يمين الد وله او امين الملة ابوالقاسم محمود د غزنوى واکمنۍ لوى واکمن ځوځل دشابهار همدغه ډګر په نامه ځمکه او همدغه غونډۍ چې نن ورځ ورته نغاره خانه وايي - تر خپل همدغه تور ببرغ لاندې لکه چې فرخي او د هغه نورو هممهاليو شاعرانو يا دکړى، ناست و. سلطنتي لښکرې يې کتلې او ننداره يې کوله.

د غزني د پاچا زابلي محمود د لښکرو واك او ښکلا د سيستانى شاعر امير فرخي په شعر کې مخکې وڅېړل شول.

موخه داده، چې سردار غونډۍ، نغاره غونډۍ او بوت خانه دا ټول هماغه له تېرو ډکې غونډۍ ته ويل کېږي، چې د روضې کلي(چې د سلطان محمود غزنوي زيارت په کې دى) سويل لويديځ ته درې کيلو متره لرې د

دښتې په منځ کې پرته ده، چې هماغه (شابهار دښته) ده. او دا دښته د غزنوي لښکرو دراټولیدو ډګر و، چې ولسي خلك یې د بوتانو د درلودلو له امله بوت خانه هم بولي او دا نو مونه په او سنی سپړنو او څېړنو کې رېښتیني شوه، څرنګه چې"بهار" یا"ویهاره" بودایي مزدك ته ویل کېده، لیرې نه ده چې دا لویه بوت ځانه هماغه لوی شاهي بودایي مزدك و چې د"شاویهاره" په نامه یې نوم په"شاه بهار" کې پاتې دی.
دا مقاله پر ۱۳۳۸/۱۲/۸په کابل راډیو کې وویل شوه.

د دې برخې پای

PROPERTY OF ACKU 8220

د باختر بودايي هنر

څرنګه چې د ګران هېواد افغانستان تاريخي نښوله څه مهال راهيسې د لرغونپوهانو او لويو تاريخپوهانو پاملرنه ځانته را اړولې، د افغانستان حکومت لرغونيو تاريخي نښو ته په پاملرنه لرغونپوهانو او مينه والوته د څېړنې او پلټنې دروازې پرانيستي دي. لکه چې د فرانسې د لرغونپوهنې پلاوی تر اوسه د ډېرو غوره او څرګندو نښو په موندنه بريالی شويدی او د دغه ډول برياليو پلټنو په ترڅ کې يې تر لاسه شوې نښې زموږ د هيواد د ورک تاريخ پرځندو ډېره رڼاچوي.

پر ۱۳۱۵ لمريز کال د کوندوز په خانم اباد کې په ناڅاپي توګه د دغه ځای له تاريخي زېرمې ځايي کرګرو لرغونې نښې او پژۍ وموندلې او په دې اړه دسيمه ايزو واکمنيوله خواافغانستان پلازمينې ته خبرورکړای شو.

په پايله کې يې د پوهنې وزارت له خوا د فرانسې لرغونپوه پلاوی اوښاغلي پوه موسيوهاکن د ياد شوی کال پرژمي د نښو او د هغو د ځای کتنې لپاره واستول شو. ښاغلي موسيوهاکن د نښو تر څېړلو وروسته- چې يوشمېر يې په کابل او مزار شريف موزيمونو کې دي- دڅېړلو څېړنو او کتنو پايله د يوه کتابګوتي په توګه "د باختر بودايي هنر او د ګريک وبوديک هنر سرچينه" تر سر ليک لاندې په فرانسوي ژبه وليکه. ښاغلي پوه احمدعلي خان کهزاد د پښتو ټولنې د ليکنې او ژباړې د څانګې مر ستيال چې د افغانستان د تاريخ په اړه يې دوه درې کتابونه ليکلي او ژباړلي دي. له دې سکالو (موضوع) سره ډېره مينه درلوده، دا کتاب يې هم له فرانسوي په دري ژبه وژباړه. پښتو ټولنه بريالۍ شوه، چې د دغه کتابګوټي د ارزښت له امله دا کتاب له فرانسوي ارمنځپانګې سره يو ځای، چې په دې چاپېريال کې په لومړی ځل دا کار تر سره کيږي، تاسې ته وړاندې کړي.

پښتو ټولنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د باختر بودايي هنر

او

دګريک و بوديک هنر

سرچينه[۱]

کوندوز: جغرافیایي اوتاریخي لنډيز

کوندوز ښار چې له اداري پلوه لومړی درجه حکومت لری او د کتغن او بدخشان پر"نایب الحکومګۍ" اړه لري د کوندوز سیند ختیځ ته(٦) کیلو متره او د خان اباد لویدیځ ته(٢۴) کیلو متره لرې پروت دی.
د ښکار درې له لارې چې د خان اباد پر لوري ګرځندویان ځي که کوندوز ګوري، نو چې لومړی علی اباد(١) ته ورسیږي سیده به(١٨) کیلومتره وړاندې شمال لوري کوندوز ته ورشي. خو که لومړی خان آباد ته لاړشي، پرته له دې چې بیا راوګرځي له بلې سیده لارې چې(٢۴) کیلو متره اوږده ده، کوندوز ته رسېدای شي.
په تېرو پېړونو کې هغه لوی ارزښت چې دغه تاریخی ځای تر لاسه کړی، هغه مهال څرګندېږي چې سړی د هندوکوش دوه یو ځای شویو لاروته ورسي. دوه زره کاله وړاندې تجارتي لاره چې د هندوکش سویلي لوري ته(کاپیسا، کوه دامن، کوهستان) له لوري له شمال سره یوځای کیږي، هغه ده چې د کاپیسا له دښتې غوربند ته ننوتې او له سیاه ګرده لږ پورته هغه دره چې اوس" کوشان" نومیږي، شمال لوري ته تللې. دا دواړه د اوسنی اشرف درې په شاوخوا کې له ښکار سرك سره یوځاي کیږي. اولدغه ځای یو برابر د کوندوز سیند له مورګوسره یو ځاي کوندوز ته تللي دي.
لکه چې اوس هم سره له دې د علي اباد له نومول شوي ځای یوه لاره د خان اباد پر لوري تللې، بله سیده لار د کوندوز پر لور هم لري.

---

١ علي اباد سرك پر سر ځای دی(شکاري- خان اباد) تر دې وروسته دوه لارې راځي یو خان اباد او بله سیده پر شمال لوري کوندوز ته تللې ده.

د هندوکوش د لړیو تر تېرېدو وروسته د افغانستان په شمال کې هغه لومړنی ځای چې سکندر په کې څه مهال پاتې شوی په"دراپاسکا" یاد شوی. او که د شورتز"Schwarz" الماني(۱) الواك چې"دراپاسکا" يې کوندوز بللی ومنو، د کوندوز په ارزښت کې اړتك نه پاتې کېږي.

پر اوومه پېړی چیني ګرځندوی هیوان څانګ سره له دې چې بلخ ښار د" فو-هو-لو" په نامه واکمن ښار ګڼلی او(۱۰۰)مزدکو نه او(۳۰۰۰) بودايي روحانیون يې په کې ښوولي، کوندوز ښار یا د هغه په وینا "هویهHwoh=" د تخارستان اوبکتریان ترمنځ منځی و.

چیني ګرځندوی له"اکسوس=امورود" تر تېرېدو وروسته، د دې پر ځای چې د سمرقند د بلخ لویه کارنده تجارتی لاره خپله کړي. په کوندوز کې ترکي شاهزی تادیو شاد= Tarduchad ته سېده راغی. هغه د کوندوز پر ټولو شمالي برخو او د هندوکوش پر سهیل واکمني لرله.

په دې توګه کوندوز د هندوکوش په شمالي خواوو کې د بکتریان و تخارستان تر منځ دمه ځای و، چې لویه تجارتي لار ترې درې ځایه شوی وه یوه بلخ او نورو باختري ښارونو، بله د تخارستان ودان ځایونو او دریمه سیده د اکسوس پر لور تللې وه.

څرنګه چې چیني ګرځندوی د خپل شتوالی پر مهال په کوندوز کې(۱۰) بودايي مزدکونه او د دغه ګروهې څو سوه روحانیون او ملاتړي لیدلي نورې څرګندونې يې هم په خپلو یادښتونو کې لیکلي دي. د دې لپاره چې د دغه ځای څرنګوالی لوستونکیوته ښه روښانه شي د ده د یادښتونو کټ مټ ژباړه په لاندې کرښو کې لیکو:(۱)

"دغه ځای هم د"تو-هو-لو" (تخارستان) د ځمکې یوه برخه ده. اورد والی يې"۳۰۰۰" لي(۲) او د منځي کچه يې لس لي ده.

---

۱ وګورئ"د لویدیز پوه یادښتونه" د"بیل" پیکنه"دویم ټوك" ۲۸۸ مخ

۲ وګورئ:
(۱) د ختیځ پوه د یادښتونو لومړی ټوك ۲۸۷-۲۸۸ مخونه.
(۲) "لي" چیني اندازې واحد دی، چې ۵۷٦ متره کیږي.

ځمکه يې هواره ده چې د پرله پسې کرنې په ترڅ کې په کې غلې دانې ډېرې کېږې. ونې او واښه ډېر لري، ګلان او بېلابېلې مېوې په کې پريمانه دي اوبه هوايې نرمه او په طبعه برابره ده. خلك يې امين او د ساده ژوندانه ښتن دي. سړي يې چالاکه او پوه دي. پشمي کالي اغوندي د ګروهې له پلوه يې ډېرشمېر بودايي او يو شمېريې برهمني دي. دغلته "سانګارامه" (بودايي مزدك) او څو سوه تنه روحانيون شته چې د"مهايانيست" او" هنايانيست" په بودايي قانونونو کې پوهه لري او پر دواړو لارو ځي. واکمن يې پر تولوکوچنيو سهيلي د روا "اوسپنې دروازه"(١) واکمني لري"

د کوندوز د بودايي مزدکونو په اړه د چيني ګرځندوی دغو غوڅو خبروته په پاملرنه که په دغه ځاې کې تاريخي نښې موندل کېږې، هېښنده نه ده، ځرنګه چې کوندوز د باختر واکمنی د ختيځ پای لورګانه دی، تر لاسه شوې نښې يې سره له دې چې څو توټې دي، د هېواد د تاريخ په اړه ډېره غوره والی لري. ځکه دا راښيي چې باختر دګريك وبو ديك هنر د پيدايښت ځای او هډه وګندهارا يې د وروکوالی او ځوانی روزنځای. و. او د دغه لوی هنرويار- چې په کرار کراريې اور توله اسيانيسی- په افغانستان اړه مومي.

د دغه هنر د"ګريك و بوديك" د نومونې پر مهال د افغانستان دروازې د اروپايي لرغونپوه پلاويو پر مخ تړل شوې وې. اوس د اروپايي ختيځ پوهانو په منښته په غوڅه توګه دا ويلای شو، چې د دغه هنر سرچينه او ښکلی زېږنځای همدا باختر دی.

احمد علي کهزاد

---

١ د اوسپنې دروازه د درې په دننه کې ده، چې له سمرقند (٩٠) ميله سهيل ختيځ ته ده.

د باختر بودايي هنر او ګريک وبوديک هنر سرچينه

هغه کيندنې چې له ۱۹۲۳ ز کال راهيسې د فرانسې رالېږل شوي لرغونپوه پلاوي دافغانستان په بېلابېلو بودايي ځايونو او د اکسوس(امورود) پر بريد تر سره کړې. پر ۱۹۲۲ز کال د افغانستان د شاهي حکومت له خوا د لرغونپلټنې له موخې سره يو ډول وې. هغه څه چې هيله يې وه تر لاسه شول.

هډه او باميان(د هند له بريده د اکسوس خواته پر تللې ليکه) دوه غوره ځايونه دي، چې هنري چارې په کې پرمخ تللي او دا هنر سره له دې چې په دواړه ځايونو کې له اړنګ پرته له هندي الهاماتو رامنځته شوی، بيا هم په لومړی ځای کې يوناني او په دويم ځای کې ورسره ايراني کاردود ګډ دی.

يوازې باکتريان لکه چې پر۱۹۲۳-۱۹۲۵ ز کلونو د "موسيوفوشه" له کيندونو ځرګند ېږي، تر اوسه په مثبته توګه بې پايلې پاتې دی اوپه خواو شاکې يې د موندل شويو نښو په اړه څه نه شو ويلای.

ځرنګه چې د موندلو په نړۍ کې غتې پوښتنې ناڅاپې پېښې حل کوي، هغه څه چې له قانوني سپړنو تر لاسه نه شول، د ناڅاپي سپړنو او موندنو په ترڅ کې ترلاسه شول.

موندل شوې نښې لکه چې هيله يې وه، د دې پر ځای چې له بلخه و موندل شي د کونډوز له درې کيلومترۍ شاوخوا وموندل شول. دا هغه

ځای دی، چې د چیني ګرځندوی"هیوان څانګ" په وینا لس بودایي مزدکو-
نه په کې ودان و.(۱)

دا نښې چې د پڅیو ورې ټوټې دي لکه چې یادونه شوې کرګرو په
ناڅاپي توګه د لښتیو د ویستلو پرمهال د اومه دیوال له بیخه موندلي
دي.(د پلان له مخې د نښو موندل شوی ځای په "۸" توري ښوول شوی". دا
دېوال د دیوال دبودایي ودانۍ له شمال لویدیځ دیوالونه یو هغه دی، چې
پلان یې څلور واړه خو اوې راچاپېروي. هر لوری یې "۵۰" متره اوږدوالی
لري او دسهیل لوېدیځ لوري تر څنګ یې یوسانګارامه "وړوکی مزدك" چې
هره خوایې "۳۰"متره خواوشا اوږدوالی لري هم نښتی دی.(۲)

له هغه ځایه د ترلاسه شویو نښو شمېر ډیر نه دی. ټولې تر لاسه
شوې نښې یې په دې ډول دي: (۷)سرونه چې د(۶) یې عکس اخیستل
شوی{له(۳) تر (۹)انځور پورې} دوه ګرد مډالونه(۹)انځور، یوه کوچنۍ پڅۍ
چې نیم انسان او نیم بې سره مرغه رانښیي(۱۰ انځور وګورئ) له یوې بلې
کوچنۍ ټوټې پښې او څپلۍ څرګندېږي.

سربېره پر دې شیانو یوشمېر لویې او وړې ټوټې د مزدك له B او
C کوټو تر لاسه شوي (پلان وګورئ) ددغه ځای د نښو خرابېدل، ډېرددوی
د جوړېدو په توکیو پورې اړه مومي، چې منځمهالي چونه او غونډاري،
غونډاري ده چې په لږ لاس لګېدنې اومښنې رژېږي د ویجاړتیا په پلان کې
یې ناانډوله هوا او د انسان لاس ډېره برخه لري. دا منځمهالې چونه د هډې
د ترلاسه شویو نښو په پرتله لږ کلکوالی لري. له دغه لوړو یادونو دا
څرګندېږي چې دا ځای د کلکو توکیو د نشتوالي او د انسان د ویجاړونې

---

۱ د "لویدیځ پوه بودایي یادښتونه" کتاب د"بیل" لیکنه د دویم ټوك په ۲۸۸ مخ
کې که د الماني پوه"شورتز" وړاندیځ ومنل شي. "دراپاسکا" کوندوز ګڼل کیږي.

۲ د بهلول ښار د دهمامي Dhamami دغونډۍ په پلان کې یې، چې موسیو فو
شه د کېطان کننګهام د نقشې له مخې "دګندهارا دګریك بودیك هنر" کتاب په
۱۵۵مخ کې ۶۱ انځور ورکړی ورسره پرتله کړئ. همدا رنګه لکه چې موسیوفوشه
د همدغه "د ګندهارا ګریك وبودیك هنر" په کتاب کې وایي "۱۵۷-۱۵۶"مخونه
وګورئ .

له امله ډېره پایله ورنه کړي.

په ټولیز ډول ددغه ځای نقشه د ګندهارا له انجنیري کاردود سره (هغه مزدکونه یادوو چې پر هواره ځمکه ودان شوي) توپیر نه لري. که کوچنۍ برخې یې سره پرتله شي، توپیر لري. څلورارخیز خوبځایونه ۳ پر ۳ متره له اومو خښتو رغېدلي، بامونه یې ګومبزي دي، چې د څلورارخیزې لوی ودانۍ ددننني غولي لوري ته یې مخ دی. (پلان وګورئ) څلور ارخیزه نقشه ګرده یا پرته له دې د کوټو دېوالونه له ګردې نقشې سره چې بام یې ګرد چوکاټ دی د غشو د اوږدنې په وسیله د کوټو په څلورو کونجونو کې جوړ شوي دي.

(وګورئ ۱-۲ انځورونه)

پټه دې نه وي چې دا ودانیزه ځانګړتیا- لکه چې په ایران کې اوس هم دود ده- په ایراني کار دود جوړه شوې. نه په هندي ځکه لومړنی یاد شوی کاردود چې ګرده نقشه له ورو دېوالونو سره چې دکوټې ارخونه جوړوي په اتو ارخو بدلېږي (د فیروزآباد سروستان) هندي کار دود بیا دا ډول دی، چې تیرې اوږده ډول په مخکیني ارخ کې مخامخ ږدي او پر مخ یې ګرده ګومبزي نقشه د کوټې چت اوچتوي.(۱)

د خوبځي "Vihava" د دېوالونو پر مخ چې ټول له خامو خښتو رغېدلي تر اوسه ښېلا ښېلې ښکلینې لیدل کېږي. سرېېره پر دې د دېوال په منځ کې دلرګي د مېخونو سوري ښکاري چې لویې پړۍ یې پر دېوال ښنلولې وې دا ټکل له مخې دا ګومبزي د غورځېدو له امله ویجاړې شوې دي. داوې د ۱۹۳۷ کال پر جنوری په یاد شوي ځای کې د ولاړو ښېنو کتنې.

هغه ښېې چې له کوندوز نه تر لاسه شوي، په ځرګنده توګه په دوه برخو وېشل کېږي:

یوه برخه هغه دي چې ځاني کرښې په بشپړ ډول نه لري بل یې هغه ډول دي چې د رېښتینوالي له مخې توکمیزې ځانګړتیاوې راښیي.

---

۱ په دې اړه وګورئ "د بامیان لرغونې ښېې" د موسیووومدام ګودار او موسیوهاکن لیکنه ۵۴-۵۶ مخونه:

له دې لیکې نه (۳ انځور) څېرو، چې په لومړۍ برخې اړه لري. ددغه پړۍ له تولیز جوړښتي کاردود نه دا ښکاري، چې هیکل توړوونکي په غوښتي توګه د ده څېره ناانډوله جوړه کړې، چې د مرمري پړۍ جوسې ته ورته والی لري. له کورنت Corinthe موندل شوی او موسیو "پي کارد"(۱) څېره کړې ده. د سترګو د کاسو راوتل چې د ډېر اتکل له مخې په ټیټ سترګو څېزمو کې ښکاري، دلته نه شته، ډېر مهال سترګې په پنځئیز ډول په خپل چوکاټ کې وې او سترګو ځیز مې پورته غړیدلي.(۲) پوزه لویه او شونډې یې سمې دي، جسم یې لږ څه شل غونډې ښکاري. دغه ځانګړتیاوې په څو نورو پړیو کې (د بېلګې په توګه: ۴ مه) لا ښه څرګندېږي.

همدارنګه په نورو پړیو کې د سترګو د چوکاټ راوتنه ډېره ښکاري، خو له بریده نه ده وتلې په ۴ انځور کې لویه پوزه او ښه خوله کښل شوې.

د وېښتو په اړه یې باید ووایو چې: د وېښتوپه کړیو کې مخکیني برخه د فیتې په څېر راوتلې ده.

۴ الف، ب او ۵ الف، ب او ۶،۷ انځورونه د سمندري مرغلرې په څېر ناسمې تاوې راتاوې دي. د بوت جوړونې دا دود په ډېرو یوناني پړیو کې هم ښکاري. لکه څرنګه چې "موسیو پیکارد" څرګندوي: د مارانو په

---

۱ وګورئ: د یوناني لرغونپوهنې او هیکل توړنې یادښتونه، دشارل پیکارد لیکنه لومړی ټوك "لرغونې پېر" ۱۹۳۵ پاریس ۴۶۷ مخ انځور.دا توکي د المان د لرغونپوهنې دټولنې ځانګې له کالنۍ څخه اخیستل شوي. ګڼه ۴۶- کال ۱۹۳۱، لومړی ټوك، ستون ۲۴۳، انځور ۱۵ ستون ۲۳۸.

۲ د پرتلنې لپاره وګورئ: "د هډې ګلورین استعداد" په دغه پړیو کې همدغه ډول ځانګړتیاوې لید ل کېږي. یانې د بوداد هغه پړیو پر خلاف دي چې د سترګو کاسې یې له چوکاټه ډېرې راوتلې دهډې لیاقت په دغه ځای کې وروسته دی او د سترګو ځیزمې یې راوتلي دي.د دې لپاره وګورئ:
د هډې کیندنې (د انځورونو البوم) ۳۸ انځور.

ځېر د تاوېدنې دا دود پر همدغه ځېر پای ته رسېدلی دی.(۱)

له بله پلوه دا دود یو ځای په هغو ځایونو کې کارول شوی، چې د سرمخکیني وېښتان یې د فیتې په ځېر اړول غوښتل. ښایي ځیرشوچې پر ۶۰۰-۴۸۰ ز کلونو په یونان کې دغه دود یو سبك جوړ شوی و، چې د سر مخکیني وېښتان به د فیتې په ځېر جوړوي او نور شاتني ویښتان به په خپل ډول له بل سره نښتي پر اوږو پراته وي.

ځینې مهال دا دود په یو شمېر پړیو کې له مخ او څټ لوري توپیر لري(۲)

که (۴ انځور) بیا وځېړو نو وبه وینو چې د وېښتو پر فیته د پاسه یو فلزي (۱۲) متره بیرغ دی او بهرنی برخه یې د کومې بلې ښکلینې لپاره وه، چې ځای یې تر اوسه پاتې دی.۳ دوېښتو دا فیته چې په ډېره پاملرنه قودي قودي تر خولۍ لاندې ښکاري، لکه په (۵ الف اوب) انځور کې دي، ډېر خراب شوي دي.

دا خولۍ یو ډول د شپې د اغوستلو کالي ښکاري، چې د کوریومارانو په ځېر دي. ملاوستنی یې هم د مار په ځېر تړل شوی. د هډې په ګچي پړیو کې هم دا کاردود ښکاري.(۴)

---

۱ وګورئ: د "شارلپیکارډ" لیکلی کتاب ۲۶۹ مخ (بشپړه پېژندنه یې په مخکینو مخونو کې راغلې وه.)

۲ همدا کتاب ۲۱۸ مخ

۳ د فلزي ښکلینې د تاج یوه ښکلې بېلګه د "یوناني سیکو منتخباتو "Sir George "Flill" په کتاب کې چې بروکسل پر ۱۹۲۷ ز کال په ۴۴ مخ ۳۳ مه لوحه کې راوړې او په پاریس کې چاپ شویدی.
د "هرا Hera" سر فلزي تاج لري چې د نوم توري یې دخرما د پاڼو په انځور کې راوړل شوي (۳۶۵-۳۸۵ ز کلونو تر منځ)

۴ دا خولۍ د شپې د اغوستونکیو کالیو په ځېر یو شی دی، چې یو ماشوم پر سر کړې. وګورئ: د هډې کیندنې درېیم ټوك (Figurs, etfiguriness د موسیوبرټو لیکنه ۶۶ مخ. دا پړۍ د هډې له کافر غونډۍ تر لاسه شوې چې اوس دپاریس په موزیم کې دي. د وېښتو دسمندري مرغلرو د انځورپه اړه د موسیوبرټو د یاد شوي کتاب

په (٦) انځور کې د وېښتو جوړښت د پاسني دود په څېر دی، د وېښتو د پاسنۍ برخې کړۍ د تاپې (مهر) په څېر ګرد ګرد جوړ شوي او له منځه ورل شوي- د نښتو وېښتو قودې یې تر اوسه د غاړې پر دواړو خواوو ځوړندې دي. دسر نور وېښتان چې توررنګ شوي،یوازې ږمنځ شوي څوکې یې د غوټې په څېر د سرونو په توپیر سره راوړل شوي.

دا هیکل ځانګړی جوړښت لري، په مخ کې یې توکمیز لاملونه ښکاري. د سترګو ګردچاپېره یې لوړ، سترګې یې تیټې او ګاتي یې راوتلي ښکاري له دې سره سره یې بیا هم سترګې د هډې د پڅیو په څېرتیټې نه دي. شونډې یې کلکې او ښې انځور شوي، پوزه یې لنډه او ګرده، جسم یې غوښن او شل ښکاري. له دې دومره ځانګړتیاوو او صفتونو سره سره دا بوت دختیځ ځانګړې ښکلا څرګندوي.

په اووم انځور کې د مخکینو ګېډیو وېښتانو فیته بشپړه ده او یوازې یوه کړۍ یې غورځېدلې ده. نور وېښتان یې د سر په توپیر جوړ شوي دي چې غوټه هم ورسره یو ځای ده. یو شمېر کړۍ یې پر ښي لور د سر په کاسه کې جلا شوي دي. د دغې غوټې ښي لور خراب شوی دی. د وېښتو دا ډول چې د کړیو پر وړاندې د فیتو په څېر د سر په توپیر غوټه لري د هډې په پڅیو کې هم ښکاري.(۱) د دغه ډول غوټو یوه غوره بېلګه په برتش موزیم کې د ارتمیس Artemis بوت دی، د اووم انځور په اړه چې اوس یې موږ څېړو باید ووایو چې سترګې یې لږې کړې،پوزه یې سمه اودخولې کونجونه یې لږ کاږه دي. جسم یې بادامي اوځېره یې په څرګنده توګه یوناني بیلګو ته ورته ده.

د مخ په ځانګړیو لیکو کې(۸ انځور) چې د مزار شریف په موزیم

A۵۵ لوحه وګورئ: دلته دوېښتو جوړښتې دود په لږ ډول بدل ښکاري او د سرغوټې یې له څو غوټو جوړې ښکاري.

۱ وګورئ: "د هډې" انځورونه د موسیوبرتو کیندنې، دریم ټوک ۵۵۵لوحه.

کې ابښوول شوي، زیاتونې شوي، لویې سترګې یې ورې، پوزه یې لنډه او نوکان یې راوتلي دي. پاسنۍ شونډې یې پر لاندینو هغو راوتلې دي. دا پړۍ چې ځانګړتیاوې یې وښوول شوې، ځانګړې جسم لري. د هډې په موندل شویو نښنو کې دا ډول بېلګه نه لرو.

نهم انځور ګردمډال رابښيي چې ډېر خراب شوی، نیم مخ یې نه شته، وښښتان یې کلک ګېډۍ او لږ تاوراتاوشوي دي.

ددې مډال په څېرنور هغه له هډې هم موندل شوي دي.(۱)

"ګارودا" یا نیم انسان نیم مرغه ډوله الوتونکی". ۱۰ انځور وګورئ" دا بوت سر نه لري اود منځنۍ اسیا نښنو ته ورته دی.

❁❁❁

په کوندوز کې موندل شوې نښې، چې څېړنه یې د دې کتاب په لومړۍ برخه کې راغلله له یوه لوري او د شوروي پلاوي لِهِ خواد ترمذ "اکسوس رود" په ښي ارخ کې درې کاله مخکې موندل شوې نښې بل لوري ته، لاسوندونه مورږ ته برابروي. او د بودیزم او هلنیزم مسله بیآ د څېړنې دګرته راوباسي.

ناویلې دي نه وي پاتې چې د موسیوفوشه لیکلی کتاب(۲) "د یونان او ګندهارا بودایي هنر" د وروستیو برخو یو سرلیك د بودیزم او هلېنزم تکر رابښيي، لوستونکي به ددغه کتاب په لوستو پوه شي، چې څه ډول تاریخي پېښې یوځای شوي، چې د هندو یونان ښوونځي ګډهنر یې رامنځته کړی دی.

د دې لپاره چې د ګریك دو بودیك هنر رامنځته کېدل ښه وڅېړو لکه چې موسیوفوشه وايي، په هغه ځای کې چې د دوي تکر رامنځته شوی د یوناني هنرګوتوهنې اود بودايي ګروهي خپرېدل دواړه داسې لاملونه دي چې باید وڅېړل شي او د سکالو بنسټ روښانه شي.

---

۱ وګورئ: برتو، موسیو: (د هډې انځورنه) دریم توك ۸۵ C. A او ۹۷، لوحې.

۲ چیني ګرځندوی هیوان څانك ترمذ تامي Ta-mi یاد کړی وګورئ د "مستربیل" یاد شوی کتاب لومړی توك ۳۸ مخ

په دې توګه لکه چې د موسيوفوشه له څېړنو څرګندېږي(۱) بوديزم د هند په شمال لويديځ کې د ۲۵۰ م.ز په شاوخوا کې راغئ،څرنګه چې د افغانستان د سويل نيمه برخه دغه مهال د موريا کهاله تر سياسي واک لاندې وه، د بودايي ګروهې خپرېدو ته لاره اواره شوه او خپروونکي(مبلغين) يې د مخزېزديو پېړيو پر لومړيو، له يو نيم سل کاله زيات د يوناني واکمنۍ له منځه تګه مخکې پر باکتريان (د هندوکوش پر څوکو) لاړل او هلته يې د تبليغ بنسټ کېښود.

هغه مهال چې په باکتريان کې بودايي ګروهه خپرېده، داداسې يوه سيمه وه چې له ايراني تمدن نه اغېزمنه او له يوې نيمې پېړۍ راهيسې دبهرنيو تر واک لاندې وه. د بکتريان يوناني واکمن چې ځانساتي او انديال وو. د ګروهي په خپرولو سره يې، چې د دغه خاورې اړتيا وه، غوښتل چې په زور يې ونيسي خو له زور پرته يې د موريا واکمني ونړوله او له بې ځايه بلهارتابه(قرباني کېدو) وژغورل شول.[2]

هغه خاوره يې بيا ونيوله چې سکندر نيولې او تر ۳۳۰ م.ز پورې د سلو سيديانو په لاس کې وه.

له ګونډوز نه تر لاسه شوې نښې د ګريک وبو ديك هنر هغه بېلګې دي، چې يوناني پرمختيا په کې ښه څرګنده وه او د دغه پرمختګ پورې په داسې برېد کې وې، چې د لرغونپوهانو الواك يې وځاپه او داچې هغوی ويل د"يونان وباختر" هنرپال له اسکايي او يوچي يرغلونو وروسته له بکتريانه د ګندهارا پر لور تللي او ديوناني او بودايي ښوونځيو نښې يې څرګندولې، ناشوني څرګند شول. ځکه که دا ناشوني الواك ومنو هم، نو ورسره ښايي دا هم ومنو چې د يونان بودايي هنر پر کوشاني پېر له ګندهارا بکتريان ته تللی. که د ګريك وبو ديك هنر د دې پر ځای چې په بکتريان کې د يونانيانو د واکمنۍ د پر مخ ځوړتياپرمهال د باختر تر واك لاندې نه و راغلی او د کوشانيانو پر پېر له ګندهارا باختر ته نه و وړل شوی، د

۱ دګندهاراګريك بوديك هنر، دويم توك ۴۴۳ مخ

۲ د ګندهاراګريك و بوديك هنر، ۴۴۴ مخ دويم توك

کوندوز دا اوسنی. موندل شوې نښې به داسې نه وې او بل ډول ځانګړتیاوې به یې درلودې. یانې د دې پر ځای چې یوناني پرمختیا په کې څرګندېده ښایي هندي اغېز پرې ډېرو. په داسې حال کې چې داسې نه ده او خبره د دې پر عکس ده.

نو رښتیا به دا وي چې په بکتریان کې د بربریانو یرغلونه د"نوي هنر" د پرمختګ دېوال نه و.

ایا"هرایوس" او"کوجولاکدفیزس" د یوناني کهاله د پیسو د ډولونو پېروي نه وه کړې، هو چاره نه شته چې بودېزم د نوې واکمنی او لښکرو په بلوا او استقرار کې له ستونزو سره نه و مخ شوی. خو دا ناارامتوبونه نه شي کېدای له ناځاپي پېښو سره پرتله کړو. چې څو پېړۍ وروسته د هپتالیانو د یرغلونو په ترځ کې رامنځته شول. زما الواك دا دی چې د ګریك وبودیك هنر د باختر په کړکېچنو پېرونوکې رامنځته شوی او د ګندهارا په هډه کې یې د پرمختګ او پیاوړتیا ځای موندلی دی.(۱)

د چونې او ګچي بڼیو کارونه د اکسوس تر څنډو پورې لیدل کېږي دا د هیکل تورنې یو ډول دی، چې له یونانیانو سره په ټوله کوچنۍ اسیا کې خپور شوی و. یوازې په هډه کې چې د باختر او ټېکسلا تر منځ غوره منځی و په دغه کاردود کې توپیرونه راغلي او نور ځیزونه په کې ګډشوي. دا ګډ شوي هغه سلیتي تېږې دي، چې د توکیو په ډول د ژر ماتېدونکیو ګچي نښو په هیکل جوړونه کې کارول شوي او ځانګړتیاوې لري.

د خاورې د جغرافیې سطحه چې دا کاردود په کې دود و، د کاپیسا(بګرام) له شمالي څنډو(پایتاوه د کابل شمال) ترټېکسلا رانغاړل- دا اوبه رنګه سلیتي تېږې وې، چې په څرګند ډول ځینې مهال ښکلې

---

۱ که په کوندوز کې تر لاسه شوې نښې د یونان او بودایي هنر په اړه زموږ نظر بدلوی، دې ته هم موږ اړباسي، چې په باختر کې د یونانیانو د واکمنی په ځانګړتیا وو کې او یا دا چې" د لوی هنر په اړه د یوناني واکمنی لړې مرستې" یوناني واکمنی ته د ورپېښو ستونزو بدلون وګڼو. هاکن، په افغانستان کې د فرانسوي پلاوی کړنې او کیندنې ۱۹۳۳ز د ټوکیوچاپ ۶۵ مخ.

ځرګندېږي. د هیکل تورونې لپاره غوره توکي و.څکه درزونواو د تیږو نابرابرښت ډېر مهال د هیکل توږونکي استاد خواري له منځه وړي او دي ته یې اړیستی، چې ځینې برخې جلا جوړې او ولګوي. کارپوه استاد سلیتي تېږي له اړنګ پرته ګچي هیکل توږنې ته په کتنه کارولي دي. نو داکار د- وډیو سیمه ایز هغه ګڼل کیږي، چې لنډمهالی ارزښت یې درلود او د ګچ کارو استادانو کارېږ بولو. دوی په دې توګه د ګریک وبودیك هنر تولې ځانګړتیاوې په بشپړ ډول ختیزې اسیا ته رسولي دي.

د انځورونو ليکلړ او څيړنه

لومړی انځور:

د څلور اړخيزې لويې ودانۍ شمال لويديځ لوری(دا انځور په افغانستان کې د فرانسې لرغونپوه پلاوی د۱۹۳۷ز کال د جنورۍ پر ۷ مه اخيستی دی.)

دويم انځور:

د (ويهارا = شپې خونې) بېلابېل ځايونه، چې د څلور اړخيزې لويې ودانۍ شمال لويديځ لوري ته دی.

غشي په کې پراته د خونې منځ ګرد، مخه يې راوتلې او د ګومبزې يوځای والی په کې څرګندېږي.

(دا انځور په افغانستان کې د فرانسوي لرغونپوهانو پلاوي د۱۹۳۷ کال د جنورۍ پر اوومه اخيستی دی.)

درېيم انځور:

د کابل موزيم د کتلاګ نهم انځور، B.A لوړوالی ۹۴ % د نيمه تنو پلنوالی ۷۳ % متره(نېته يې د لومړۍ مخزيږ دې پېړۍ او د لومړۍ ز پېړۍ تر منځ ګڼلای شو.)

څلورم انځور:

د کابل موزيم د کتلاګ پينځم انځور، A او B. لوړوالی ۱۴۹ر متره د نيمه تنوپلنوالی ۹۳ % متره، د دې نېټه د لومړۍ م.ز او دويمې ز پېړيو تر منځ ګڼلای شو.

پينځم انځور:

د کابل موزيم د کتلاګ درېيم انځور a او b ، لوړوالی ۱۸ % متره، پلنوالی دنيمه تنوپه ډول ۷۵ % متره، د خولۍ لوړوالی (۹ % متره) نېټه يې د لومړۍ م.ز او لومړۍ ز پېړۍ تر منځ ګڼلای شو.

(c) kitabtoon.com: The Digital Library

دریمه برخه:

د استاد کهزاد ژوند لیک

کتابښود

لیکنې
او
ویباړنګه

<u>شپږم انځور:</u>

د کابل موزیم د کتلاګ ۴ انځور، لوړوالی ۲ % متره پلنوالی د نیمه تنو په ډول ۸ % متره (نېټه یې د لومړۍ م.ز او لومړی ز پېړۍ تر منځ ګڼلای شو.)

<u>اووم انځور:</u>

د کابل موزیم د کتلاګ ٦ انځور. لوړوالی ۱۲ % متره، پلنوالی د نیمه تنو په ډول ۷ % متره(نېټه یې دلومړۍ م.ز او لومړۍ "ز" پېړۍ تر منځ ګڼلای شو).

<u>اتم انځور:</u>

د مزار شریف (افغاني ترکستان) د موزیم. نېټه یې د لومړۍ م.ز اولو مړۍ ز پېړۍ تر منځ ګڼلای شو.

<u>نهم انځور:</u>

د کابل موزیم د کتلاګ اتم او لسم انځور(دواړه یوډول دی) منځ ۸ % متره نیټه یې د لومړۍ م.ز او لومړی ز پېړ یو تر منځ ټاکلی شو.

<u>لسم انځور:</u>

د کابل موزیم د کتلاګ لومړی انځور لوړوالی ۱۲۵ % پلنوالی ۱۰۵ متره.له ۳-۱۰ پورې هغه انځورنه دي، چې د فرانسې لرغونپوه پلاوي په افغانستان کې اخیستي دي.

له کونډوز نه د تر لاسه شویو پڅیو د توکیو د کچ ومېچ شننه:

د دې لپاره چې له کونډوز نه د ترلاسه شویو پڅیو ګډتوکي په څیرلي ډول څرګند شي ښاغلی دیپلوم انجینرنورلله خان د کابل د طب پوهنځی استاد د دغه بوټانو یو تړته شنلې، چې پایله یې په دې ډول راوتلې ده:

ګچ :	- % ۸۲
ناګډ شوي توکي :	٦- % ۱۷
وسپنه	۴- %
ټول	۱۰۰

"د دویمې برخې پای"

اروابناد استاد احمد علي کهزاد د افغاني فرهنګ ځلنده ستوری

اروابناد استاد کهزاد د افغاني فرهنګ هغه ځلنده ځېره ده، چې تر هغې افغانستان ژوندی، دی به هم ورسره ژوندی وي. اروابناد کهزاد د افغانستان دتاریخ ویاړ اود افغاني فرهنګ و کلتور افتخار و. نوموړي په خپلې عالمانه او څېړمنې لیکنې د افغانستان تاریخ ښکلي کړی افغانستان ته یې ویاړونه وربښلي او افغانان یې له نورو تاریخي توکمونو سره سیال کړي دي.

که کهزاد نه وای باور دی، چې د افغانستان پټ او پر دوړو ککړ تاریخ ډېرې غوره او ارزښتمنې خواوې به نه وې روښانه شوې، هغه بهرنیانو ته افغانستان د یو قوي او ښکلي فرهنګ لرونکی وښود، هغوی‌ته یې د افغانانو د استعداد کچه ورپه ګوته کړه او ویې ښووله چې افغانان په هر حال کې خپلو تاریخي ویاړونو ته پام لري.

اروابناد استاد کهزاد د افغانستان له هغو سترو څېړونکیو څخه دی، چې د ګوتو په شمېر دي. افغانان به هېڅکله د ده "اروابناد"په شان بل ستر استاد پیدا نه شي کړی. استاد کهزاد د افغانستان هغه یوازینی تاریخپوه دی، چې په بې پرې ډول یې د افغانستان ویاړمن تاریخ لیکلی په داسې بې پرې ډول چې هر پښتون، هزاره، ازبك، تاجك، بلوڅ اونور یې

د سرتاج ګڼي. استادکهزاد يوازينی پوهاند دی چې، د افغانستان له تر تاريخ له مخه، مخزېږدی او زېږدي پېړيو تاريخي مدنيتونه، ژوند او ليکونه يې موږ ته راښوولي دي.
استاد احمد علي کهزاد د ميرزا محمد علي زوی د لمريز ليږدي ۱۲۸۷ کال د غويي مياشتې پر ۸مه نېټه د کابل په ښار کې زېږېدلی. په اووکلنۍ کې يې په ځانګړي ډول په درس ويلو پيل کړی دی. وروسته د اتحاد، حبيبه، جبل السراج او استقلال په ښوونځيو کې شامل شوی او پر ۱۳۰۸ لمريز کال د استقلال لېسې د فارغينو په لومړنۍ ډله کې په اعلی درجه راوتلی دی.
استاد کهزاد فرانسوي ژبه په بشپړه توګه زده کړې وه، ځکه نو همدا چې له لېسې راووت د فرانسوي پلاوي له مشر "باموسيوکول" سره، چې دارګک د دروازې د کومبزې پر بيا جوړونه بوخت و، د ژباړن په توګه وټاکل شو. پر همدغه مهال استاد کهزاد د "هېواد پالنې" تر سرليک لاندې په فرانسوي ژبه يوه مقاله وليکله چې دا مقاله بيا د استقلال دلېسې د مدير "موسيوژرار" په لاسود اعليحضرت محمد نادرشاه حضور ته وړاندې شوه، چې هغه استاد کهزاد ته جايزه ورکړه او له همدې امله په شاهي دارالتحرير کې د فرانسوي ژبې ژباړن وټاکل شو. دا دنده يې د ۱۳۰۹ لمريز کال له لومړيو د ۱۳۱۲ لمريز کال تر پايه سرته ورسوله.
د ۱۳۰۹ لمريز کال راهيسې د خپلې رسمي دندې ترڅنګک د فرانسې دلرغونپېژندنې له پلاوي سره هم اوږه پر اوږه ګرځېدلی او د افغانستان ټولو ولايتونو ته ورسره په سفر کې يوځای و.
پر ۱۳۱۰ ل کال يې د لرغون پېژندنې له يوه بهرني پلاوي سره د ايران- افغانستان له بريده نيولې، هرات، فراه، ګرشك، کندهار، غزني، کابل، جلال آباد ان تر ډکې پورې وکتل.
د ۱۳۱۲ لمريز کال پر تلې مياشت يې له يوه فرانسوي لرغونپوه پلاوي سره د ۲۷ ورځو د سفر په ترڅ کې د (۳۰۰۰) کيلومتره لارې په وهلو سره له ښکار درې لارې ايبك، مزارشريف، بلخ، کابل او اندخوی بشپړه دوره، ميمنه، بالامرغاب، هرات، فراه، ګرشك، بست، کندهار مقر،

غزني، کابل او د افغانستان ټولو ولایتونو ته سفر وکړ.

پر ۱۳۱۱ ل کال له یو تن فرانسوي او یوه تن سیویسي لرغونپوه سره د سروبي له لارې د کونړ اسمار، بریکوټ، نورستان د کامدیش منډه ګل او دنورستان نورو لرې پرتوسیمو ته په سفر تللی و.

د ۱۳۱۲ ل کال په پای کې په ایټالیا کې د افغانستان د خپلواک سفارت سکرتر وټاکل شو، دا دنده یې تر ۱۳۱۵ کال پورې تر سره کړه چې ایټالیوي ژبه یې هم هلته زده کړه. پر ۱۳۱۵ کال د دویم ځل لپاره په شاهي دارالتحریر کې دفرانسوي ژبې ژباړن وټاکل شو.

دا چې په لیکنه کې د غوره اند او قلم څښتن و، ورسره د ادبي انجمن د لیکنې او ژباړې د څانګې مرستیال هم وټاکل شو. چې لږ وروسته د دغه څانګې مشر وټاکل شو. پر ۱۳۱۶-۱۳۱۷ کلونو د پښتو ټولنې د تاریخ څانګې مشر وټاکل شو.

پر ۱۳۱۸ ل کال د پښتو ټولنې د مشر مرستیال وټاکل شو. پر ۱۳۲۰ کال ده په خپله یو نوښت ته لاس واچاوه اود افغانستان د تاریخ ټولنې په نامه یې د مطبوعاتو د مستقل ریاست په چوکاټ کې یو بېل دفتر پرانېست چې پینځه کاله یې هم دی مشر ټاکل شوی و.

څرنګه چې استاد کهزاد ډېرلایقه او کارنده سړی و له همدې امله یې زیات مهال له خپلې یوې رسمي دندې سره څو نورې هم تر سره کړې چې یوه بېلګه یې د افغانستان د موزیم مدیریت دی، چې وروسته پر ریاست واړول شو.

د ۱۳۱۹-۱۳۲۸ ل کلونو تر منځ، دی سره له دې چې په پښتو ټولنه او تاریخ ټولنه کې ډېر بوخت و، بیا هم د افغانستان موزیم د مشرۍ چارې یې ورسره ترڅنګ پر مخ بېولې. پر ۱۳۲۹ کال له تاریخ ټولنې سره همکار، د افغانستان دموزیم رییس اود افغانستان د لرغون پېژندنې رییس و. دا دنده یې تر ۱۳۳۶ ل کال پورې وه. پر همدغه کال بېرته د تاریخ ټولنې مشر وټاکل شو. پر ۱۳۴۰کال د ښوونې او روزنې د وزارت علمي مشاور وټاکل شو، چې دا دنده یې تر ۱۳۵۰ کال پورې تر سره کړه. د دې دندې ترڅنګ سره له دې چې ځینې مهال به استاد کهزاد د لرغون پېژندنې،

موزیم او د تاریخ ټولنې په ځانګو کې رسمي دنده نه درلوده، خودغه ټولو ټولنواو مؤسسو ته یې د مشاور او مرستندوی په توګه ګڼ شمېر کارونه کړي،لیکنې یې کړي او د دغه ټولنو له خوا خپرې شوې دي.

پر ۱۳۵۰ ل کال متقاعد شو او له تقاعد سره سم د ننګرهار په جلال آباد کې مېشت شو.(۱)

❁❁❁

استاد کهزاد بهرنۍ نړۍ ته له استرالیا پرته نورو د څلورو واړو لویو وچو ټولو هېوادونو ته علمي سفرونه کړي، هلته یې د افغانستان د لرغوني فرهنګ او کلتور په اړه په سمینارونو کې د افغانستان د استازي په توګه خبرې کړي، لیکنې یې اورولي او د افغانستان د تاریخي ښښو نندارې یې نړۍ والوته وړاندې کړي دي.

استاد کهزاد زښت ډېر علمي سفرونه کړي، خو د نورو په اړه یې ځرګندونې تر لاسه نه شوې، یوازې د لاندې څو سفرونو یادښتونه چې د ده له خپل قلمه ځېړونکیو راخیستې دلته لیکل کېږي:

- پر ۱۳۱۴ کال په ایټالیا کې د ختیځ پوهانو په نړیوال کانفرانس کې د افغانستان استازی.

- پر ۱۹۴۶ زېږدي کال په نوي ډیلي کې د بنګال د اسیایي شاهي ټولنې د جوړوونکي سرویلیم جونز د دوه سوومې کالیزې په مراسمو کې دافغانستان استازی. چې دغه مهال یې په نوي ډیلي او کلکته کې د کابل موزیم د تاریخي ښښو یو.نندارتون هم پرانیست.

- پر ۱۹۴۷ ز کال د دویم ځل لپاره په هند کې د اسیایي هېوادونو په نړیوال فرهنګي کانفرانس کې د افغانستان استازی.

پر ۱۹۵۱ زکال د درېیم ځل لپاره په همدغه غونډه کې د افغانستان استازی.

- پر ۱۳۴۰ل کال په نوي ډیلي کې داسیایي هېوادونو د لرغون پېژندنې په نړۍ واله غونډه کې دافغانستان داستازي په توګه ګډون.

- پر ۱۹۵۲ز کال د امریکا متحده ایالتونو ته کلتوري سفر، چې دغلته یې د کوربه هېواد موزیمونه، کتابتونونه او فرهنګي ټولنې وکتلې

او د افغانستان د تاریخي نښو او فرهنګي چارو په اړه یې د سانفرانسیسکو او فیلادلیفیا په ټلویزیون کې ویناوې واورولې.
- پر ۱۳۵۲ کال لندن ته د بریټش کونسل په بلنه سفر.
- پر همدغه کال فرانسې ته د هغه هېواد د بهرنیو چارو د وزارت پر رسمي بلنه تګ.
- پر ۱۳۳۰ لمریز کال ایران ته سفر، چې د ایران په لرغوني موزیم کې یې د افغانستان او ایران د تاریخي اړیکو په اړه یو اوږده وینا واوروله، د ده دا وینا خپره شوې هم ده.
- پر ۱۳۴۳ او ۱۳۴۹ لمریز کلونو کې دوه ځله شوروي اتحاد ته د افغان شوروي د ملګرتیا ټولنې په بلنه د ختیځ پوهانو په نړیوال کانفرنس د ګډون لپاره تللی دی. دغه هېواد ته استاد کهزاد ځوځل نور هم تللی، چې څرګندونې یې په لاس کې نه شته.
- چین ته د افغاني کلتوري پلاوي د مشر په توګه تګ. نېټه یې څرګنده نه ده.
- مصر ته کلتوري تګ چې هلته یې د افغانستان پېژندنې په اړه یو کانفرانس جوړ کړی و.
- ترکیې ته کلتوري سفر.
استاد کهزاد نورو هېوادونو ته هم علمي سفرونه کړي، چې څرګندونې یې په لاس کې نه لرو.

❁❁❁

په نړۍ والو علمي ټولنو کې غړیتوب:

۱ - د بنګال د اسیایي ټولنې غړی.
۲ - د واشنګټن د جغرافیا ټولنې غړی.
۳ - په فرانسه کې د "ختیځ اقصا" د ټولنې غړی.
۴ - د فرانسې د لیکوالو ټولنې غړی.
۵ - د اسیایي هېوادونو د نړۍ والې شاهي ټولنې غړی.

❁❁❁

استاد کهزاد د غوره لیکوال او څېړونکي په توګه لاندې کورني او بهرني نښانونه اخیستي دي:

۱ - د رښتین د طلا نښان
۲ - دشوالیې دهنر او ادب نښان،دفرانسې دجمهوررئیس شارل دوګول په لاس.
۳ - په فرانسوي ژبه د ښې پوهې له امله د ایټالیې د جمهورریيس موسلوليني له خوا د طلا نښان.
۴ - د ایټالیوي ژبې د ښې زده کړې له امله د دغه هېواد د جمهورریيس په لاس د طلا مډال
۵ - د لويې جرګې نښان (افغانستان)
٦ - د پوهنې نښان (افغانستان)
۷ - د اريانااو خوشال ختك جایزه (پښتو ټولنه- کابل)
۸ - د ایټالي د جمهوررئیس له خوا افتخاري ډاکټري.(۲)

❀❀❀

اروانباد استاد احمد علي کهزاد له ۱٦ کلنۍ د عمر د پای تر ورځې د لرغوني افغانستان د تاریخ، هنر او فرهنګ په پېژندنه ښکلا او ځلا ډېرې تیارې شپې روڼې کړې، ډېرې منډې یې وهلې، ځان یې ستړی کړی او له کومې ګټې وټې پرته یې د افغانستان د تاريخي، ښو په ساتنه کې خپل اند و ژوند او به کړی دی.

د افغانستان له تاریخ سره د ده د ډېرې مينې له امله د همده په مرسته او غوښتنه له بهرنه په لسګونو او ان سلګونو لرغونپوه پلاوي او د لرغون پېژندنې د نړۍ والو ټولنو پازوال رابلل شوي، له ده سره یو ځای په شپو شپو، ورځو ورځوپه غرونو، او دښتو کې تللي او په داسې حال کې چې دسفر توښه ورسره نه وه، هلته یې ویجاړې کنډرې، تېرې، غونډۍ او غرونه په نښه کړې، ډېرلیکونه یې ترې راوړي، د افغانستان ملي موزیم ته یې سپارلي او بیایي قلم را اخیستی او خپل یادښتونه یې کورنیو او بهرنیو تاریخپوهانو او د افغانستان د تاریخ ټولو مینه والو ته لیکلي دي.

هغه مهال چې د ده په مرسته په کابل کې د تاریخ ټولنه جوړه شوه نود خپرونې لپاره وزته د "اریانا" نوم همده وټاکه او دا له دې امله چې دا تاریخې خاوره یو لرغونی فرهنګ او مدنیت لري، چې بویه او سمهال وساتل شي- کورنیو او بهرنیو څېړونکیو ته د اریانا نوم همده ورپه یاد کړ او په دې توګه یې د دغه ویاړلې خاورې لرغونی نوم بیاپه لیکنو کې دود کړ.

په افغانستان کې د "اریانا دایرة المعارف" د ټولنې جوړېدود نومونې چارې همده پر غاړه اخیستې وې- او د دغه ډول یوې تاریخ سازې ټولنې لپاره د لرغوني افغانستان لرغونی نوم(اریانا) دهمده په خوښه او غوښتنه کېښوول شو چې تر ډېره به ژوندی وي.

استاد کهزاد د لرغونیو نښو د ساتنې په اړه هم ډېرې هڅې کړې، چې ځینو یې ځای نه دی نیولی.

د همغه مهال چارواکو دکابل د زړې کوتوالۍ تاریخي ګومبزه ورانوله، استاد کهزاد ډېرې منډې ترړې وکړې، چې دا تاریخې نښه وژغوري خو ناپوهو چارواکو د ده خبروته غوږ کېښنبود.

د کندهار د چارسوق د ګومبزي د ژغورلو لپاره هم استاد کهزاد ډېرې هڅې وکړې، خو د تعصب په پردو کې نغښتو چارواکو کله د ده منله.(۳)

د کندهار د څلویښت پوړیزې(چهل زینې) موندنه د همده د زیار پایله وه، چې د ده یو شاګرد یې له دغه ډول یوه تاریخي ځایه خبر وي او دا په کابل کې هر څه پرېږدي او هلته په منډه ځان رسوي، عکس اخلي په انګلیسی او فرانسوی لرغونپوهانو یې ستمپ جوړوي، لیکنې پرې خپروی او چارواکي یې ساتلوته رابلي.(۴)

محمد اسحاق ابراهیمي د ده، د لرغونیو نښو د ساتنې په اړه یو لنډه کیسه داسې کړې ده:

"زه پر ۱۳۲۵ ل کال په کندهار کې دولتي مامور وم- هلته یو ډبرلیك و، چې د چندراکوپتا د زوی اشوکا د هندوستان د امپراتور په امر په دوو ژبو کښل شوی و. او له ۲۲۰۰ کلونو هم لرغونی و.

استاد کهزاد راغی او دواړه د دغه ډبرلیك د لیدو لپاره لاړو. دا ډبرلیك په لویه توره تیږه کې د یو په یونیم مترکچه، کیندل شوی و. خو د دغه ډبرلیك په چاپیر کې یو چاکلا جوړونه پیل کړې وه او ان تر سره یې رسولې وه. استاد د کندهار والي ته ورغی چې لږ تر لږه دغه ډبرلیك له ویجاړتیا وژغورل شي. د کندهار والي هغه ته وویل چې پروا نه کوی د دغه ډبرلیك پر سر به یوه د تراټ غټه بوجی زوړنده کړو چې ځرگند پاتې شي. موږ هېښ شو چې-ایاد ډبر لیك د ساتنې لاره چاره همدا ده- اوس پته نه شته چې به دا ډبرلیك څه شوی وي. اورمرو به د کورځښتن د خپل کاله د ورانېدو له وېرې له منځه وړی وی."(۵)

لنډه دا چې استاد کهزاد د افغانستان د تاریخي نښو د ساتنې او د دغه له ویاړه ډکې خاورې د تاریخ د ځرگندولو لپاره په کورنۍ او نړۍ-واله کچه دومره هڅې کړي، چې نور خلك یې نه شي کولای.

استاد د افغانستان د تاریخ او فرهنگ په اړه نیمه پېړۍ له(۶۰) توکوزیات علمي او تاریخي کتانونه لیکلي، چې له یوه نیم پرته یې ټول خپاره شوي دي.

د افغانستان وټیېزه اوتا(اقتصادی وضعه) لکه چې ځرگنده ده د بهرنیو او ان دگاونډیو هېوادونو په پرتله ډېره ټیټه وه، له همدې امله د استاد کتابونه په داسې توگه خپاره شوي، چې یوازې د خپراوۍ اټکل ترې کیدای شي. د ښکلا او ځلا او د کتابونو د بیاخپرونې په اړه یې نه یوازې دا چې چاپاملرنه نه ده کړې، لامخه یې نېول شوې ده. دا د لمرپه څېر ځرگنده ده، چې په افغانستان کې دووتنو: اروابناد علامه پوهاند عبدالحی-حبیبی او اروابناد دکتور استاد احمد علي کهزاد د تاریخ او لرغونیو نښو په اړه هغه څه لیکلي چې بل هېچانه دي لیکلي. دغه دواړوتاریخپوهانو په بې پرې توگه د دغه سیمې تاریخ لیکلی او د دغه تاریخي لرغوني ټاټوبي د آرواستوگنواو وگړیو، دودونه، پېښې، جگړې او کلتوریې په کې روښانه کړې- پاتې تاریخ لیکونکیو چې څه لیکلي یایې د تعصب کالي اغوستي او یایې ځان نه دی ستړی کړی. له همدې امله ده چې زموږ گاونډي هېواد ایران د افغانستان د ډېر شمېر تاریخ لیکونکیو کتابونه په

وارو وارو چاپ او خپاره کړل، خو د استاد کهزاد کتابونو ته په ایران کې هېڅاد خپراوی په منظور لاس ورنه وور. یوازې یو کتاب رهنمای-بامیان(دبامیان لارښود) چې ژباړه ده په ایران کې د مېشتو بامیاني فرهنګیانو له خوا بیا خپور شوی، چې دا له ارواښاد کهزاد او یاله افغاني تاریخ سره د مینې لاسوند نه شي ګڼل کېدای.

زمونږ ګاونډي ایران د افغانستان د لیکوالو یوازې همهغه کتابونه خپروی چې یاخو په کې پښتنو ته ښکنځلې او بدو رد ویل شوي وي، متعصبونو لیکلي وي او یا په افغانستان کې د پښتون ولس د ونډې او برخې په اړه په کې ځان تېرېدنه شوي وي او په دې اړه هڅو په کې چاڅه نه وي لیکلی.

استاد کهزاد له دري ژبې پرته په ایټالوي، فرانسوي، پښتو او نورو ژبو ډېر ښه پوهېده او په دغو ژبویې کتابونه هم خپاره شوي، خو دا چې دري یې مورنی ژبه وه، ځکه نو د ده ټول شته اثار په همدغه ژبه دي او په پښتو ژبه یې یوازې دوه ټوکه(دافغانستان پخوانی تاریخ) او یوه نیمه بله لیکنه شته چې له دې امله د استاد د کتابونو د پښتو کونې په اړه ډېره اړتیارامنځته ده.

اوس غواړم د استاد ټول خپاره شوی کتابونه او لیکنې په لنډه توګه تاسې ته دروپېژنم خو څرنګه چې کتابونه زیات شمېر په دري ژبه دي، ځکه نو ورسره د ژبې نوم نه لیکل کېږي او یوازې څرنګوالی یې په پښتو لیکو. هغه کتابونه چې له دري پرته به نورو ژبو دی له هغو سره د هرې ژبې نوم کښل کېږي.

داستاد احمد علی کهزاد خپاره شوي کتابونو او لیکنې

لومړی: کتابونه

الف :لیکنې

۱ - بګرام

د استاد کهزاد لومړی کتاب دی، چې پر ۱۳۱٦ کال د کابل د ادبي انجمن له خوا په عمومي چاپخونه کې په کوچنی کچه خپور شوی او لکه چې له نامه یې څرګندیږي په(۹) څپرکو کې د بګرام جغرافیه، د بګرام اوسنی کنډرې، بګرام او ملي کیسې، بګرام او د کاپیسا نورې سیمې تر اسلام وړاندې کیسوکې، بګرام او خواوشا سیمې په بودایي پېر کې، بګرام په کوشاني پېر کې، د بګرام مزدکو نه د بګرام سیاسي او تجارتي حالت، په بګرام کې تر سره شوې سپړنې، په کې څېړل شوي دي.

دا لیکنه د کابل مجلې د اووم (۱۳۱٦) کال په دوو وروستیو او د اتم کال(۱۳۱۷) په لومړنیو(٦) ګڼو کې هم خپره شوې ده.

۲ـمسکوکات قدیم افغانستان:

(دافغانستان پخوانی سیکې)

لومړی ځل د افغانستان د۱۳۱٦ کال کالنی په (۳۰۱-۳۴۰) مخونو کې خپور شوی او بیا پر۱۳۱۷ کال په عمومي چاپخونه کې په خانګړې توګه چاپ شوی چې(۴۰) مخونه لري او یو شمېر عکسونه هم ورسره مل دي.

د لیکنې په پیل کې د سیکو پر ارزښت رڼا اچول شوې او بیا په لرغوني پېر کې د سیکو د رامنځته کېدو اړتیاپه کې ښوول شوې او هم ویل شوی، چې په لرغونیو پېرونو کې سیکې څه ډول کارېدې. د دغه برخې په پای کې د افغانستان لرغونې او تر اسلام مخکې سیکې راپېژني، چې د یونان- باختری پېر، سکایي واکمنو، د کندهار او سیستان د پهلوانانو،

د کوشاني واکمنو، د هیطالي واکمنو، دکوچنیو کوشانی واکمنو او کابلشاهانو په اړه په کې اوږدې خبرې شوي دي. همدا رنګه په کې د سیکو ډولونه، کچه، تول، مهال او دوه اړخیزې جولې او نور ښوول شوي دي.

۳- مردان پارو پامیزاد

(د پارو پامیزاد میړني)

دا یو تاریخي ډرام دی، چې په څلورو پردو کې د پارو پامیزاد(هندوکوش) په شاوخوا کې د سکندر نښتې او افغانستان د لرغونیو وګړیو میړانې په کې ښوول شوي. همدا رنګه د ځینو یوناني ځایونو او نومونو په اړه وییپانګه هم لري. داکتاب پر ۱۳۱۸ل کال په ٦۴ مخونو کې په عمومي چاپخونه کې چاپ شوی دی.

۴- امپراتوري کوشان:

(د کوشانیانو امپراتوري)

دپښتو ټولنې له خوا په(۵۳) مخونو کې په لویه کچه خپور شوی دی. چې لومړی ځل پر ۱۳۱۷ کال په افغانستان کالنی کې هم چاپ شوی دی. دا کتاب د کوشاني امپراتوری، هر اړخیزه څېړنه ده، چې د ده دخپلوهڅو پایله په کې انځور شوې ده.

په دې کتاب کې د کوشاني پېر(۶۰۰) کلنه واکمني د افغانستان د یوې لرغونې واکمنې کورنۍ په توګه د دوی د رامنځته کېدو لارې چارې، د دوی د واکمنۍ ځایونه، د دوی اقتصادي او ټولنیزه او تا(حالت) د دوی پوهه او ګروهه په کې څېړل شوي دي.

۵- مسکوکات افغانستان در عصراسلام:

(په اسلامي پېرکې دافغانستان سیکې):

د تر اسلام مخکې د افغانستان سیکې) کتاب دویم ټوک دی، چې پرې لیکل شوي نه دي، خو لیکوال دا د هماغه مخکینۍ څېړنې بشپړونه او دویمه برخه بولي.

دا کتاب په منځنۍ کچه پر ۱۳۱۹ کال د پښتو ټولنې له خوا په(۵۰۰) مخونو کې خپورشوی چې دا برخې په کې څېړل شوي:

د سامانیانو، غزنویانو، تیموریانو او هوتکیانو سیکې په هند، ایران او افغانستان کې د دُراني پاچاهانو د سیکې وهلو ځایونه، د تیمور شاه، زمان شاه، د شاه محمود دوه ځلي واکمنی، شاه شجاع، قیصر شاه، شاه نورالدین، ایوب شاه، کامرانشاه، دمحمدزی پاچاهانو: امیردوست محمد خان، د امیر شیر علیخان د دوځلي واکمنی، امیرمحمداعظم خان، امیر محمدیعقوب خان او امیر عبدالرحمان خان د سیکو څېړنه او سپړنه ده، چې ورسره د سیکو دولونه، کچه، د وهلو ځای، پرمخ وښت لیکنې او ځینې نورې ځانګړتیاوې هم شوول شوي دي.

٦- رتبیل شاهان:

په(۱۸) مخونو کې د افغانستان د تاریخ د عمومي مدیریت له خوا په منځنۍ کچه خپور شوی، چې لومړی ځل د افغانستان کالنۍ په ۱۱ مه ګڼه (۱۳۲۱) کې هم چاپ شوی دی. په دغه کتاب کې: د رتبیل نوم، د واکمنۍ سیمه، د افغانستان د تاریخ په لړۍ کې د رتبیلي واکمنو ځای، عربی لښکر او رتبیلي واکمنو په اړه څېړل شوي. په دغه کوچني کتاب کې له اسیایي اخځونو پرته له ګڼ شمېر اروپایي اخځونو هم ګټه اخیستل شوې ده.

۷-آریانا:

لومړی ځل د کابل مجلې په پرله پسې(۹۸) مه ګڼه(۹ کال ۱۳۱۸) کې خپور شوی، وروسته لیکوال له دغه لیکنې یو اوږده څېړنه جوړه کړې او بدلون یې په کې راوستی، چې په ۱۴۸ مخونو کې د تاریخ عمومي مدیریت له خوا په منځنۍ کچه پر ۱۳۲۱ ل کال خپور شوي. په دې کتاب کې دا څېړل شوي دي:

د آریا آرځای، آریاویی په واوېستاکې، په یو شمېر نومونو کې د آریا ریښه، آریااو د یونان کلاسیك لیکوال، آریانا ولایت، د آریانا استوګن، د آریانا ښارونه، آریانا او د اروپا د ۱۸ مې او ۱۹ مې پېړۍ لیکوال او ورسره د دې په شاوخواکې نوره څېړنه.

۸-شاهنامه ومقایسهٔ میان بعض پهلوانان آن واوستا:

(په شاهنامه او اوبستاکې د ځینو یادوشویو پهلوانانو پرتلنه)

په ۱۸ مخونو کې په لویه کچه دافغانستان د تاریخ عمومي مدیریت له اړخه چاپ شوی دی.

په دې رساله کې د اوبستا پهلوان" یاتکار، زریران" او "خواتای نامك" او داسې نور په شاهنامه کې له راغلیو پهلوانانو سره پرتله شوي دي.

۹ - تاریخ افغانستان

(د افغانستان پخوانی تاریخ)

په(۴۹۵ +۱٦=۵۱۱) مخونو کې د افغانستان د تاریخ ټولنې له خوا په لویه کچه په پنځو ځپرکو کې پر ۱۳۲۲ کال چاپ شوی او دا سرلیکونه په کې څېړل شوي دي:

لومړی برخه : دافغانستان تر تاریخ وړاندې پېرته کتنه

دویمه برخه : اریا د باختری هندو اروپایي او ویدي مدنیت یو برخه

درېیمه برخه : اوېستایي مدنیت

څلورمه برخه : دپردیو(هخامنشیانو) واکمني

پېنځمه برخه : موریا واکمني

د افغانستان د پخواني تاریخ دا لومړی ټوك د تاریخ ټولنې له خوا په ۵۳۵ مخونو کې پر ۱۳۳۴ کال د ښاغلیو محمد یونس مراد، عتیق الله معروف، غلام جیلاني جلالي او استاد قیام الدین خادم له خوا په پښتو ژبه هم ژباړل شوی او خپور شوی دی.

۱۰-تاریخ افغانستان:

(دافغانستان پخوانی تاریخ:)

دویم ټوك

پر۱۳۲۵ لمریز کال په(٦۰۰) مخونو کې د افغانستان د تاریخ ټولنې له خوا زر ټوکه چاپ شوي او دا برخې په کې راغلې دي:

د یونانو باختری له خپلواك سلطنت نه(۲۵۰مخزیږدی) تر د

کابلشاهانو دواکمنی ترپایه.

د اسلام د سپڅلی دین خپرېدنه.په (۹) څېرکوکې په کې څېړل شوې، چې د لومړی توك په پرله پسې څپرکیوپسې راغلي دي.

دا کتاب په ٦١١ مخونو کې پر ۱۳۳۷ ل کال د محمد یونس مراد، پاینده محمد زهیر، استاد قیام الدین خادم، غلام جیلاني جلالي، محمد ابراهیم ثابت، پوهاند صدیق الله ریښتین او عبدالباقي باغوانیوال په ژباړې په پښتو هم چاپ شوی دی، چې لومړی چاپ یې د چاپخونې د سوزېدا په پېښه کې له منځه تللی او دویم ځل پر۱۳۳۹ کال بیا خپور شوی دی.

۱۱- کنیشکا:

لومړی ځل د افغانستان کالنی په۱۴ مه ګنه(۱۳۲۴-۱۳۲۵) کې خپور شوی او دویم ځل د تاریخ ټولنې له خوا په۳۴ مخونو کې په وړه کچه او دریم ځل په(۴۰) مخونو کې د اطلاعاتو او کولتور وزارت له خوا(۵۰۰) توکه خپور شوی دی.

د دغه کتاب په لومړی برخه کې په افغانستان کې یو شمېر لاسته راغلی پیسې او له کوشانی پیسو سره د هغوی اړیکې، په دویمه برخه کې د یوچیانو د مهاجرت په اړه، چې د بتتیانو یوه څانګه ده، څېړنه شوې ده.

وروسته دکوشاني کهاله دیوې کورنی کدفیزس(۴۰-۱۲۰ز) او دکنیشکا(۱۲۰-۲٦۰ز)د کهاله په اړه خبرې لري.

۱۲-ادبیات افغانستان در ادوار قدیم:

(په لرغوني پېرونو کې د افغنستان ادبیات)

دا د ښوونځیو د دوولسمو ټولګیو ښوونیز کتاب دی، چې له(۴) نورو لیکوالو سره په ګډه لیکل شوی، په عمومي چاپخونه کې چاپ او(۴۰۸) مخه لري.

د دغه کتاب د لرغونیو ادبیاتو برخه د اروانباد کهزاد له خوا په(۹) څپرکو کې لیکل شوې او هندو اروپایي ژبې، ویدي ادب، اوهستایي ژبه او ادب، لیکدود، په افغانستان کې د یونان فرهنګي او ادبي نفوذ،

پهلوي ژبه او ادب، بودايي کوشاني ادبيات، پهلوي ساساني، دري او پښتو ژبې په اړه څرګندونې په کې راغلي دي.

۱۳-افغانستان و ایران:

(افغانستان او ایران)

پر ۱۳۳۰ کال استاد کهزاد امریکا ته تللی، د بېرته راتلو پر مهال څو ورځې په تهران کې هم و، چې هلته يې د ایران په ملي موزیم کې یو کانفرانس ورکړ. د دغه کنفرانس د وینا کتابي بڼول دا کتاب دی چې:

د ایراني او افغاني ولس ګډې سرچينې د افغانستان او ايران په سهیلي ساحلونو، د خزر او د جله رودونو پر غاړو د دوی مېشتېدنه او نورې لرغونې پېښې په کې څېړل شوې دي.

دا کتاب په وړه کچه د مظاهري چاپخونې له خوا په ۳۷ مخونو په ایران کې خپور شوی دی.

۱۴-به یادبود جشن هزارمین سال تولد شیخ الرئیس ابوعلی ابن سینابلخی

(د شیخ الرئیس ابوعلی ابن سینابلخی د
زوکړې د زرمې کالیزې په یاد)

د افغانستان تاریخ ټولنې پر ۱۳۳۱ کال د ابن سينا د زوکړې د زرمې کالیزې په وياړ يوه غونډه جوړه کړې، چې د دې په وياړ دا کتاب په ۲۸ مخونو کې چاپ شوی چې(۴) مخه ورسره د محمد ابراهیم خلیل یو بولله هم خپره شوې ده.

په دغه رساله کې د ابن سينا د زوکړې، زده کړې، او نور ژوندانه په اړه څرګندونې شوي دي.

۱۵-گلدسته عشق:

(د عشق ګل ګېډۍ)

د مولاناجلال الدین بلخي د اووسوم تـلین په وياړ کوچنی ۱۴ مخیزه رساله ده، چې د ده د دوه ایزې منتخبات په کې راغلي- د ده د

مشنوي دا تاکنې استاد کهزاد کړې او یوه سریزه یې هم پرې لیکلې ده.

۱۶-در زوایای تاریخ معاصر افغانستان

(د افغانستان د اوسمهالي تاریخ په څنډوکې)

پر۱۳۲۷ ل کال لیکل شوی او پر۱۳۳۱ کال د افغانستان د تاریخ ټولنې له خوا په۱۴۲ مخونو کې خپورشوی دی.

داکتاب په(۹)څپرکو ویشل شوی او داسر لیکونه په کې څېړل شوي دي:

د بارکزیو او سدوزیو مرسته او رقابت، په کشمیر کې افغانې واکمنې، د غزني کلابندي، دکابل تش پاتې کېدل او د جلال اباد پر لور د الفنستن یون، د شاه شجاع د وژنې په څنډوکې، د امیر دوست محمد خان د امارت لومړي کلونه او...

دا کتاب په انګلیسي ژبه په۱۴۴ مخونو کې د اقبال علی شاه په ژباړه هم د تاریخ ټولنی له خوا پر همدغه کال چاپ شوی دی.

د دري متن دويم چاپ پر۱۳۷۶ کال په پېښور کې د دانش کتابتون له خوا خپور شوی دی..

۱۷-رجال ورپداد های تاریخي:

(تاریخي پېښې او شخصیتونه)

په ژوندون مجله کې د(۱۳۲۸-۱۳۳۱)کلونو تر منځ د استاد کهزاد یو شمېر لنډې تاریخي لیکنې خپرې شوي، چې د تاریخ ټولنې په غوښتنه له دغه لیکنو (۴۶) سرلیکونه انتخاب شوي او لیکوال بیاپه کې ګوتې وهلي او په ۱۴۶ مخونو کې(۴۶) سرلیکونه په کتابي ډول چاپ شوي دي.

د دغه کتاب لیکنې د احمد شاه بابا له مهاله تر امیرشرعلي خان پورې د افغانستان د واکمنو او په واکمنیو کې د یو شمېر غوره شخصیتونوپېژندنه او تر سره کړې چارې راپه ګوته کوي.

دا کتاب پر۱۳۷۶ د دویم ځل لپاره په پېښورکې د دانش کتابتون له خواهم خپور شویدی.

۱۸-روابط فرهنگی افغانستان وهند:

(د افغانستان او هند فرهنګي اړيکي)

استاد کهزاد پر۱۳۳۳ل کال د دريم ځل لپاره هند ته تللی و او هلته يې د افغانستان د تاريخي نبنو د کلکسيون يو نندارتون هم پرانيستی و، چې هلته يې په دغه اړونده غونډه کې په انګليسي ژبه وينا اورولې، چې دري متن يې په لنډيز سره دافغانستان په اريانا مجله کې هم خپور شو. دغې انګليسي وېناد هند او افغانستان پر خپرونو ښه اغېز بښندلی و، له همدې امله په يوه وړه رساله کې انګليسي او دري دواړه وېناپه ليکلې توګه چاپ شوې ده.

۱۹- لښکر ګاه:

په۱۵۲ مخونو کې د افغانستان د تاريخ ټولنې له خوا په منځنۍ کچه(۱۰۰۰) ټوکه چاپ شوی دی.

دا کتاب د استاد کهزاد د هغو پلټنو ګزارش او ياد ښتونه دی، چې له فرانسوي پلاوي سره يې يو ځای پر۱۳۲۷-۱۳۲۸-۱۳۳۰ کلونو د بست په لښکر ګاه کې کړې وې. د ده په دغو پلټنو د لښکرګاه ورك ښار وموندل شو او دا نوم په عاموخولو کې ولوېد لو د کارونې وړوګرځېد.

په دغه کتاب کې لس سر ليکه راغلي:

لښکرګاه څه ډول او څه وخت وموندل شوه؟

- د لښکرګاه سپړنې
- لښکرګاه اوبست د فرخي په اند
- د لښکرګاه سلطنتي ماڼۍ د ملك الشعرا استادعنصري په اند
- د هلمند د اوبو پر سر بېړۍ چلونه
- د لښکرګاه د ماڼۍ ديوالي انځورونه
- دلښکرګاه سلطنتي لوي جومات...
- ښکار او غزنوي واکمن
- په لښکر ګاه کې د مسعود لنډمهالی ژوند
- د لښکرګاه پيل، لوړوالی‌او له منځه تګ

۲۰- از سروبي تااسمار:

(له سروبي تر اسماره)

پر۱۳۳۴ کال په۲۷ مخونو کې د افغانستان د تاریخ ټولنې له خوا چاپ شوی او د استاد کهزاد د(۲۸۰) کیلومتره سفر گزارش دی، چې د افغانستان ختیزو ولایاتو ته یې کړی و.

په دغه کتاب کې د لغمان او کونړ ولایتونو په جغرافیه، تاریخي نومونو اوځایونو او دلرغونیو نښو په اړه څرگندونې شوي دي.

۲۱ بالا حصار کابل و پیشامد های تاریخي:

(کابل بالا حصار او تاریخي پیښې)

« لومړی ټوک »

په(۳۱٦) مخونو کې د افغانستان د تاریخ ټولنې له خوا په لویه کچه خپور شوی دی. په دغه کتاب کې د کابل د نومه ونې، تاریخي دیوالونو، اړونده کیسو، د کابل له بیلابیلو سیمو تر لاسه شوې لرغونې نښې، د کابل پلازمېنه کېدنه، د کابل د نیولو لپاره د بیلابیلو مهالونو واکمنو هڅې او نورو په اړه څرگندونې شوې دي.

۲۲ بالاحصارکابل و پیشامد هاي تاریخي:

(کابل بالاحصار او تاریخي پیښې)

« دویم ټوک »

په ۴۴۰ مخونو کې د افغانستان د تاریخ ټولنې له خوا په لویه کچه خپور شوی، چې د پورتني کتاب دویم ټوک دی. په دغه ټوک کې له۱۱۵۱ لیږدیز لمریزنه تر د محمد یعقوب واکمنی د انگلیسي جنرال رابرت په هڅه د بالاحصار د سوزیدو (۱۲اکتوبر ۱۸۷۹) او د کابل د اوسمهالی ارگ تر جوړیدو، چې د بالاحصار پرځای د واکمنی منځی شو، پیښې څېړل شوي دي.

۲۳-افغانستان در پرتو تاریخ:

(افغانستان د تاریخ په رڼاکې)

دا کتاب په۲۸۴ مخونو کې پر۱۳۴۶ کال د کتاب چاپولو موسسې له خوا په لویه کچه خپور شوی دی.

په دې کتاب کې د استاد کهزاد هغه ۱۱۴ سرلیکه لیکنې راغلي، چې هغه په افغانستان راډیو کې یو ځل لوستي- البته په راډیو کې د استاد اورولې لیکنې ډېرې وې، خو دا له هغوي ټاکل شوي او تمه وه، چې نورې به يې هم په ګانده کې چاپ شي، خو تر اوسه نه دي چاپ شوي.

دا کتاب د افغانستان د تاریخي ځایونو د نومونو، مزدکونو او لرغونیو واکمنو په اړه ګټوره څېړنه ده، چې څوسر لیکه يې د بېلګې لپاره دلته لیکو:

- د ارغنداب او هیرمند-سیمه د تر تاریخ وړاندې ژوندانه یو منځی.
- د جغرافیایي یادښتونو له پلوه ویدي سر ودونه او افغانستان.
- د افغنستان موسیقي.
- زردشت او له اسپه کهاله سره د هغه اړیکې.
- د اوېستا له نظره د افغاني خاورې لرغونتوب.
- په افغانستان کې د سکندر تګلاره.
- په لرغوني افغانستان کې د یوناني لیکدود د ودېدنه.
- په افغانستان کې د بودېزم خپرېدل.
- کنېشکا د تاریخي امپراتورۍ واکمن.
- د افغانستان پر لورې د وریښمو دلارې دریځ.
- د کابل د خواوشاه بودایي مزدکونو پایځوړ.
- د کابل لرغوني دېوالونه.
- بامیان د ګرځېدا لپاره.
- د هندو کوش فرهنګ.
- چغان تپه یا اوسنی چغه سرای او نور.

۲۴-فروغ فرهنګ:

(د فرهنګ رڼا)

په۵۲ مخونو کې په لویه کچه لیکلی کتاب دی، چې لومړی ځل په انیس کالنۍ او بیا په ځانګړې توګه چاپ شوی دی.

دا کتاب په افغانستان کې د فکري او کلتوري مدنیت رامنځته کېدل څېړي، چې له لرغونیو پېړونو تر(۷) زېږدي پېړۍ پورې په کې څېړنه شوې ده، په دې اړه تر اوسه هېڅ‌آن کومه مقاله هم نه ده لیکلې، د دې کتاب څېړنه د ایټالوي، فرانسوي، امریکایي او نورو بهرنیو لرغونپوهانو په لاسوند تابه شوې ده، چې هغوی په بلخ، بامیان، بغلان، سمنګان، د سیستان شاوخوا، ارغنداو او هیرمند، منډیګك، غزني، هډه، بګرام صوف دره، قره کمر او نور ځایونو کې پلټنې کړي او ده د هغوپه رڼاکې د افغانستان فرهنګ څېړلی دی.

۲۵-سپرلو:

یو کوچنی کتاب دی، چې پر۱۳۴۶ کال په"۲۲" مخونو کې د کتاب چاپولو موسسې له خوا په کوچنۍ کچه خپور شوی او د افغانستان د لرغونیو لوبو لکه بزکشي، نیزه وهنه، اربوجوړونه او نورو په اړه په کې څېړنه شوې ده.

همدا رنګه دا رساله دا رابنیي چې په افغانستان کې اسونه څه وخت انسان رام کړي، لومړی چېرته له اسونو کار واخیستل شو او اسونو په افغانستان کې څومره ارزښت درلود؟

۲۶-شابهار:

په۲۰ مخونو کې پر۱۳۴۶ کال د کتاب چاپولو موسسې له خوا په کوچنۍ کچه خپور شوی، چې څو عکسونه هم ورسره یو ځای دي.

د دې کتاب په منځپانګه کې دا لولو چې د غزني د شابهار مزدك څه وخت وموندل شو، چا وموند او څرنګه یې وموند. شابهار مزدك د غزني

د شابهار دښتې په منځ غونډۍ کې، چې سردارغونډۍ او نغاره غونډۍ هم ورته ویل کېږي، دهغه مزدك نوم دی، چې د سلطان محمود غزنوي پلازناستې ځای و او د غزنویانو د دوه سوه کلنې واکمنۍ منځی و. خو پر لرغونیو وختونو دا له آره یو بودایي مزدك و، چې د راهبانو او ګرځندویانو لپاره یې تر ځنګ د استوګنې خونې او دېرې هم لرلې. د ستاسو په لاس کې کتاب لومړۍ برخه د همدغه کتاب پښتو ژباړه ده.

۲۷ تاریخ برای صنف هفتم

(تاریخ د اووم ټولګي لپاره)

په منځنۍ کچه په۱۴۴ مخونو کې د افغانستان د ښوونې او روزنې وزارت له خوا پر ۱۳۵۰ کال چاپ شوی، چې له دغه کال مخکې هم درې ځل څو زره ټوکه چاپ او خپور شوی او دایې څلورم چاپ دی.

دا کتاب پر۱۳۵۵ کال په پښتو ژبه هم په۱۳۲ مخونو کې د ښوونې او روزنې وزارت له خوا خپور شوی، خو ژباړن یې څرګند نه دی کېدای شي پخپله استاد پښتو کړی وي.

دا کتاب په درې برخو کې د افغانستان لرغونی تاریخ دی، چې له تاریخ وړاندې پېرنه تر د اسلامي دین راتګه پورې مهال په کې څېړل شوی دی.

۲۸-درفش ملی جمهوریت

(د جمهوریت ملي بیرغ)

په منځنۍ کچه په۳۶ مخونو کې پر۱۳۵۴ کال دبیهقي کتاب خپرولو موسسې له خوا خپور شوی دی.

دا کتاب په افغانستان کې د بیرغ تاریخچه ده او دایې په کې څېړلې چې د افغانستان ملي بیرغونه پر کوم مهال کوم یووو- او همدارنګه د دوی رنګونه او څرنګوالی په کې څېړل شوی دی.

۲۹-افغانستان در شاهنامه:

(افغانستان په شاهنامه کې)

دا کتاب د بیهقي کتاب خپرولو موسسې له خوا په۱۱۴ مخونو کې په دولتي چاپخونه کې په منځنۍ کچه خپور شوی دی.

شاهنامه د فردوسی هغه کتاب دی چې(۶۰۰۰۰) بیتونه لري او په ۳۵ کلو کې بشپړ شوی، چې د غزنوی پېر د امپراتور سلطان محمود غزنوي په امر او غوښتنه لیکل شوی و.

استاد کهزاد شاهنامه لوستې او د افغانستان په اړه یې په کې راغلی بیتونه په نښه کړي او بیایې پرې څېړنه کړې ده.

په دې کتاب کې ۱۲ سرلیکونه راغلي، چې تر هر سرلیك لاندې د شاهنامې تر بیتونو وروسته څېړنه او ګروېږنه شوې. د دغه کتاب ځینې سر لیکونه دا دي.

البرز کوه او سیمرغ، رودابه د کابل خدای لور،د دقیقی بلخی شاهنامه، لهراسپ د بلخ واکمن، په بلخ کې د ګشتاسب واکمني، همدارنګه د افغانستان او افغان د لرغونې کلمې په اړه هم پر زړه پورې څرګندونې په کې شوې دي.

۳۰-غرښت یاګرشاسپ:

پر۱۳۵۵-۱۳۶۰ کلونو په۸۸۲ مخونو کې په منځنۍ کچه(۱۵۰۰) ټوکه خپور شوی دی.

دا کتاب د چاپ کال نه لري، خو د لیکونکي د سریزې په پای کې چې د کتاب په سر کې راغلې(۱۳۵۵) کال لیکل شوی دی.

ګر شاسپ نامه د حکیم ابونصر علی بن احمد اسدی طوسي منظوم کتاب دی، چې (۱۰۰۰۰) بیتونه لري او پر۴۵۸ س.ل کال لیکل شوی او د غرښت د سفرونو، پهلوانیو او هنر ښوونې په اړه په کې خبرې راغلې دي.

استاد د دغه کتاب یو شمېر تاریخي بیتونه را اخیستي او څېړنه یې پرې کړې ده او دایې ثابته کړې چې ګرشاسپ هماغه پښتون غرښت دی

چې پراسلامي پېر افغانستان کې و. په گرشاسبنامه کې راغلي"اترت" او"سرند" يې"بتن" او "سړبن" ښوولی چې يوه پر زړه پورې څېړنه ده.

خو ښاغلی حسين نايل په"کهزاد وپژوهشهاى او" کتاب کې د تعصب په ناله راغلی او داسې يې ليکلي:

"غرغښت ياگرشاپ" که در انشاى ان ونيزگاهی در املاى ان نشانه هاى سستى وبى حركتى انگشتان كهزاد به مشاهده ميرسد از اخرين اثر هاى او ميباشد كه توانسته بود بنويسد....

تحرير كهزاد در اثر مورد گفتگو، ضعيف و نا رسا و نامنسجم ميباشد كه اين امر ناشى از ضعف جسمى و ناتوانى انگشتان اوست، دريغ و درد كه او درين هنگام ان توانايي و حال را نداشت كه تحليل اشعار گرشاسبنامه را به مانند كتابهاى ديگر خود به انشاى رساو زيبا به نگارش بياورد."

ژباړه: غرښت يا گرشاسپ چې کله يې په املا او کله يې په انشا کې د کهزاد د گوتو سستي اوناخوځند توب ښکاري، د ده وروستی ليکلی کتاب دی...

په بيان او خبرو کې د کهزاد ليکنه کمزورې ناسمه او بې نظمه ده چې دا د ده د گوتو د کمزورۍ اغېز دی، کاشکې چې دی دغه مهال جوړوی او د گرشاسبنامې شعرونه يې لکه د خپلو نورو مخکينو کتابونو په څېر ښه څېړلي وای.

دی بياوړاندې ليکي:

"گر چه كهزاد يكى بودن گرشاسپ وغرغښت را نتيجه خوابى ميداند كه ديده است و به هيچ وجه عالمانه و مطابق معايير تحقيق نيست و...."

ژباړه:

سره له دې چې کهزاد د گرشاسب او غرښت يووالی د هغه خوب پايله بولي، چې ده ليدلی او دا کار هيڅ مهال د تحقيق له مېتود سره برابر نه دی او....(٦)

ښاغلی نايل د تعصب قلم په لاس هغه مهال، چې استاد

کهزاد "زبان تخاري، زبان اصلي، اهلي باختر وتخارستان" ليکي او تخاري ژبه ايراني ګڼي (افغانستان در پرتو تاريخ ۱۸۵ مخ) د کهزاد د ګوتو سنتي او خوب ليدنه نه ګڼي، خو چې اروانباد استاد کهزاد کله د غربنت او ګرشاسب د يو والي خبرې کوي دا مهال ورته کهزاد ناروغه او ناپوهه ښکاري. دا ښاغلی د استاد کهزاد بل يو کتاب هم د املا او انشاله لوري ضعيف او ناسم نه بولي، يوازې همدا کتاب بولي او دا ځکه چې ده د افغانستان د يوه تر ټولو لوی ټبر او تر ټولو لويې ژبې په اړه پخه او ژوره څېړنه کړې ده.

د ښاغلي نايل په اند افغانستان يوازې د دري ژبو کور دی او پښتانه، نه خو د دغه ځای پخوانی اِستوګن بايد وبلل شي او نه د دغه ډول يو پرتمين فرهنګ څښتنان. ښاغلی نايل په دا ډول خبرو غوښتي، چې په افغانستان کې له لرغونيو پېرونو تراوسه دوروڼو قومونو او ژبو تر منځ د جلا توب کرښه راکاږي؛ يوه لوړه وښيي اوبله ټيټه. خو دی له دې نه دی خبر چې لکه په څرګنده توګه چې له داڅو پېړيو راهيسې يوازې پښتنو د ټول افغانستان د ننګ او غيرت شمله اوچته کړې پر لرغوني مهال هم د همدوی نيکونه وو، چې د دغې خاورې ننګيالي بلل کيږي. ايا دابه ريښتني وی چې د احمد شاه بابا په څېر ننګيالی مېړنی چې د خپلو متو په زورېې يوه امپراتوري جوړه کړې وه- له بل ځايه راغلی وي او دهغه قام به دلته هېڅ ډول تاريخ، ژبه او غځېدلې ريښې ونه لري!؟

دا کتاب ترچاپ وروسته د همدغه نايل او د ده دنورو انډيوالانو او ايران پلوه متعصبينو او ان پخپله له ايرانيانو له خوا په داسې حال کې چې (۱۵۰۰) ټوکه چاپ شوی وو له بازاره ټول او ورك شو، چې اروموړو به سوزول شوی وي. او اوس يې يوازې ۳-۴ ټوکه راپاتې دي چې په دوربين کې نه ليدل کيږي.

پر دغه کتاب د متعصبينو له خوا د بې ځايه شکونو او اړنګونو په اړه ځانګړيو ليکنو ته اړتيا ليدل کيږي، چې داځای يې د څېړنې نه دی، پورته خبرې يوازې يوه يادونه وه.

۳۱-زمانشا و فعالیت دستگاه استعماری:

(زمانشاه او د ښکیلاکي دستګا ګوتوهنې)

په لویه کچه په ۲۸ مخونوکې د پښتو نستان د ورځې په ویاړ پر۱۳۲۹ کال د کورنیو خپرونو د مدیریت له لوري چاپ او خپور شوی. همدا کتاب پر۱۳۲۹ کال په افغانستان کالنۍ کې هم خپور شوی دی.

دا کتاب د زمانشاه واکمنۍ(۱۲۰۷-۱۲۱۵ل) پر پېر د ده اندوژوند، سهوې او د افغانستان په کورنیو چارو کې د ختیز هند د کمپنۍ په مرسته د انګرېزي ښکیلاکي دستګاه پر ګوتوهنو پر زړه پورې خبرې لري.

۳۲-رهنمای بامیان:

(د بامیانو لارښود)

په(۵۰) مخونو کې د بامیانو د تاریخي سیمې لار ښود دی، چې په منځنۍ کچه دافغانستان د تاریخ ټولنې له خوا پر۱۳۳۴ کال(۵۰۰) ټوکه خپور شوی دی.

په کتاب کې: د ګرځندویانو په اند د بامیان ارزښت، د بامیان د تاریخي او جغرافیایي جوړښت لنډیز- د نومونې لامل، لویې او کوچنۍ پڅې،غلغله، ضحاك او سرخك ښارونه، پولادې درې، ککرك اواهنګران، د ګرځېدو وړ سیمې، بند امیر، بامیانو ته د تګلارې، دتګ مهال او نور راغلي دي.

د استاد کهزاد سیاسي لیکنې:

اروانباد استاد کهزاد د تاریخي لیکنو تر څنګ یو شمېرسیاسي لیکنې هم لري، چې ځینې یې د کتابګوټو په جوله په کوچنۍ کچه خپرې شوې هم دي. هسې خو به استاد په ورځنیو اخبارونو او خپرونو کې ډېرې سیاسي لیکنې کړې وي، خو هغه د کتابونو یارسالو په جوله د چاپ ډګر ته نه دي راوتلې او د هماغې ورځې په تېرېدو په خپرونو کې ساتل شوي دي.

خو هغه چې دکتابګوټو په شکل د ده په نامه خپرې شویدي، دلته به په لنډه تو ګه دروپېژندل شي:

دا باید هېره نه شي، چې د ده سیاسي لیکنې هم په پخپله د معاصر تاریخ یوه برخه ده.

۳۳- حدود نفوذ سیک در اینطرف اباسین:

(د اباسین دې غاړې ته د سیکانو د پرمختګ بریدونه)

په۱۲ مخونو کې ذ کورنیو خپرونو د مدیریت له لوري په کوچنۍ کچه خپور شوی دی، چې د څېړنې سکالویې له نامه څرګندیږي.

۳۴- دعوای امیر دوست محمد خان باانگلیس ها درمورد قبایل سرحد:

(دسرحد دقبایلوپه اړه له انګریزانو سره دامیردوست محمدخان دعوه)

په لسو مخونو کې د کورنیو خپرونو د مدیریت له خوا په کوچنۍ

کچه خپور شوی دی.

۳۵- اختلاف بین افغانستان و پاکستان از نظر سرجارج کنگهم:

(دسرجارج کنگهم په اند د پاکستان او افغانستان تر منځ اختلاف)

په(۲۰) مخونو کې په کوچنۍ کچه پر۱۳۲۹ ل کال خپره شوې.

د همدې رسالې لنډیز په پښتو ژباړه هم د کورنیو خپرونو د مدیریت له خوا خپور شوی دی.

۳۶- سیاست خارجی پاکستان

(د پاکستان بهرنی سیاست)

د سرویلیم بارتن په قلم لیکل شوې رساله ده، چې استاد کهزاد ژباړلې،څرګندونې یې پرې لیکلي او د کورنیو خپرونو د مدیریت له خوا پر۱۳۳۰ کال په(۱۰) مخونو کې په کوچنۍ کچه خپره شوې ده.

۳۷-امیر شیرعلی خان در مقابل سیاست انگلیس:

(امیر شېر علی خان د انګریزي سیاست پر وړاندې)

د انیس ادارې له خوا په(۸۰) مخونو کې په لویه کچه پر۱۳۳۰ کال خپور شوی کتاب دی، چې له امیر شېرعلي‌خان سره د انګرېزانو له چالونو نه په کې پرده پورته شوې ده.

۳۸-افغانستان درمجاورت هند:

(افغانستان په هند ګاونډیتوب کې)

د کورنیو خپرونو د مدیریت له خوا په(۹) مخونو کې په کوچنۍ کچه خپور شوی دی.

۳۹- اعلان ریچاداونیو قیام سرحد در۱۸۹۷:

(پر ۱۸۹۷ د ریچاداودني خبره ونه او د سرحدي خلکو پاڅون)

د کورنیو خپرونو دمدیریت له خوا په(۸) مخونو کې خپور شوی دی.

۴۰- در تجسس خط سرحدي:

(د سرحدي ليكې په لټه کې)
په(۷) مخونو کې د کورنيو خپرونو د مديريت له خوا په کوچنۍ کچه خپور شوی دی.

۴۱- امير امان الله خان و مسايل سرحدي:

(امير امان الله خان او سرحدي مسالې)
د کورنيو خپرونو د مديريت له خوا پر۱۳۳۲ کال په(۱۲) مخونو کې په کوچنۍ کچه خپور شوی دی.

۴۲- سياست متوقف، احتراز
اشتباهات يک و نيم قرنه:

(په يونيمه پيړۍ کې پر سهوې
او ځانساتې ولاړ سياست)
د کورنيو خپرونو د مديريت له خوا په۱۵ مخونو کې په کوچنۍ کچه پر۱۳۳۳ کال خپور شوئ دی.

۴۳-شيرشاه سوری یاممثل روح افغانيت درهند:

(شيرشاه سوری په هند کې د افغانيت ژوندی انځورګر)
د کورنيو خپرونو د مديريت له خوا په(۹) مخونو کې په کوچنۍ کچه پر۱۳۳۴ کال خپورشوی دی.
د استاد پورته ټول کتابونه چې څه ناڅه سياسي جوله لري د پښتونستان د ورځې په وياړ خپاره شوي دي.

ب: ژباړې:

استاد کهزاد يو شمېر بهرني ايټالوي، انګليسي او فرانسوي کتابونه په دري ژباړلي دي، چې دلته ښوول کيږي:

۴۴-اثار عتيقه بودايي باميان(جلددويم)

(د باميانو زړې بودايي نښې)(دويم ټوک)

پر۱۳۱۵ ل كال په كابل مجله كې تر خپرېدو وروسته په۸۷ مخونو كې د كابل د ادبي انجمن له خوا چاپ او په لويه كچه خپور شوى دى.

دا كتاب موسيو، مادام گودار او پروفيسر هاكن په فرانسوي ليكلى او استاد كهزاد ژباړلى دى.

.په دغه كتاب كې له(۲۴) تاريخي عكسونو پرته چې د انځورونو سيكو(پيسو) پڅيو، مزدكونو، سمڅو او د باميانو د تاريخي او هنري ځايونو دي، د تصوير پېژندنې په اړه څېړنه، په اروپايي ليكنو كې د باميانو د تاريخي نښنو يادون، په افغانستان كې دلرغونپلټنې ځر نګوالى، له۱۹۲۲ كال مخكې لرغونپلټنې، لوى بوتان او تګلارې يې، د ځينو مزدكونو پېژندنه او د ودانۍ ځرنګوالى يې او د باميان نوم په چيني ليكنو كې، څېړل شوي دي.

پر دغه كتاب ژباړن هم يو۱۴ مخيزه سريزه ليكلې ده.

۴۵- صنعت بودايي باختر و مبدآ صنعت گريكو بوديك:

(بودايي باختري هنر او دګريكو بوديك هنرسرچينه)

په كوچنۍ كچه په(۱۷) مخونو كې له فرانسوي ژبې په دري ژباړل شوى چې(۱۴) مخه هماغه آره فرانسوى منځپانگه هم ورسره يو ځاى خپره شوې او ورسره(۱۴) تصويرونه هم مل دى.

داكتاب په كوندوز كې د تر لاسه شويو تاريخي نښنو څېړنه او سپړنه ده، چې موسيوژ وژف هاكن په فرانسوي ليكلى او پر۱۳۱٦ كال د پښتو ټولنې له خوا په كابل كې چاپ شوى دى.

ستاسې په لاس كې كتاب دويمه برخه د همدې كتاب ژباړه ده.

۴۶- منظره افغانستان:

(د افغانستان منظره)

پر ۱۹۵۱ ز کال په کابل کې دبریتانیا استوګن استازي(سفیر) د خپلې استو ګنې پر مهال د افغانستان سیاسي او تا د یوې لیکنې په ترځ کې په یادښتي بڼه په"مارتن ریویو"خپرونه (لندن) کې خپره کړې ده. چې دري ژباړه یې د استاد له خوا پر ۱۳۳۰ کال په(۲۰) مخونو بشپړه شوې او د کورنیو خپرونو دلوی مدیریت له خوا د پښتو نستان دملي ورځې په ویاړ خپره شوې ده.

۴۷- سرخ کوتل:

(سور کوتل)

په(۲۱) مخونو کې د افغانستان د تاریخ ټولنې له خوا ۲۰۰ ټوکه چاپ او خپور شوی دی.

دا کتاب په فرانسوي ژبه د استادکهزاد او د فرانسې د یوه تن لرغونپوهاند دانیل شلوم برژه د هغو دوو لیکنو ټولګه ده، چې پر ۱۹۵۲ ۱۹۵۳ کلونو په سرخ کوتل کې د تر سره شویو پلټنو په اړه په کې خپرې شوې دي.

د استاد کهزاد مقاله په لنډه توګه د سرخ کوتل د موندل شوي اورتون، چې په زیږدي لومړنیو دوو پېړیو کې دلته ودان شوی- پېژندنه ده.

د دانیل شلوم برژه لیکنه د دغه اورتون د ځانګړتیا وو،ودانی، خواوشاوموندل شویو نښو، ډبر لیکونو، لوښیو او موندل شویو سیکو د څرنګوالي په اړه ده.

۴۸- تایان:

دا کوچنی کتاب په۴۴ مخونو کې د"شی،چې" کتاب "۲۳۱" څپرکی دی، چې په چین کې د مشهور تاریخپوه "ثه ماچه ین" په قلم لیکل شوی او د افغانستان د یو پلاوي د سفر په ترڅ کې په چین کې د دغه پلاوي مشرته سپارل شوی و.

په دغه کتاب کې د چیني ګرځندوی "چانګ. چه. ین" له خوا د افغانستان د شمالي سیمو په اړه د"تاهیشا" تر سر لیك لاندې څېړنه شوې چې تر"۲۰۰۰"کاله مخکې دغلته راغلی و.

د افغانستان تاریخ ټولنې دغه کتاب له انګلیسي منځپانګې سره یو ځای پر۱۲۳۷ کال خپورکړی دی.

۴۹- هنر قدیم افغانستان:

(د افغانستان لرغونی هنر)

دا کتاب د افغانستان د لرغونیو هنري نښو هغه کتلاګ دی، چې د یو نړیوال کانفرانس په ترڅ کې د ۱۹٦٦ کال د جنوری له۱۳ مې تر د مارچ ٦مې پورې په نیویارك کې او د مارچ له ۲۵مې تر د مۍ ۱٦مې پورې د لاس انجلس په هنري موزیم کې او د جون له ۲۹مې تر د اګست۲۳مې پورې د واشنګټن د ښکلیو هنرونو په کلکسیون کې ننداري ته ایښوول شوې وې.

د دغو نښو د ټاکلو لپاره د دغه کتاب لیکوال او ټولوونکی بنجامن رولاند د اسیا فاونډیش ټولنې په غوښتنه پر۱۹٦۴ کال کابل ته راغلی و.

په دغه لرغونیو تاریخي نښو کې د منډیګك. بګرام، پایتاوې، هډې، بامیان، کابل، فندقستان، بلخ، غزنې او دننګرهار د کمې ډکې شاملې وې.

د هارورډ پوهنتون د ښکلیو هنرونو استاد بنجامن رولاند، دغه نښې تر ننداري وروسته په ځېرلې بڼه وکتلې او د هر یو له پېژندګلوی او څېړنې وروسته یې له عکسونو سره یو ځای په انګلیسي ژبه په کتابې بڼه خپرې کړې چې ۱۲۰ قطعې عکسونه هم ورسره مل وو.

استاد کهزاد د دغه کتاب دري ژباړه د افغانستان د لرغوني هنر په نامه پر۱۳۴٦ ل کال تر سره کړه، چې د زړو نښو د ساتنې او د موزیم مدیریت له خوا د ښوونې او روزنې په چاپخونه په۱۴۴ مخونو کې"۱۰۰۰" ټوکه خپور شوی دی.

په بهرنیو ژبو د استاد کهزاد خپاره شوي کتابونه:

۵۰- سکندر په افغانستان کې:

په فرانسوي ژبه په(۳۱) مخونو کې پر۱۹۴۶ز(۱۳۲۵هـ.ل) کال د کابل په چاپخونه کې په منځنۍ کچه خپور شوی دی.

دا په ځلورو پر دوکې یو ننداریز لیک دی، چې په افغانستان کې سکندر ته د ورپېښو ستو نزو په اړه په کې څېړنه شوې ده.

۵۱- د افغانستان دودونه:

د ګیمي موزیم له خوا د پاریس پوهنتون په چاپخونه کې په منځنۍ کچه په۲۰۴ مخونو کې په فرانسوي ژبه پر۱۹۵۳ کال خپور شوی دی.

دا کتاب د فرانسوي لرغونپوه موسیوهاکن په غوښتنه لیکل شوی، چې غوښتل یې په افغانستان کې له لرغونیو موندل شویو نښو سره د افغانانو نننۍ فوکلوري کیسې او دودونه پرتله کړي او ریښتینې پایله لاسته راوړي.

۵۲-د بامیانو لنډ لارښود:

انګلیسي- فرانسوي.

دا کتاب۱۲ مخه په دوو ژبو له۲۴ عکسونو سره د افغانستان د تاریخ ټولنې(۲٦) مه نومره خپرونه ده، چې د اټکل له مخې به پر۱۳۲۴ لمریز کال خپور شوی وي.

دا کتاب د استاد کهزاد د هماغه کتاب لنډیز دی، چې په دري ژبه د"بامیان لارښود" په نامه پر۱۳۲۴ کال د افغانستان د تاریخ ټولنې له

خوا خپور شوی دی.

د دغه کتاب څرنګوالی او سکالو هماغه ده، چې د پورته کتاب په اړه مخکې ليکل شوې ده.

۵۳-شخصيتونه او تاريخي پيښې:

د men and Events تر سرليك لاندې دافغانستان د تاريخ ټولنې له خوا پر(۴۴) مه خپرنۍ لړۍ په ۱۷۰ مخونو کې، په انګليسي ژبه په منځنۍ کچه خپور شوی دی.

د دغه کتاب لومړی چاپ نېټه نه لري، خو دويم ځل پر ۱۹۷۲ کال د افغان کتاب خپرولو موسسې له خوا خپور شوی دی.

د دغه کتاب سکالو(موضوع) هماغه ده، چې د"رجال و رويداد های تاريخي" تر سرليك لاندې په دري ژبه ليکل شوی او د دغې ليکنې په مخکېنيو مخونو کې تاسې ته در پېژندل شوی دی.

۵۴- لرغونی او ننني افغانستان:

په ايټالوي ژبه په۵۳ مخونو کې پر۱۹۵۵ کال د ايټاليا په پلازمېنه روم کې چاپ شوی دی.

په دې کتاب کې په افغانستان کې د لرغونې او ننۍ واکوالۍ جوليز توپېرونه څېړل شوي او همدارنګه په کې د نورو يرغلونو له امله د افغاني واکمنيو د ړنګېدو تاريخي لاملونه په ګوته شوي دي.

۵۵- اريانا يا لرغونی افغانستان:

په انګليسي ژبه پر ۱۹۵٦ زېږدي کال په ۱۱۷ مخونو کې په منځنۍ کچه په ښکلی کاغذ د فرانسې په پلازمينه پاريس کې چاپ شوی دی.

کېدای شي، چې داکتاب په دري ژبه د استادکهزاد د ليکل شوي کتاب "اريانا" ژباړه او يا په لږتو پير سره نوې ګوتوهنې په کې شوي وي. چې د لرغونې اريانا په اړه په زړه پورې څېړنه لري.

همدارنګه په دغه کتاب کې ځای پر ځای ښکلي رنګه عکسونه

هم خپاره شوي دي.

۵۶- د کابل تاریخي لارښود:

په "۷۰۰" مخونو کې په انګلیسي ژبه په لویه بښکلي کچه د بریتانیې په پلازمینې لندن کې خپور شوی دی.

په دې کتاب کې د کابل تاریخي نمونې، د کابل پخوانی او ننني جغرافیه، په لرغونیو واکمنیو کې د کابل اړوندې سیمې او منځې، په کابل کې بودایي مزدکونه، په اسلامي پېرکې دکابل او نا او نور څېړل شوي چې ګڼ شمېر رنګه او توروسپین عکسونه هم ورسره مل دي.

د استاد کهزاد ناخپاره شوی کتابونه:

۵۷- رایان کابلي:

(په کابل کې لرغوني هندي واکمن)

په(۸۱) مخونو د استاد کهزاد په خپل لاس لیکل شوی کتاب دی، چې د اټکل له مخې به پر۱۳۲۳ کال کښل شوی وی. په دې کتاب داسر لیکونه څېړل شوي دي:

کابل واکمني یا کابل واکمن، د کوشانو یفتلي یا خبونیانو سرچینه، رتبیل واکمن یا کوشانو یفتلي واکمن، د واکمنۍ منځی او کابل ختیځ لورته د هغې بدلون. د برهمني واکمنۍ، دلړۍ جوړوونکی. غزنویان او هندي واکمن، د دغه کهاله نور واکمن، نامتو بودتونونه، سکاوند بودتون، په خیرخانه کوتل کې د موریا برهمني مزدك، د کابل د برهمني واکمنو سیکې.

۵۸- افغانستان چهار راه تمدن و تهذیب:

(افغانستان د مدنیتونو او کلتورونو څلور لارې)

دا کتاب په(۱٦٦) لویو مخونو کې یو تاریخي البوم دی، چې د افغانستان د ټولو تاریخي سیمو او نبنو ښکلي رنګه عکسونه او تر (۲۰۰۰۰) کالو وړاندې د افغانستان د بېلابېلو لرغونیو نبنو په اړه په کې په دې ډول څېړنه شوې، چې ترهر عکس لاندې نسبتاً اوږده شرح راغلې ده.

استاد کهزاد پخپله د دغه کتاب په سریزه کې لیکلي:

"دا کتاب "یا د تاریخي عکسونو ټولګه" چې په یوه ټوك کې د(افغانستان د مدنیتونو او کلتورونو څلورلارې) تر سرلیك لاندې سره

يوځاى شوى دى، يو شمېر فرهنګي او هنري لاسته راوړنې په کې خوندي دي، چې د دغه هېواد د خلکو په برخليك کې ترشلو زرو کالو مخکې د"ګارما" تر ورځو- ډېر غوره ارزښت لري.

د دغه ټولګې ليکنه د يو کتاب په څېرنه ده. يوازې هڅه شوې، چې په يوه مخ کې تر عکس لاندې آره موخه څرګنده شي او په مخامخ مخ کې لوى سر ليکونه د يوه تاريخي فارمول په توګه څرګند شي.

هيله لرم چې د دغه کتاب کتنه ستاسې وخت بې ځايه ونه لګوي او د يو تاريخي انځور په توګه يې ننداره وکړئ او په اسانۍ ترې ګټه ترلاسه کړئ."

دا کتاب د۱۳۵٦ کال د وږي پر(۲۰) مه پاى ته رسېدلى او د ده د زوى"زړګي کهزاد" په وينا، ده غوښتل چې دا کتاب په يوه بهرني هېواد(جاپان؟) کې ښکلى چاپ کړي.

خو د ده تر مړينې وروسته دا کار پاتې شو. که افغان خپرندويو ټولنوته خداى(ج) وسه وکړي، هيله ده دا کتاب چاپ او خپور کړي.

۵۹. روبين تن و تهمتن يا
جنگ اسفنديار و رستم در وادى هيرمند:

(روپين تن او تهمتن يا

د هيرمندپه دښته کې د اسفنديار او رستم جګړه)

دا د استاد د عمر وروستى کتاب دى، چې د"افغانستان در شاهنامه" په څېر د شاهنامې د شعرونو تفسير تعبير او څېړنه ده.

ده د روبين تن(د اسفنديار بلنوم) او تهمتن(د رستم بلنوم) د کيسو اړوند شعرونه له شاهنامې را اخيستي او څېړنه يې پرې کړې، چې يو غور څېړنيز کتاب ګڼل کيږي.

دا کتاب په۳۱۴ لويو مخونو کې ليکل شوى او تراوسه نه دى خپور شوى.

۶۰- **کابل موزیم:**

د دغه کتاب نوم په انګلیسي ژبه د کابل په تاریخي لاربنود نومي کتاب کې راغلی، خو د چاپ او یا نه چاپ په اړه په کې څه نه دي لیکل شوي، کېدای شي د کابل موزیم پېژندنه وي.(؟)

نا چاپ ژباړې:

۶۱- **نتایج تاریخي کشفیات جدید افغانستان:**

(د افغانستان د نویو موندل شویو نښو تاریخي پایلې)

دا د"ایچ-تی،پرنسپ" په انګلیسي ژبه دلیکل شوي کتاب دري ژباړه ده چې په(۱۴۹) لویو مخونو کې د استاد په خپل لاس لیکل شوې ده.

دا کتاب پر ۱۳۱۲ل کال ژباړل شوی او د ایتالیې په پلازمینه روم کې ده پخپله بیالیکلی(پاکنویس کړی) دی.

د دې کتاب په منځپانګه کې د لرغونې اریانا تاریخ څېړل شوی چې د یونانې، پارتي، پهلوایي او اسکایي پېرونو په اړه اوږده څېړنه ده.

۶۲- **از چنگیز تا تیمور:**

(له چنګیز تر تیموره)

دا کتاب په فرانسوي ژبه په ۴۳ لویو مخونو کې د"موسیورونه-ګروسه" د کتاب ژباړه ده، چې د مغلو د امپراتورۍ د څېړنې په ترځ کې په کې د افغانستان په اړه ډېرې څېړنې هم شوي دي. وایي چې داکتاب استاد د خپریدو په منظور نه بلکې په خپلو څېړنو کې د ګټې اخیستو په منظور ژباړلی- خو وروسته یې په کې بیا د چاپ په منظور ګوتې وهلي دي. دا کتاب تر اوسه نه دی خپور شوی.(۸)

په خپرونو کې داستاد کهزاد لیکنې (مقالې):

استاد کهزاد د څېړنیز ژوند په"۵۰" کاله کې وخت ناوخت تر افغانستان دننه او بهر په مهالنیو او نا مهالنیو خپرونو کې پر بېلابېلو سکالوي(موضوعګانو) لیکنې خپرې کړې دي، چې ځینې یې ان د کتاب ارزښت لري.

په ټولیزه توګه د استاد کهزاد ټولې خپرې شوې لیکنې د افغانستان د لرغوني تاریخ، لرغون پېژندنې، تاریخي، جغرافیوي، د موسیقۍ د تاریخ او پېژندنې، د لرغونیو ځایونو تاریخي نومونې، د لرغونیو نښو د سپړنې بېلابېل ګزارشونه، د لرغونیو توکیو په اړه یونلیکونه او د بهرنیو لرغونپوهانو د تاریخي لیکنو ژباړې دي.

په بهرنیو خپرونو کې د استاد کهزاد د خپرو شویو لیکنو په اړه خو اوس څرګندونې په لاس کې نه لرو، خو په کورنیو خپرونو کې د ده ډېرې لیکنې تر سترګو کیږي. چې په لنډیز سره به دلته پرې خبرې وشي:

په کابل مجله کې:

کابل مجله پر ۱۳۱۰ کال د کابل د ادبي انجمن د خپرني ارګان په توګه په خپرونو پیل وکړ. په دغه خپرونه کې د استاد کهزاد لیکنې د لومړني کال له پېنځمې ګڼې راپیل کیږي، چې لومړنۍ لیکنه یې"د- افغانستان لرغونی مدنیت" نومېږي او موږ داهم ویلای شو، چې دا د استاد لومړۍ لیکنه ده، چې د خپرونو ډګرته راوتلې وه.

د کابل مجلې په(۱۱) پرله پسې کلونو کې د استاد کهزاد لیکنې چاپ دي، مانا داچې له ۱۳۱۰ کاله پیل او ان د ۱۳۲۰ کال تر وروستیو ګڼو پورې په کې خپرې شوې دي.

په کابل مجله کې د استاد کهزاد ټولې(۲۳) سرلیکه لیکنې

راغلي، چې ځینې ډېرې اوږدې او ان کلونه کلونه تر همدې یوه سرلیک لاندې خپرې شویدي. چې د استاد(۲۳) سرلیکه لیکنې د مجلې په(۵۷) ګڼو کې خپرې شوې دي.(۹)

په اریانا مجله کې:

د اریانا مجلې موسس او د لومړنیو پېنځو کالو چلوونکی پخپله اروانښاد استاد کهزاد و، دا چې اریانایو تاریخي خپرونه وه، ځکه د استاد کهزاد ګڼ شمېر لیکنې په دغه مجله کې خپرې شوې دي.

په دغه خپرونه کې د استاد کهزاد لیکنې شاوخوا(۲۵) کاله پرله پسې خپرې شوې، چې شمېرېې ۱۷۵ شاوخواته رسي که موږ د استاد کهزاد لیکنې او د مجلې ګڼې سره پرتله کړو، بویه چې د مجلې د یو کال له هر دوولسو ګڼونه په لسو هغو کې د استاد لیکنې خپرې شوي دي. او که په بله وینایې وګڼو؛ نو پرله پسې(۲۲) کاله د اریانا مجلې په هره ګڼه کې د استاد لیکنې خپرې شوي دي.

په ژوندون مجله کې:

ژوندون مجلې پر۱۳۲۸ل کال په کابل کې په خپرونو پیل وکړ. استاد کهزاد له هماغه لومړي کاله له دغه مجلې سره(۳٦) کاله پرله پسې لیکنی مرسته کړې ده، چې په دغه شاوخواکې په اټکلي ډول د استاد کهزاد(۱۷۰) سرلیکه لیکنې خپرې شوي دي. البته ځینې لیکنې تر یوه سرلیك لاندې په څو برخو کې خپرې شوي، چې نورېې اټکل لوستونکیو ته سپارو.

په افغانستان کالنی کې د استاد کهزاد لیکنې:

د افغانستان کالنی لومړی ګڼه د"سالنامۀ مجله کابل" په نامه په کابل کې خپره شوې، چې وروسته یې نوم د افغانستان کالنی شوی او ټوله د کالنی خپرونې په توګه ۵۷ ګڼې خپره شوې ده.

له دغه خپرونې سره د استاد کهزاد"همکاری له پېنځمې ګڼې (۱۳۱۵ل کال) را پیل شوې، چې تر ۱۳۳۸ کال شاوخوا پورې روانه وه.

له دې دا څرګندېږي، چې په افغانستان کالنۍ کې(۲۴) کاله د استاد کهزاد اوږدې لیکنې خپرې شوې دي. همدارنګه په دغه خپرونه کې ځینې لیکنې نو مونه نه لري، چې هغه هم د استاد ګڼل کیږي، چې په پورته کلونو کې نه دي ګڼل شوي.

په اریانا دایرة المعارف کې:

د اریانا دایرة المعارف لومړی ټوک پر۱۳۲۸ل کال خپور شوی. استاد کهزاد د دغه ټولنې د یو کارنده غړي په توګه پرله پسې په دایرة- المعارف کې لیکنې کړې دي، چې په ټولیز ډول په لومړی ټوک کې(۱۲) سرلیکه په دویم ټوک کې(۴) سرلیکه، په درېیم کې(۱۵) سرلیکه، په څلورم ټوک کې ۲۲ سرلیکه، په پېنځم ټوک کې ۹ سرلیکه او په شپږم ټوک کې (۱) سرلیك لیکنې راغلې چې ټولې (۷۳) سرلیکه کیږي.

په اتحاد مشرقي(اوس ننګرهار) ورځپانه کې:

اتحاد مشرقی جریده، چې اوس یې ننګرهار نوم دی، پر ۱۲۹۸ل کال د ننګرهار ولایت په مرکز جلال اباد کې په خپرونو پیل وکړ. پر ۱۳۲۰ل کال د دغه جریدې (٦) چلوونکی استاد قیام خادم وټاکل شو. د ده د مدیریت په دویم کال(۱۳۲۱) په دغه ورځپانه کې د استاد کهزاد یو شمېر لیکنې په پښتو ژبه خپرې شوې دي، چې د لرغونیو توکیو او د افغانستان دلرغوني تاریخ په اړه دي. دالیکنې ټولې په پښتو ژبه دي او ژباړونکی یې هم نه دی څرګند او یاهم کېدای شي چې پخپله استاد په پښتو لیکلې وي. کېدای شي په دغه خپرونه کې د استاد د لیکنو شمېر ډېر وي- خو مایې ټولې(۲۱) سرلیکه ولیدې.

په نورو خپرونو کې:

پورته چې کومې خپرونې یادې شوې دا هغه دی، چې د استاد کهزاد لیکنې یې په پرله پسې او عمده ډول خپرې کړې. له دې پرته نورې ډېر داسې خپرونې هم شته، چې د اروانباد استاد کهزاد لیکنې په کې خپرې شوي . په دې کې د افغانستان مجله چې په انګلیسي او فرانسوي ژبو خپرېده د لومړیتابه حق لری، خو په هغې کې د استاد د لیکنو څرګندونه اوس مهال شونې نه ده.

له دې پرته په انیس ورځپانه، اصلاح ورځپانه، پښتون غږ مجله او نوروکې هم د استاد بېلابېلې لیکنې خپرې.شوې دي.

استاد کهزاد ګڼ شمېر لیکنې په افغانستان راډیو کې هم اورولې، چې یوه برخه یې د"افغنستان در پرتو تاریخ" په نامه پر۱۳۴۶ کال خپره شوه، خو څرنګه چې هغه پخپله لیکلي چې دا د هغو لیکنو یوه برخه ده او نورې هم شته، چې په ګانده کې یې د چاپ تمه لرم. په دې توګه د استاد پخپله وینا هلته هم د ده ګڼ شمېر لیکنې ناچاپ پاتې دي.

خو د یادونې وړ ده چې:

د استا د دغه لیکنو یوه برخه د ده په کتابونو کې هم بېرته را یوځای شوې او خپرې شوي دي. مانا دا چې د استاد یو شمېر لیکنې لومړی په خپرونو کې خپرې شوي او بیا په کتابي بڼه یا رایو ځای شوي او یاکټ مټ- که اوږده لیکنه وي- خپره شوې ده. خو که موږ د استاد ټولې چاپ شوې لیکنې(مضمونونه) مخې ته کېږدو او د ده له چاپ شویو کتابونو سره یې پرتله کړو، نو په سلو کې شل ۲۰ ٪ په خپرونو کې د ده خپرې شوې لیکنې په کتابي بڼه خپرې شوي او نورې همداسې پاتې دي.

استاد کهزاد ځینې مهال شعر هم وایه چې یوازې یو شعر یې تر موږ رارسېدلی او دا په دري ژبه د هیواد د ملي ویاړونو په اړه ترانه ده، که مو هېواد خدای(ج) بیا ودان کړي، د ده د شعر په اړه به نورې څرګندونې هم ومومو.

اخځونه او پایلیکونه:

۱- حسیني، نعمت: سیماها و اواها، د چاپ او خپرونو دولتي کمېټه۱۳٦۷، کابل، ۵۹۵ او۹٦ مخونه.

۲- همدا کتاب۵۹۷-۹۸مخونه او یادنامهٔ کهزاد.

۳- ابراهیمي، محمداسحاق: یادنامهٔ کهزاد(د سر محقق هېواد مل په زیار) د کابل پوهنتون د تاریخ او فلسفې پوهنځي خپرونه ۱۳٦۷ل، کابل ۸ مخ.

۴- همدا کتاب ۹مخ.

۵- پورتنی کتاب ۱۰مخ.

٦- نایل، محقق حسین، کهزاد و پژوهشهای او، د افغانستان جمهوریت د علومو اکاډمي۱۳٦٦ کابل ٦۸-٦۹ مخونه

۷- همدا کتاب۷۱ مخ

۸- د استاد کهزاد ګڼ شمېر خپاره شوي کتابونه: د لیکونکي ځانګړې کتابتون.

د استاد کهزاد د کتابونو په پېژندنه کې ډېره ګټه د ده له شتو خپروشویو کتابونو اخېستل شوې ځینې یې چې نه دي موندل شوي له لاندې کتابونو او سرچینو اخیستل شوي دي:

- کهزاد و پژوهشهای او، د محقق حسین نایل ۱۳٦٦ ل کابل
- د تاریخ ټولنې کتابونه د استاد جبیب الله رفیع ۱۳۵۱ ل کابل
- فهرست کتب چاپی دری افغانستان، دمایل هروی۱۳٦۷ل کابل
- د ننګرهار پوهنتون او د ننګرهار د اطلاعاتو او کلتور ریاست کتابتونونه.
- یاد نامهٔ کهزاد د سرمحقق هیواد مل په زیار ۱۳٦۷ ل کابل
- ښاغلی نایل په"کهزاد و پژوهشهای او "کتاب کې د اروا ښاد استاد کهزاد د لیکنو په اړه نسبتاً اوږده څېړنه کړې ده، په"کابل" او یو شمېر نورو خپرونو کې د استاد کهزاد د لیکنو شمېر او څرنګوالی له همدغه کتاب راخیستل شوی دی.

وییپانګه

آر	:	اصل
آره موخه	:	اصلي هدف
اتاله	:	ایسار، یوځای، شامل
اخځ	:	ماخذ (داخیستلو ځای)
اړنګ	:	شك، توهم
استازی	:	نماینده، سفیر
اسمانڅك	:	لوړ، هسك
اغیز	:	تاثیر
الواك	:	نظر
اند	:	فکر
اورتون	:	اتشکده، د اوربلولو ځای
برم و پرتم	:	شان و شوکت
بلوا	:	پاڅون
بنسټیز	:	اساسي
بوت خونه	:	بتخانه
بوق	:	د موسیقۍ یو ډول اله
بولله	:	قصیده
بېلګه	:	نمونه، مثال
پایڅوړ	:	بقایا، پاتېشوني

پایله	:	نتیجه
پرتله	:	مقایسه
پرتلیز	:	مقایسوي
پژی	:	مجسمه، بوت
پلاز	:	تخت
پلازمېنه	:	پایتخت
پلازناسته	:	تخت ناسته
پلاوی	:	هیئت
پنځیز	:	طبیعي
پېر	:	دوره، حالت (اوتا)
پېژندوی	:	مشهور
پیسي	:	سیکي
تچیر	:	لویه خیمه
تېولواك واکمن	:	مقتدر پاچا
تېولیزډول	:	مجموعی شکل
		عمومي شکل
جوله	:	شکل
جولیز	:	شکلي
چاپخونه	:	مطبعه، د چاپ ځای
چارواکی	:	حاکم، پاچا، د واك څښتن
چمتو		تیار، اماده
څېرلی ډول	:	دقیق شکل
ځمکپوه	:	زمین شناس
ختیځ	:	شرق
ختیز	:	شرقي
دختیځ پېژندنې		
تولنه	:	موسسه شرق شناسي
دنده	:	وظیفه

زیږدی(ز)	:	میلادي (م)
زیږدې پیړۍ	:	قرن میلادي
سپوږمیز	:	قمري
سرچینه	:	ماخذ، مبداء
سکالو	:	موضوع
سکالوي	:	موضوعګانې
سهیل	:	جنوب
سهیلی	:	جنوبي
ښندلی	:	پرایستی، اچولی، شیندلی
غولی	:	حویلۍ، انګړ
کارنده	:	فعال
کچه	:	اندازه
کنډرې	:	ویجاړې، کنډوالې
ګانده	:	اینده، راتلونکې
ګرځندویان	:	سیاحین
ګروپړنه	:	پلټنه
ګروهه	:	عقیده
ګروهمن	:	عقیدتمن
لاسوند	:	سند
لاسوند تابه	:	استناد
لامل	:	وجه
لرغونپوه پلاوی	:	هیئت باستانشناسي
لرلید	:	پیش ګویي
لږترلږه	:	حداقل
لمر لمانځنه	:	د لمر عبادت
لویدیځ	:	غرب
لویدیز	:	غربي
لي	:	چیني اندازې واحد

ليکدود	:	رسم الخط
ليکه	:	"پوځي" کربښه، خط، صف
مخزيږدی ،م،ز	:	قبل الميلاد، ق.م
مزدك	:	معبد، د عبادت ځای
منځپانګه	:	متن
موخه	:	هدف
مهالنۍ	:	موقوته
نامتو	:	مشهور، معروف
نامهالنۍ	:	غيرموقوته
نښې	:	آثار
نغوته	:	اشاره
ننداريليك	:	نمايشنامه
نوښت	:	ابتکار
نومه ونه (نومونه)	:	نامګذاري
وټييز	:	اقتصادي
وټيزه اوتا		اقتصادي وضع
ويی		لفظ ويـيونه جمع
وييپانګه		لغت نامه
هېبښ	:	حيران
هېبښنده	:	حيرانوونکی، عجيب
يون	:	تګ، حرکت
يانه	:	"د يون"او ښتې پېر

(c) ketabton.com: The Digital Library

Acknowledgement

This book in your hand Sa summation of three different pieces of work. The first two parts are the Pashto translations from two small booklets written in Dari while the third one is a small contribution from the author himself.

The late Ustad Ahmad Ali Kuhzad in Dari language wrote those two booklets whose translation is presented here. The first booklet was published in the year1337, in Kabul.It is in fact a research work carried out the same year in Ghazni. the historic capital of Sultan Mahmood Ghaznawi. It is a research about a temple of the Buddhist in Shah Bar of Ghazni. Ustad kuhzad had gone there with French team of archaeologist as a guide and adviser. During digging over there a large number ofBudds and other things werediscovered, wich could be counted a golden Doors of our history and national heritage. Ustad kuhzad wrote all these findings and discoveries in the form of a booklet and arranged for its publication later on.

The second booklet was written in French by the name of [Buddhist skill of Bacteria] and translated in Dari by Ustad Kuhzad.This book encompasses the original work done by Mr.Hoken the of the then French archaeological team by digging. places of Khan Abad of the Kunduz province .The French work was published in Paris in the year 1315.

Both these booklets carry a great amount of informations about the archaeological value of these mentioned areas.

The third part of the book is not a translation but awritting from the author Mr. Daud Wafa and presents the life career and the written monuments of the late Ustad Kuhzad, a famous and illustrious archaeologist of Afghanistan.

Here I will like to take the opportunity to appreciate Mr. Parwash Shaheen for reading this book and writing introduction for it. At last it must be said the without Kindness of the Danish Publication Center this work would have been a failure.

Mohammad Daud Wafa
6jun 1999.

(c) ketabton.com: The Digital Library

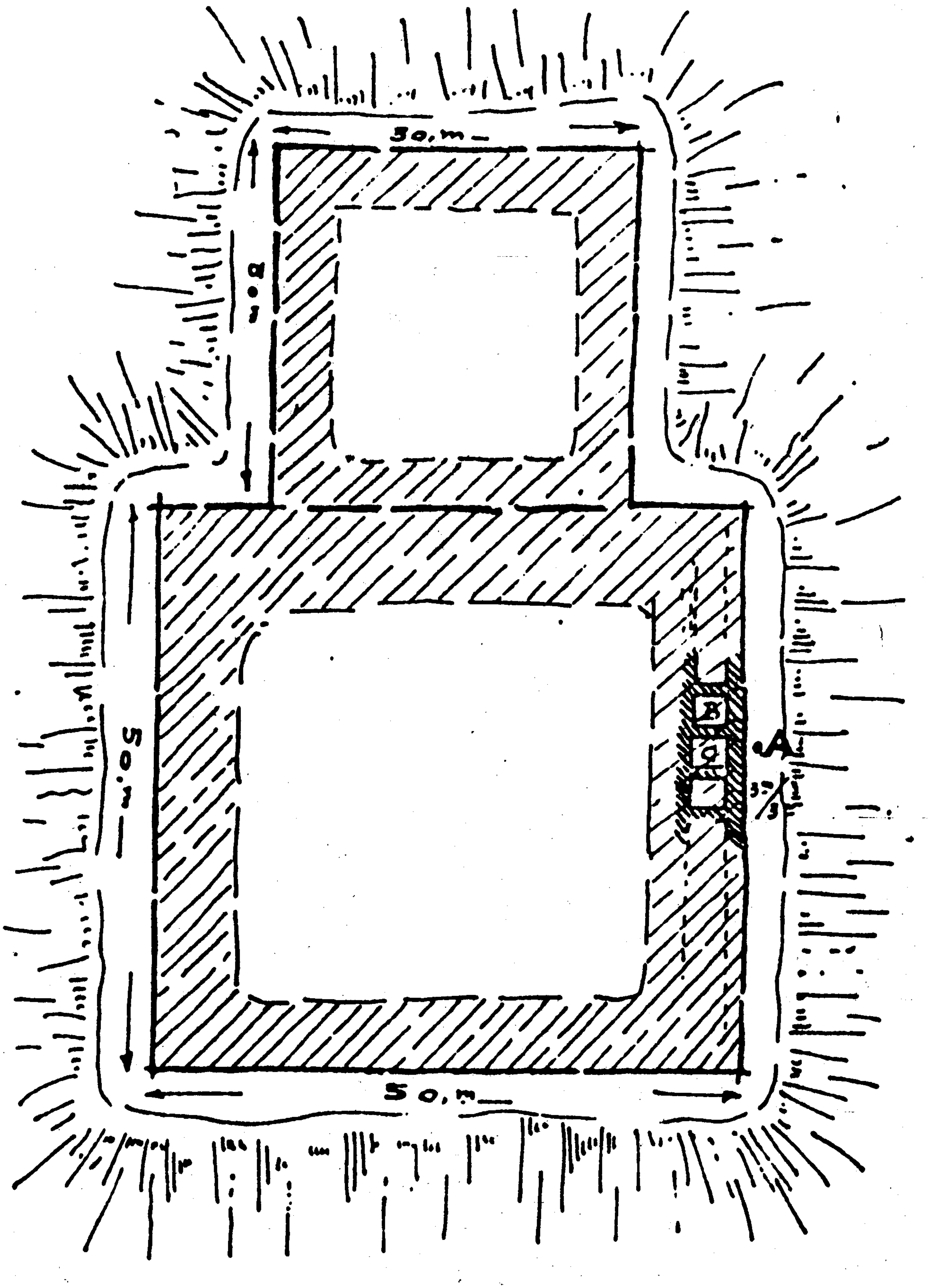

Plan

پرته نقشه

Fig : (1)　　لومړی انځور

(Fig : 2)　　دویم انځور

Fig : (3 b)

Fig : (3 a) درئيم انخور

Fig. (4 a) ثلورم انخور

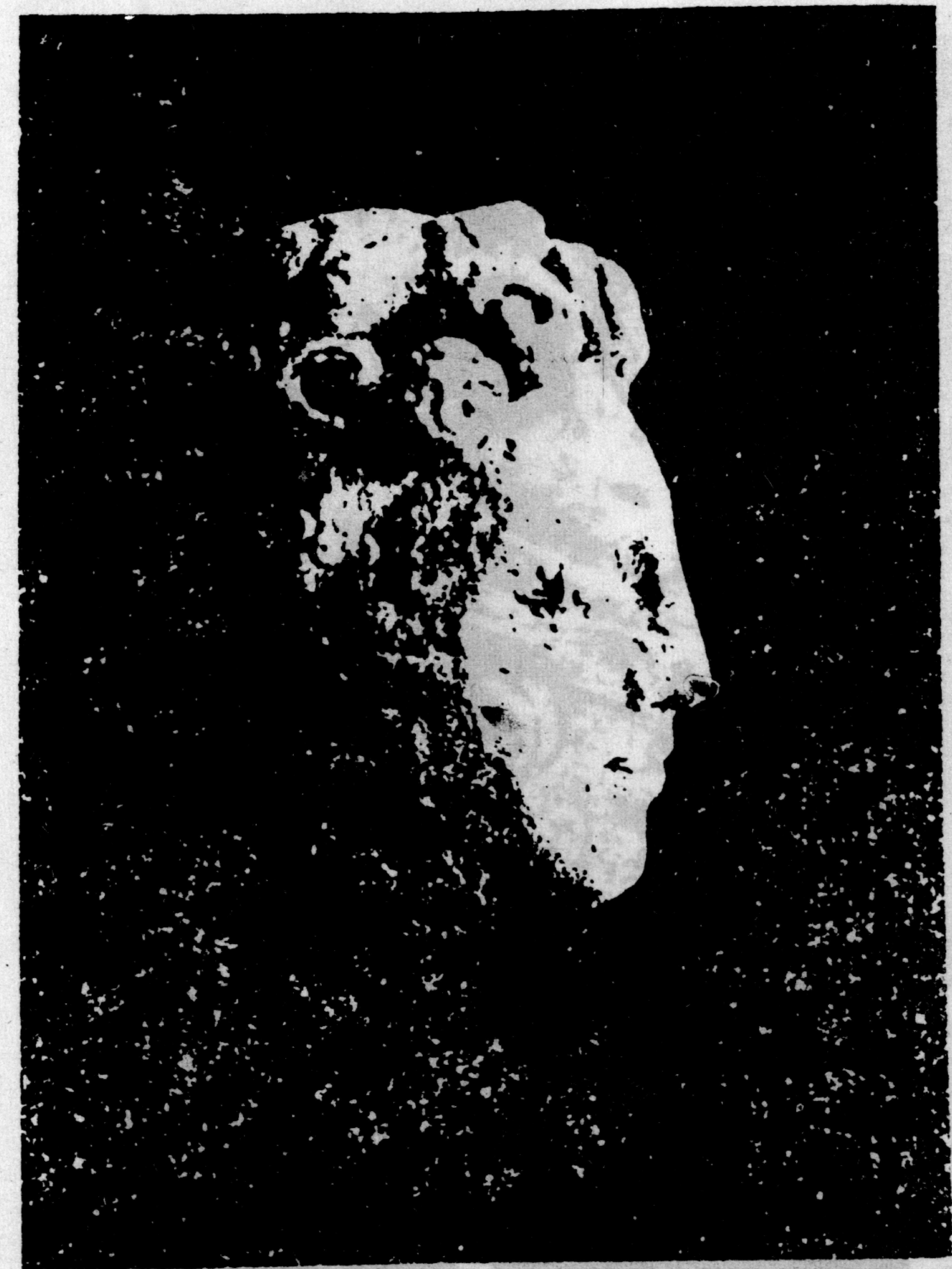

Fig. (٤ b)

(c) ketabton.com: The Digital Library

Fig. (5 b)

Fig. (5 a) پینځم انځور

Fig ؛ (6)   شپږم انځور

Fig . (7)   اووم انځور

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

Fig . (8) اتم انئور

Fig : (9) نهم انئور

لسم انځور

Fig . (10)

غزني: د شابهار مزدك

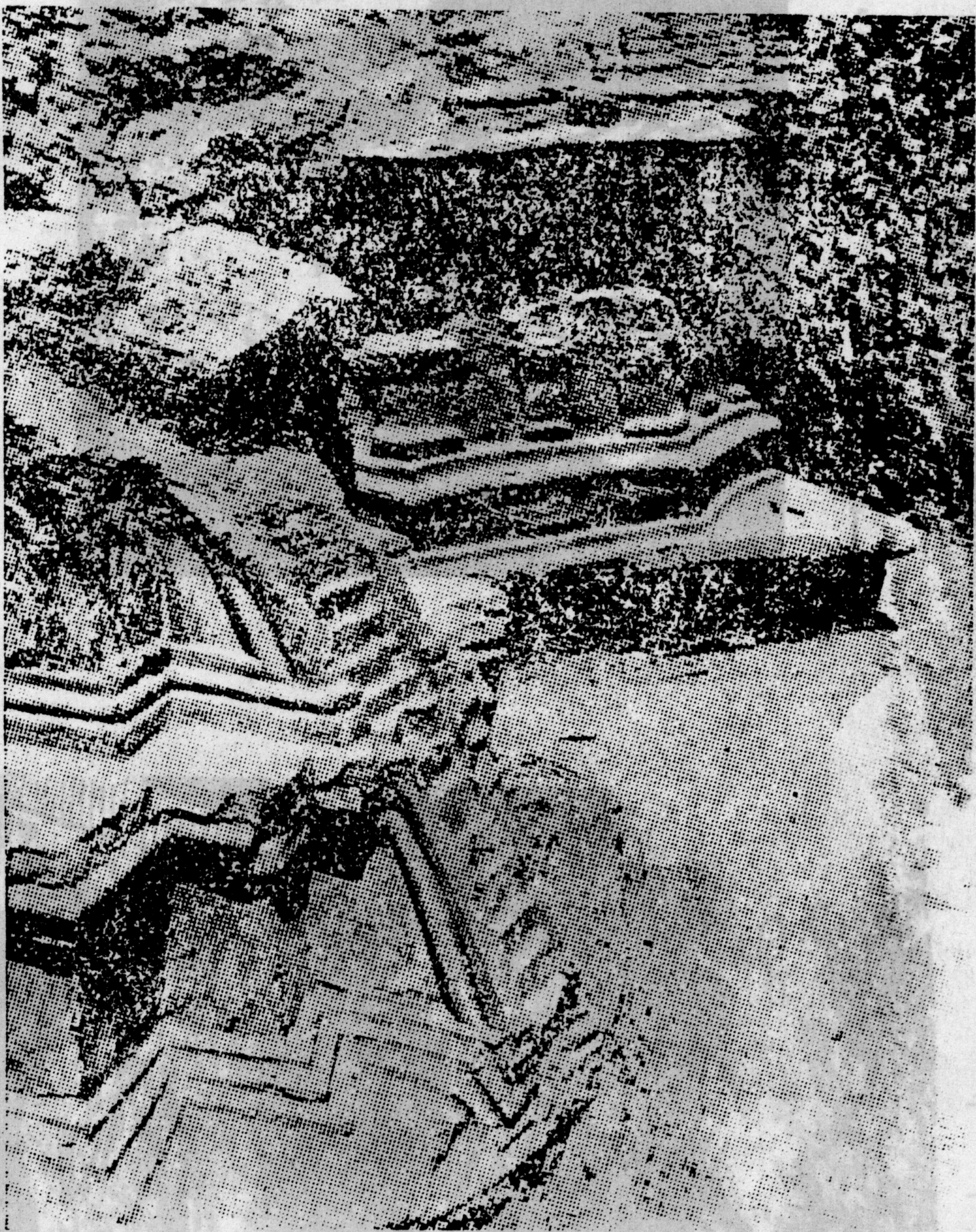

غزني: د شابهار د مزدك يوه بله خوا

غزني: د شابهار مزدك .

(c) ketabton.com: The Digital Library

غزني: د شابهار د مزدك يوه بله خوا

(c) ketabton.com: The Digital Library

استاد کهزاد دځوانی په کلونوکې

اروانباد استاد کهزاد دایتالیا دختیځ پېژندني په کنفرانس کې دافغانستان دلرغونیو اثارو په اړه وینا اوروي

PROPERTY OF ACKU 82920

(c) ketabton.com: The Digital Library

PROPERTY OF ACKU 8220

استاد کهزاد په شوروي اتحاد کې

استاد کهزاد دایران پېژندنې په لومړنۍ نړیواله کنګره کې له افغاني او ایراني پوهانو سره

تهران ۱۹۶۵ ز

PROPERTY OF ARIC Established 1989

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمـــد داود وفـــا

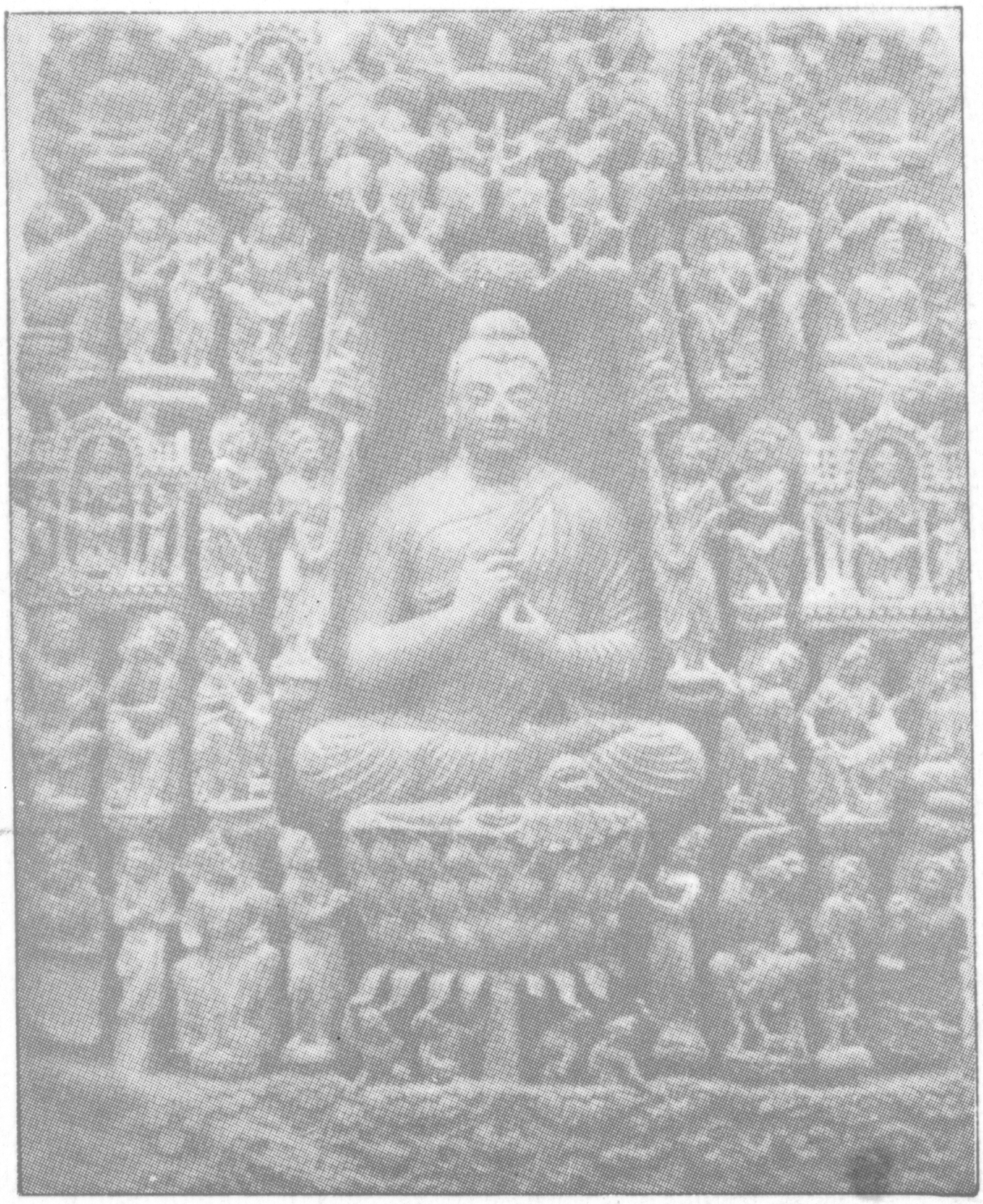

دانش خپرندویه ټولنه

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library